

DÜMAD

Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi

WOJMUR

World Journal of Multidisciplinary Research

Yıl / Year: 2024

Cilt / Volume: 7

Sayı / Issue: 1

ISSN: 2717-6592

2024

İletişim/Contact

Phone : +90 530 139 47 99
e-mail : ahmetcaparlar@gmail.com
web : <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dumad>

Copyright © 2024

Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi / World Journal of Multidisipliner Research
All rights reserved

DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi) Editör Kurulu
WOJMUR (World Journal of Multidisipliner Research) Editorial Board

Baş Editör-Yazı İşleri Müdürü / Editor-in-Chief

Dr. Ahmet ÇAPARLAR
(TÜRKİYE)

Uluslararası Editörler ve Danışma Kurulu/ International Editorial and Advisory Board

Prof. Dr. Abdulqodir TOSHQULOV	ÖZBEKİSTAN/UZBEKISTAN
Prof. Dr. Aynur KHUZHAKHMETOV	BAŞKURDİSTAN/ BASHKORTOSTAN
Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Prof. Dr. Eldar HACIYEV NABIYEVİÇ	DAĞİSTAN/DAGESTAN
Prof. Dr. Eshiev ASYLBEK	KIRGIZİSTAN/KYRGYZSTAN
Prof. Dr. Galib SAYILOV	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ	TÜRKİYE/TURKEY
Prof. Dr. Muhtar MIROV	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Prof. Dr. Obidjon SOFİYEV	ÖZBEKİSTAN/UZBEKISTAN
Prof. Dr. Radık GALİULLİN	TATARİSTAN/TATARISTAN
Prof. Dr. Rahimmammet KÜRENOV	TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN
Prof. Dr. Redzeb SKRİJELJ	SİRBİSTAN/SERBIA
Prof. Dr. Rif AXMADİEV	BAŞKURDİSTAN/ BASHKORTOSTAN
Prof. Dr. Roza Zh. KURMANKULOVA	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Prof. Dr. Nübar HAKİMOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Prof. Dr. Svetlana Petrovna ANZOROVA	RUSYA/RUSSIA
Assoc. Prof. Dr. İsa KALAYCI	TÜRKİYE/TURKEY
Assoc. Prof. Dr. Hankişi MEMMEDOV	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Gülşen EMİNOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Naile HÜSEYNOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANBEKOV	TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN
Assoc. Prof. Dr. Selim BEZERAJ	KOSOVA/KOSOVO
Assoc. Prof. Dr. Zümrüd MANSİMOVA	AZERBAYCAN/AZERBAIJAN
Asst. Prof. Dr. Ali TOPÇUK	ALMANYA/GERMANY
Dr. Moslem SARBAST	MACARİSTAN/HUNGARY
Anara A. KARAGULOVA	KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN
Hüseyin BEYOĞLU	IRAK/IRAQ
Necat KEVSEROĞLU	IRAK/IRAQ

Yabancı Dil ve Alan Editörleri / Foreign Language and Field Editors

Prof. Dr. Bekezhan A. AKHAN

KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN

Prof. Dr. Galib SAYILOV

AZERBAYCAN/AZERBAIJAN

Prof. Dr. Mehmet KARATAŞ

TÜRKİYE/TURKEY

Prof. Dr. Muhtar MIROV

KAZAKİSTAN/KAZAKHISTAN

Assoc. Prof. Dr. Kakajan JANBEKOV

TÜRKMENİSTAN/TURKMENISTAN

Asst. Prof. Dr. Ali TOPÇUK

ALMANYA/GERMANY

Necat KEVSEROĞLU

IRAK/IRAQ

Sayı Hakemleri / Reviewers of the Issue

Doç. Dr. Alamettin BAYAV (Isparta Uygulamalı Bilimler Üniversitesi)

Doç. Dr. Arzu ÖNEL (Kafkas Üniversitesi)

Doç. Dr. Süleyman AYDENİZ (Muş Alparslan Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tayfun ÜSTÜN (Atatürk Üniversitesi)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk KADAN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Dr. Arş. Gör. Elif Tuğçe BOZDUMAN (Manisa Celal Bayar Üniversitesi)

Dr. Arş. Gör. Erhan CEYLAN (Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi)

Öğr. Gör. Dr. Şahin ÇETİN (Kadir Has Üniversitesi)

Dergi içerisinde yer alan içeriklerden sadece ilgili yazarlar sorumludur. Editör ve danışma kurulu sorumlu tutulamaz. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, Hakemli bir dergidir. Yılda 2 sayı (özel sayı hariç) olacak şekilde yayınlanır.

EDİTÖRDEN

DÜMAD *Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi*'nin altıncı yayım yılının ilk yarısında okuyucularımıza Türkçe ve İngilizce dillerinden oluşan toplamda 3 araştırma ve 1 derleme makalesi sunduk. Çalışmalarıyla hem dergimize destek olan hem de bilimsel birikime hizmet eden değerli yazarlarımıza ve makalelerin değerlendirme sürecinde kıymetli vakitlerini ayırarak desteklerini esirgemeyen hakemlerimize teşekkür ederiz. İyi okumalar...

30/06/2024

Dr. Ahmet ÇAPARLAR
(Baş Editör)

İÇİNDEKİLER / INDEX

Arastırma Makaleleri / Research Articles

Haydar ÇORUH

The Actions of Ottoman State to Open the Port of Tekirdag to International Trade (1840-1920).....1-22

Özlem YUNUS & Serpil KALAYCI & Zehra YILDIRIM

Pandemi Öncesi Uzaktan Eğitim ile Pandemi Sonrası Yüz Yüze Eğitim Sürecinin Karşılaştırılması 23-44

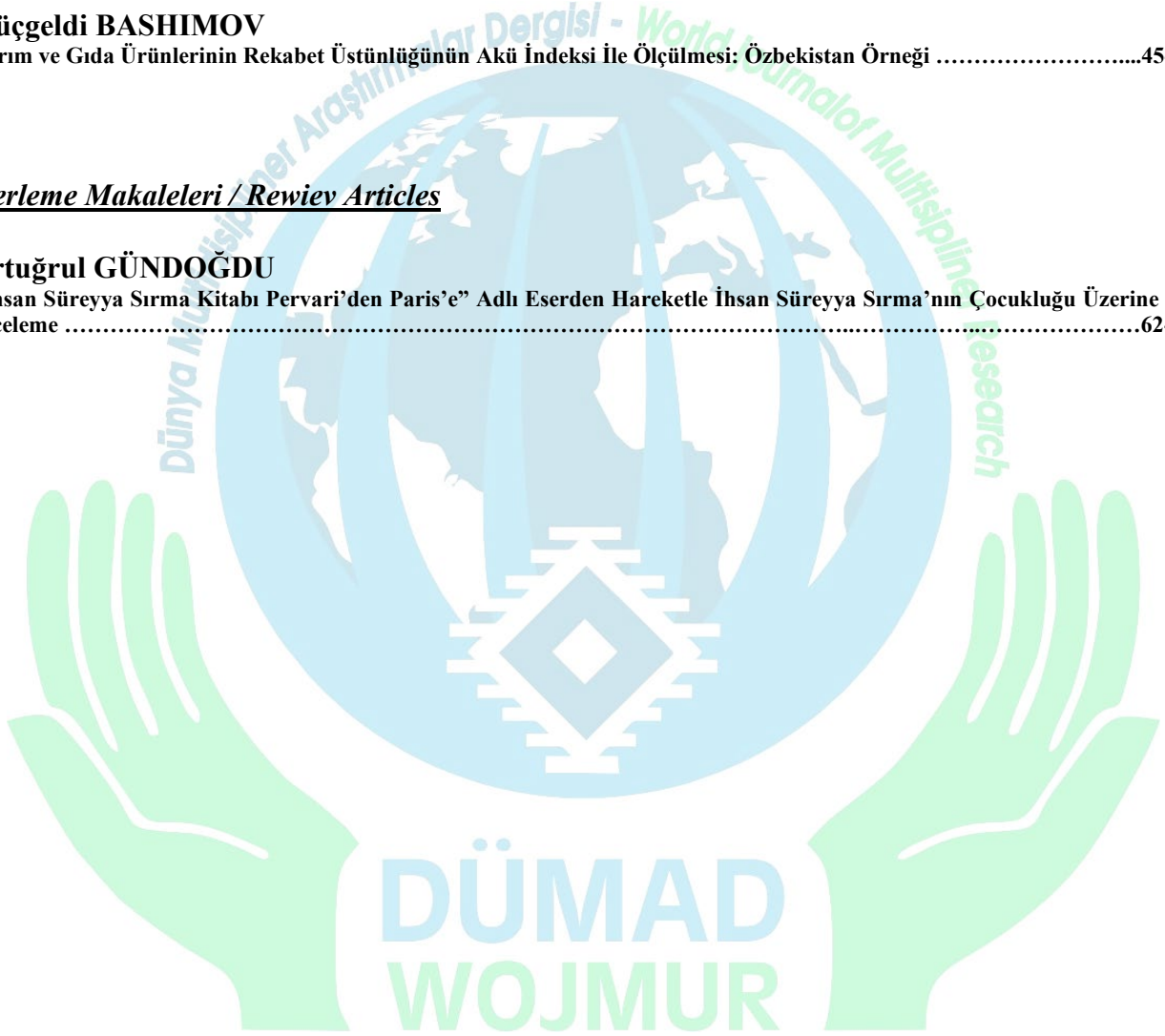
Güçgeldi BASHIMOV

Tarım ve Gıda Ürünlerinin Rekabet Üstünlüğünün Akü İndeksi İle Ölçülmesi: Özbekistan Örneği 45-61

Derleme Makaleleri / Review Articles

Ertuğrul GÜNDOĞDU

“İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e” Adlı Eserden Hareketle İhsan Süreyya Sırma'nın Çocukluğu Üzerine Bir İnceleme 62-72

THE ACTIONS OF OTTOMAN STATE TO OPEN THE PORT OF TEKİRDAĞ TO INTERNATIONAL TRADE (1840-1920)*

Haydar ÇORUH**

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 17/02/2024; Düzeltme/Revised: 02/05/2024

Kabul/Accepted: 06/05/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Cite as: Çoruh, H. (2024). The Actions of Ottoman State to Open the Port of Tekirdag to International Trade (1840-1920). *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 7(1), 1-22. <https://doi.org/10.58853/dumad.1438839>

Özet

1840'lı yıllardan itibaren Osmanlı Devleti, Edirne Meriç Nehri ve Enez Limanı'nın ıslahı ve uluslararası ticarete kazandırılması için bir dizi faaliyet yürütmüştür. Bu çalışmaların esin kaynağı 28 Mehmet Çelebi'nin Paris elçiliği sırasında kaleme aldığı Paris Elçilik Raporu'dur (Sefaretname). Osmanlı Devleti, akarsu ve göllerinin sadece askeri amaçlarla kullanılmasına öncelik verirken, bu tarihten sonra akarsu ve göllerin uluslararası ticaret yollarına da bağlanabileceği gerçeğiyle karşı karşıya kalmıştır. Ancak Osmanlı Devleti bu konuda gerekli adımları uzun süre atamadı. Bunun sebepleri arasında Osmanlı mühendislerinin Fransa gibi Avrupa ülkelerinde gelişen nehir teknolojilerine ve mühendislik bilgisine sahip olmamasıydı. Bu sebeple Sultan Abdülmecid, yabancı uzmanlardan yararlanmak istemiştir. Fransa'dan davet ettiği uzmanlardan Mösyö Borel, bir süre Meriç ve kolları üzerinde çalışmasına rağmen, bu nehri ıslah etmek yerine Rumeli ticaret yollarının yeni kurulan rıhtım, iskele ve limanlara yeni kanallar açılarak bağlanmasının daha karlı ve pratik olacağını belirtmiştir. Bu açıklamasında Tekirdağı (Tekfurdağı) Limanı'na da büyük önem verdi. O zamanlar çok küçük bir liman olan Tekirdağ limanı büyütülüp genişletilirse Rumeli'de üretilecek tüm mal ve emtiayı Akdeniz'e ve İstanbul'a ulaştırmanın en kısa yol olacağını vurguladı. Nitekim Mösyö Borel'in açıklaması incelendiğinde, önerilen yollar ve açılacak kanallar yapılırsa Tekirdağ limanının çok yoğun ve kapsamlı bir liman olabileceği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat'tan sonra başlattığı yenileme çalışmaları arasında akarsu ıslah çalışmalarından söz edilmemekle birlikte,

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışma olup, 20-23 Ekim 2022 Uluslararası Balkan Üniversitesi ile Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi tarafından yapılan *VIII. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*'ne sunulmuş olan bildirinin İngilizce olarak yeniden düzenlenmiş halidir.

** Doç, Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, (haydarcoruh@hotmail.com, **ORCID**: 0000-0002-7632-9721)

Osmanlı Devleti'nin ulusal ve uluslararası ticaret yolları kurmaya büyük bir istek ve arzusu olduğu son araştırmalarla ortaya konmuştur.

Bu makalede Osmanlı Devleti'nin 1840-1920 yılları arasında Tekirdağ limanını kurup genişleterek Rumeli ve Balkanlar'ın en işlek limanı haline getirme çabalarının eserleri ve sonuçları orijinal belgeler kullanılarak vurgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Islah, Liman, Osmanlı, Tekirdağ.

Introduction

Parallel to the developments in the world, but with a little delay, in the 1840s, the Ottoman Empire, started to establish relations with Europe in the field of engineering, to improve national and international trade by arranging rivers, ports and lakes, began to invite experts from France.

The industrialization movement, which gained momentum in Europe in the 1750s, completed the railway and highway (road) connections after the sea roads so that the produced products could be flowed and delivered to new markets, and started to work to connect the rivers with these roads. The engineering know-how spreading rapidly in the European continent gained great momentum with the improvement of sea, land, rail and river routes and the construction of new ones in the hands of countries such as England, Germany, France, the Netherlands and Denmark. It ensured that trade routes were connected to the ports(Çoruh, 2022: 1-2).

Although they were leading the engineering studies in Europe, the Germans and the French were going through a very aggressive period and eventually these activities turned into a kind of race, and the works of the engineers of these two countries came to the fore. Among these engineers, French engineers made a big difference to the engineers of other countries, especially in activities such as river improvement, road construction and port establishment. Among the French engineers, the works of Louis Fargue, which formulated the behavior of the rivers, turned into special methods that were heard all over the world, and his works were taught in engineering schools all over Europe (Hager, 2003: s. 227; Fargue, 1908: 9 vd)¹.

---

¹ Unlike the Germans, the French achieved great success in river reclamation and hydraulic modelling. In the second half of the 19th century, engineers such as Andre Baumgarten (1808-1859) and Henry Bazin (1829-1917) on open channel flow on the Garonne River, Benoit Fourneyron (1802-1867) in the development of hydraulic turbines, Jean-Victor Poncelet (1788-1867) He worked on the weir flow. Joseph Aimé Lesbros (1790-1860) conducted experiments on opening and estuaries at the University of Metz. Ferdinand Reech (1805-1880) also developed a new method called "Froude", a scaling law in naval architecture. These experiences were later developed by Paul Francois Du Boys (1847-1924) and Louis Fargue (1827-1910), creating the laws that laid the foundation for river engineering.

During the Selim III and Mahmud II period, The Ottoman Empire, which had established very close relations with France during the Mahmud period, invited many military experts as well as engineers from this country. Almost all of these experts and engineers were appointed to almost every level of the state, receiving the great honor and courtesy of the sultans.

In the 1840s, when the Ottoman Empire declared the Tanzimat Edict, they wanted to use this period as a gateway to many activities for the reconstruction and development of the country, establishing friendly relations with foreign states and improving relations in every subject that required the country's interests. In this context, the Ottoman sultans, who played a major role in the development of trade in Europe and were affected by the canals and eklüzs that Mehmed Çelebi spoke about, gave great importance to making the rivers in their lands usable for agriculture, industry and military purposes like France (Çoruh, 2022: 4-5). The Ottoman Empire, which Sultan II. Mahmud tried to rebuild, and was working hard to rise as both a European and an eastern state under the shrewd administration of his son, Sultan Abdülmecid Han. Sultan Abdülmecid Han, during a trip to the vicinity of Edirne to examine the situation of his country, discovered that the Meriç, Tunca and Arda rivers overflowed, that the agricultural lands from Edirne to the Enez Port were flooded, and that the Enez Port became unusable and was filled with alluvium. He saw the river and ordered both the cleaning of the river and the re-operation of the Port of Enez (Çoruh, 2022: 12).

The Early Stages of the Idea of Establishing a Port on Mount Tekfur

While the Ottoman Empire's thoughts about the Enez Harbor and the Meriç River were in this direction, on the one hand, the rivers overflowed, consuming the material resources of both the people and the country, on the other hand, the alluviums carried by the overflowing rivers made the Enez Harbor unusable. In both cases, the Ottoman engineers were making reconnaissance after reconnaissance to stop this as soon as possible and the country suffered great losses. The state, which wanted to heal the wounds of the flood that occurred in 1842, had to make all the reforms made until that time when faced with a new flood on February 25, 1844. The issue that made all these rehabilitation works difficult was because the Meriç bed from Plovdiv to Enez was extremely useless and suitable for flood disasters. This not only made the improvement of Meriç difficult, but also prevented the use of Enez Port. The only solution for Enez Port, which fell out of use, was to open a new river bed from Enez to Tekfur Mountain (Tekirdağ) Pier and turn the trade direction here. For this purpose, a commission was established that included Miralay Rıfat Bey, one of the zabıts of the Erkan-ı Harbiye, and

Seyyid Mustafa Efendi, is Kolağası, and Fehmi Bey, one of his Ebniye-i hassa caliphs(Çoruh, 2022: 46-47). The exploration and inspection of the river bed up to When the delegation returned to Edirne with the notebooks and mandates it had prepared, it had completed the first phase of the exploration. The second phase involved the exploration of the new riverbed to be extended to Mount Tekfur, which would ensure the continuation of trade (BOA, A. MKT. , nr. 39/49, 11 Rebi'ül-ahir 1262/8 Nisan 1846). However, for this stage, the work could not be started immediately, since the Ottoman engineers did not have any data on a previously constructed canal. The delegation first decided to gather information to benefit from similar discoveries and to examine the possibilities within which such a channel could be built, and a preparatory period was needed within the framework of this information.

Maturation of Tekfur Mountain Port Idea

For a long time, Sultan Abdülmecid Han had tried to rehabilitate this river with his engineers, but he had to turn his face to Europe because of the inability to move a barley length. After a consultation with the Chief Architect Ağa, he stated that in order to carry out the improvement of the Meriç River and the Enez Port, the work of Turkish engineers has not yet come to fruition, and that an engineer who understands the business urgently needs to be found. An engineer was found and said that he should be invited by signing an agreement. Despite the sultan's insistence on this issue, not much could be done to bring in engineers until the 1845's. For this reason, the sultan appointed Barutçubaşı Hacı Ohannes, who was in London, to find an engineer (BOA, İ. M. M. , nr. 83/2375, 1 Zi'l-kade 1259/23 Kasım 1843). Ohannes Efendi, in order to fulfill this duty he received from the sultan, made some contacts in France and reached Engineer Monsieur Borel (Povarl), whose name would later be involved in the construction of the Suez Canal (Uygur, 2018: 700). Monsieur Borel, being contemporary with Louis Fargue, graduated from the Ecole des Ponts et Chaussées in Paris after completing basic education like him at the Ecole Polytechnique (Heager, 2003: 228; Montel, 1995: 221).

Ohannes Efendi was able to bring him to Istanbul by signing an agreement with Monsieur Borel. Upon this commitment, Monsieur Borel agreed to go to Istanbul on June 24, 1847 and started his preparations. However, he postponed the departure date to 27 June, three days later, since the tools to be used in river cleaning, which were previously tendered to him by the Ottoman State, had not yet been supplied. Monsieur Borel's arrival in Istanbul extended until July 4, 1847 (Çoruh, 2022: 106).

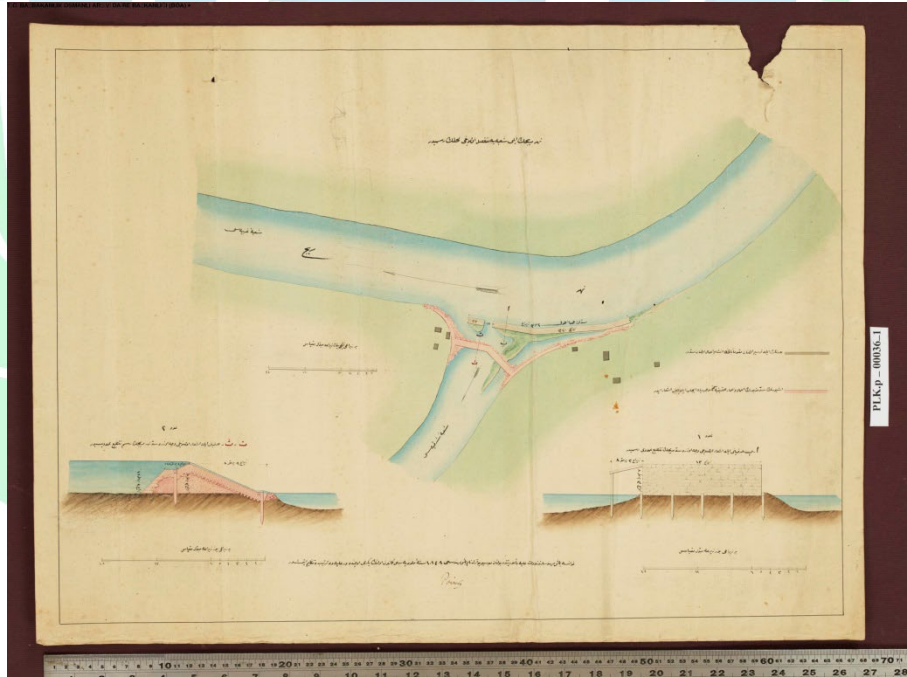

As soon as Monsieur Borel finally arrived in Istanbul on August 4, 1847, he began to explore the Meriç and Enez Ports. Engineer Borel, the factors that caused the river to overflow as a result of the discoveries about the Meriç River and Enez Harbor:

1. The repair of Dağdevirenzade Dam, which was destroyed by floods although it was built before, was done incorrectly,
2. The dams built to carry water to the mills built on the river and the remains of them have not been cleaned,
3. The alluvium, which has been piled up on the river bottom for a long time, has not been cleaned,

It is listed as.

Engineer Borel emphasized that the first measure that could be taken would be to breathe new life into the flow of the river by ensuring that the Dağdevirenzade dam, which hinders the ongoing trade on the river and seems to be one of the main sources of floods, is rebuilt and lowered (bk. Sketch 1).

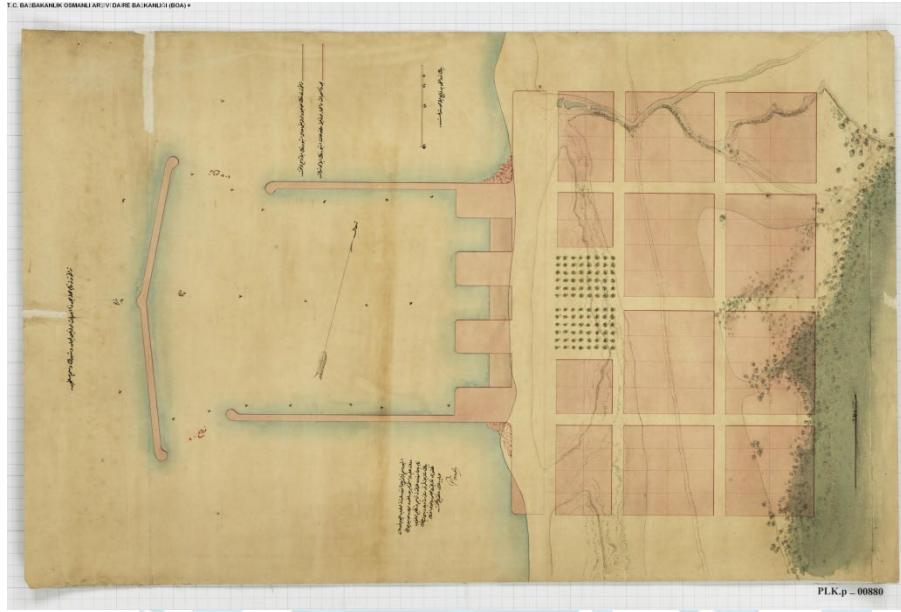

Sketch 1: Dağdevirenzâde Bend Drawn by Engineer Borel (Povarl)

Source: BOA, PLK. p. , no. 36/1/1 (23 Kanunievvel 1848).

He stated that a second remedy is to leave the Enez Port as it is, to open a new port in the place called Trakondine and to establish a new city by moving the city of Enez here (Çoruh,

2022: 135). For this purpose, he prepared a sketch of the port and showed the establishment of the city on this sketch (see Map 2).

Sketch 2: Trakondine Harbor Drawn by Engineer Borel

Source: BOA, PLK. p. no. 880 (February 9, 1848).

Although Engineer Borel had made discoveries about the Meriç River and Enez Harbor for a long time, he decided that there would be no result from this work due to reasons such as the boat trade carried out on the river, the destroyed Dağdevirenzade Dam, the mills operating in the river and their foundations accumulated on the river bottom. Engineer Borel emphasized that the most important thing to do is to leave the Enez Port as it is, to establish a new port in the place called Trakondine and to establish a new city by moving the city of Enez here (Çoruh 2022: 135). For this purpose, he prepared a sketch of the port and showed the establishment of the city on this sketch (see Sketch 2).

Monsieur Borel, on the one hand, was trying to fulfill the demands of the Ottoman Empire, and on the other hand, to make the region an international port. While doing this, he was both conscious of his duty and determined to do a job that could bring new markets to his country, France. Because at this stage, the Ottoman Empire had neither the desire to do business with a country other than France, nor an opportunity recognized by the international conjuncture. Being aware of this, Borel was preparing his projects.

Monsieur Borel was convinced that if he could ensure that the improvement of the Meriç River was set aside, there must be a sequence of work to be done. For this reason, he went to

a rating and ranked the works according to their importance. While giving priority to Tekfur Mountain Port, it placed Trakondine Port in second place. Monsieur Borel tried to strengthen his thesis by stating that the Tekfur Mountain Port would not be sufficient to manage the trade in the region, a second port would be needed, and for this, a new port should be established in a place called İbrice (bk. Sketch 3).

Sketch 3: İbrice Harbor Drawn by Engineer Borel (Povarl)

Source: BOA, PLK. p. , no. 879 (February 9, 1848).

Monsieur Borel was convinced that if the improvement of the Meriç River was to be set aside, there must be a sequence of work to be done. For this reason, he went to a rating and ranked the works according to their importance. While giving priority to Tekfur Mountain Port, it placed Trakondine Port in second place and İbrice Port in third place (Çoruh, 2022: 135). The engineer recommended that the construction of all three of these ports be started as of this year. However, he requested that the construction of the roads to and from the Tekfur Mountain Port should be started immediately. Monsieur Borel pointed out that after the completion of this stage, it would be the turn of the Trakondine and İbrice ports and the new cities to be established there. According to him, the knowledge and experience gained by following this order could be used in other ports and cities to be established(Çoruh, 2022: 137). However, the most important and most difficult issue here was the issue of finding entrepreneurs who would invest in these construction activities, and the success level of the work to be revealed in this

order would also encourage the entrepreneurs who would like to invest in these areas (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 3, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

Trakondine Port and the Reasons for Abandoning the Project

Among the main reasons for the Ottoman Empire's thought of re-operating the Enez Port, located at the mouth of the Meriç River, was the idea of making the transit route of the goods to be sent from Rumeli to Europe and from Europe to Rumeli safer. For this reason, Monsieur Borel was brought from France as a person who understands business and he was appointed to this job.

Engineer Borel, on the other hand, believed that the discoveries he had made and the cleaning of the port, which had been initiated by Turkish engineers before but could not get a result despite great expense, would be in vain. For this reason, he requested that the cleaning of the Enez Port be abandoned and recommended that a new port be built on the empty beach called Trakondine (Zakontiya), which is close to the port. The main reason for abandoning the Enez port was that the European merchant ships that came to the port could not unload their goods because the port was full of alluvium, and they were transported to the land by boats by lowering them to a place called Trakondine, which was an empty land at that time, which was an hour away from here. For this reason, he gave up on cleaning the Enez Port because he believed that the construction of a new port in the said place and the arrangement of the road between the city and this new port would meet the needs of the merchants.

Engineer Borel's determination was quite appropriate. Because the Enez Port was 3 km inland from the coast due to the floods that occurred, and this prevented large-tonnage ships from docking at the port (Çoruh, 2022: 135). For this reason, trade was disrupted and the trader started to look for a safer point instead of Enez Port, and even a large part of them had to change their routes by disembarking their goods to Gallipoli. This caused both a loss of time and a large amount of money, which was mostly affected by the boatman tradesmen who were transporting in the Meriç River. The engineer Borel was also looking for a new solution that would satisfy both the merchants and the boatmen, and he thought that it would be more appropriate to establish a new port in the place called Trakondine.

Monsieur Borel pointed out that this new port should be built directly on the coast and its capacity should be sufficient to accommodate at least 300 ships. He stated that after the construction of the port, its surroundings should be secured with embankments. This consolidation work had to be done with the embankment to be built by hammering some pine

tree logs in the sandy area where the port is located. Monsieur Borel wanted many roads to be built to facilitate access to Rumelia and Istanbul from both the port and the port, and for this, the old road, which is 1 hour from Trakondine to Enez, must be modernized (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 3, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848). Monsieur Borel also pointed out that the highways and bridges on this road should also be repaired, and in this context, the Labi Bridge on the old road needs repair. Monsieur Borel pointed out that the coast must be rejuvenated after the construction of the new port and roads, and showed how the port and the city that is planned to be built right behind it should be, with his sketch, as can be seen on Sketch 2. Monsieur Borel also prepared a report stating that a total of 14380 Kiseki kuruş was needed for the construction of the Trakondine Port and other activities (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 3, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

The engineer Borel, who prepared the book on the roads, bridges and passages in and around Trakondine Port, recommended that the construction of the port be started next year. Monsieur Borel estimated that a total of 2480 kise kuruş could be spent on the materials, tools and work sheds to be used in the establishment of the port and the city.

Despite all these calculations and need, Engineer Borel decided to expand the Tekfur Mountain Pier, which he believed to be an unsafe place in Trakondine, and to be more suitable for commerce and living on ships, to build a port and build a new and detached port from there to Edirne. He believed that the construction of a road would provide more benefits than the cleaning of the Enez Port (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 2, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

Monsieur Borel also gave some information about the construction costs of the İbrice Port, which is in the last stage of the sequence he had planned for the works to be done. He stated that the İbrice Port, which is 8 hours from Trakondine and 6 hours from Keşan and can take up to 80 ships, should also be cleaned, on the other hand, the 6-hour road from İbrice Port to Keşan needs repair. According to the engineer, he stated that two years is enough for the cleaning of the İbrice Port, that the materials to be used in the cleaning of the port should be supplied in the first year, and that starting the cleaning work in the second year would make it possible to complete the work. It has been revealed that a total of 1200 Kiseki kuruş will be needed for this port to be operational and for the construction of the roads that need to be transported to the port (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 3, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

The Ottoman Empire, as a result of the consultations made in line with the information given by the engineer, concluded that it was not possible to clean the Enez Port. He started to

look more favorably on the idea that it would be better to spend the money to be spent either to build a new port in the place called Trakondine or to build a new port on the Tekfur Mountain Pier and to feed it with additional ways (Çoruh, 2022: 130). It required money and time. Although this made the river improvement project seem impossible to achieve, it was obvious that the benefits to be gained from this waterway would be much greater than other projects if it were realized.

The Ottoman Empire adopted the idea of constructing the Tekfur Mountain Port, which would bring less expense, with the guidance of the engineer, and adopted the idea of connecting the port to Rumeli and Istanbul by newly built roads. However, the state had some reservations about the opening of these roads and making the port operable, based on previous experiences. At the beginning of these reservations, an attempt was made to operate a ferry at Tekfur Mountain Port in the past, but this attempt could not yield any results, and even the cost of the ferry that was put into operation could not be deducted (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 2, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

The Ottoman Empire was convinced that it would take a long time to bring the difficulties and problems in these projects into a form that could compensate for the investments to be made. For this reason, it has ignored the great benefits that these investments can bring to the country in the future. The fact that the information given by Engineer Borel about port and road constructions sometimes contradicted the expectations of state officials has also contributed greatly to this (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 2, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

The biggest handicap of the Ottoman Empire is that when the projects planned to be done were evaluated, the issues that were previously considered possible were either postponed or completely discarded after a short time. This contrast has been experienced many times, especially in the issue of the roads that will connect the Tekfur Mountain Port to Rumeli and Istanbul (Çoruh, 2022: 140). The Ottoman State was completely convinced that the construction of these roads would provide great benefits to the country during the examination of the discovery notebooks. However, when the work was put into practice, it took an oppositional stance on the construction of the roads in question. This opposition feature came to the agenda regarding the arrangement of the roads on the Tekfur Mountain side and it was believed that the construction of these roads would not provide any benefit in terms of the country's interests.

Monsieur Borel argued that it would be more correct to keep the Meriç River in its current form, that it would not be possible to rehabilitate despite the great expenses to be incurred, and that it would not be right for the Ottoman treasury, which was already in an extremely difficult situation, to be put under a greater burden. For this reason, in 1844, by the decision made by the Ottoman engineers as a result of the discoveries on the river, he decided that a canal should be opened from the Meriç River to the Tekfurdağı Pier and a new port was established instead of the pier and the direction of the trade on the Meriç River would be diverted to this port. Borel drew up a report on this subject and the port project he wanted to be established, and submitted it to the Majlis-i Vala (see Map 2).

This report of Monsieur Borel was examined, but it was very disappointing that he did not do anything about turning the Meriç River and Enez Port into a national and international commercial waterway, and he put forward other projects as if he could. However, the Ottoman Engineers were able to think of this last point he said in the 1840s, but the main expectation was not put into practice due to the Meriç River. Despite this, great efforts were made to clean the river and the harbor at great expense. For this reason, it was not digested that Monsieur Borel chose the short route in the improvement business and headed for the ports to be built in the places called Trakondine or Tekfurdağı instead of dealing with the river and the port.

He examined in detail the report prepared by the Ottoman State dignitary Monsieur Borel about the port and the river. This report created both admiration and astonishment among the Ottoman dignitaries. The reason for this was not such a report from Borel, but a report that would prevent the floods by rehabilitating the Meriç River and create a national and international waterway, enabling the soldiers to be dispatched to Rumelia to create a new transportation network faster and more comfortably. However, this report created a great surprise in terms of presenting what was not expected, like “the mountain gave birth to a mouse”.

Monsieur Borel was dismissed because he could not meet the expectations, and was sent to his country with his salary and subsistence. However, Sultan Abdülmecid did not give up on the improvement of the Meriç River or the cleaning of the Enez Port.

According to the contract signed with Monsieur Borel, Turkish engineers were provided to accompany these expeditions during the reconnaissance and inspections. In this way, engineers Miralay Rıfat Bey and Mirliva Bekir Pasha, who have been working with traditional methods since the beginning of the improvement business, had the opportunity to closely examine and learn about river rehabilitation methods and scientific methods in Europe

during the explorations and investigations they participated in. Sultan Abdülmecid decided to continue the improvement work in order to use this experience and knowledge on site to bring in new entrepreneurs and experts, and continue working to finish the improvement work together with Turkish engineers. However, by following the recommendations of the Ottoman dignitaries, the project of transforming Rumelia into a large commercial center with the ports, highways, canals and rails mentioned in Engineer Borel's report continued, and he was convinced that the construction of a new port in Tekfurdagi would be of great benefit(Çoruh, 2022: 156 vd).

Conversion of Tekfur Mountain Pier into a Port

Since Tekfurdagi Pier is located close to Edirne, the trade volume was growing day by day. For this reason, the opening of a road passing through Tekfurdagi and allowing access from Istanbul to Edirne would make it possible to trade with all of Rumelia. For this reason, it was a candidate to become a port place with a rapidly rising value (Çoruh, 2022: 130). However, the pier was only 167000 krs away from Edirne, and approximately 12992 coins were needed for the land on which the port was planned to be built, to be filled with soil, for the excavation to be removed from here and the pier to be built (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

Picture 1. Tekfur Mountain Pier (19th Century)

Source: <https://www.houshamadyan.org/tur/haritalar/edirne-vilayeti/tekirdag-sancagi/egitimi-ve-spor/okullar.html>

The Ottoman Empire was looking for alternative ways for the port to be built in Tekfurdagi to be a trade center that could be reached not only through Istanbul, but also through Edirne, Ergene, Enez and Gallipoli. For this purpose, it has decided to repair the Veli Bridge on this river so that a second alternative road can be provided over the Ergene River. It was determined that approximately 3308 coins were needed for the reconstruction of the dilapidated bridge as well as the repair of other bridges and waterways. Approximately 16000 kise of coins were needed for the construction of the highway roads to reach the port. This road was divided into two as between Edirne and Köh-Tekfur and between Köh-Tekfur and Istanbul (Çoruh, 2022: 130 vd).

Considering that the port could be reached from the sea by ship, the Ottoman State considered it sufficient to complete the first part of the road at the first stage. For this, first the road from Edirne to Bender-Tekfur Mountain would be reconstructed, and then from Bender to Istanbul, and then the road would reach Silivri-Çorlu-Lüleburgaz and from there to Edirne over Istanbul (Çoruh, 2022: 130). The places on the old road, which is shorter than the new one, consisted of very fertile areas. In this way, the trees that will be needed in the construction of the pier would be cut from here in a manner that would make this road more advantageous than the other (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

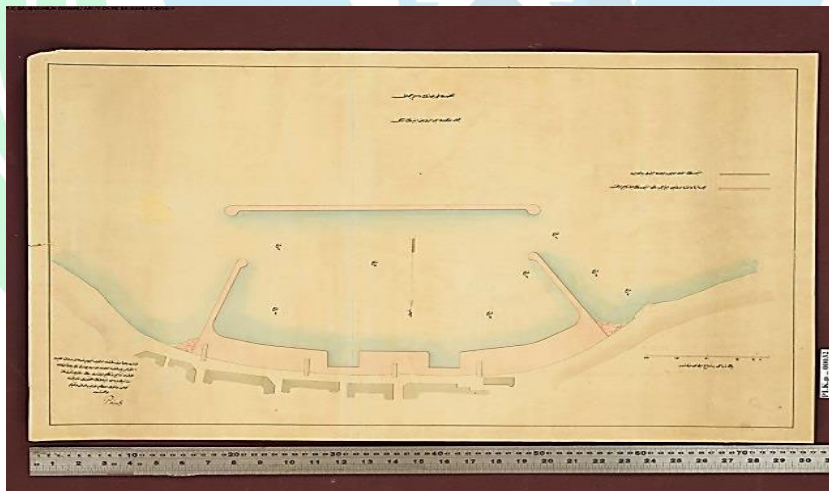
The priority of this road, which would pass through Silivri-Çorlu-Lüleburgaz and reach Edirne, that is, the part going from Edirne to Köh, would ensure that the new road is preferred to the old road, as it would make it possible to open a zone closer to the Marmara Sea from Edirne. If built, the Tekfur Mountain Port would be the closest center of the Marmara Sea to Edirne and would provide great convenience in attracting the Rumelian trade to the Marmara (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848). This port would also offer a new route for regional trade as well as for those traveling from Edirne to Köh-Tekfur. It would be a great relief for the Ottoman treasury that the expenses that would arise if the road was built would be covered by the road revenues (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

If a straight road was built from Dimetoka to Uzun Bridge between the Meriç River and Ergene Water, this road would bring the city to Ergene Water. Again, by going against the current of Ergene Stream and reaching the neighborhood where Çeke Stream merges with Ergene Stream, it would be possible to reach the railway that would reach the Köh-Tekfur region by passing under the Tekfur Mountain mountain range in the Mikyas-Istuva direction. The necessary expenses for the construction of this road could also be met from the money that

would be spent on the improvement of the Meriç River and Enez Port. Since the demand for the Köh-Tekfur region would increase day by day, it would be a big mistake to give up on the Köh-Tekfur road that would connect Istanbul to Edirne (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

If the road between Edirne and Tekfur Mountain was opened, the distance between Tekfur Mountain and Istanbul, which constitutes the remaining part, could be delayed a little. Because it was easier to reach here by ferry from the sea compared to the land. It would also be possible for the ferries operating in Thessaloniki to stay in this port for a while. It would be possible to send a private ferry or have a ship ready to go from Istanbul to this port and from there to Istanbul, thanks to these accommodated ships.

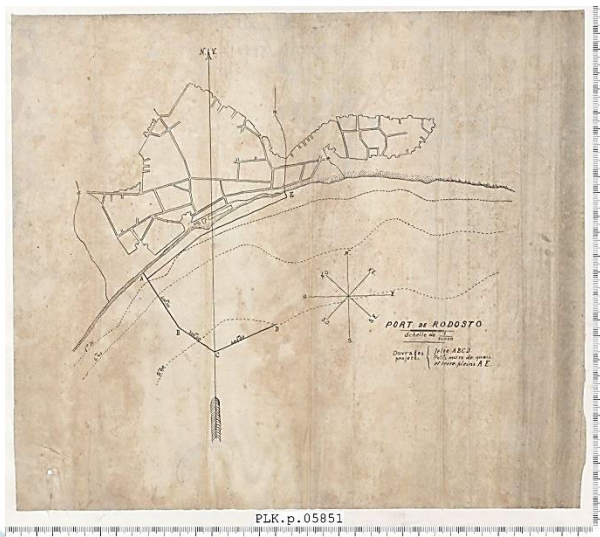
Apart from the essential needs of the Rumelian merchants, the craft of the Köh-Tekfur region was the biggest factor that enabled the ships to decide to anchor in this port due to the catching wind. Likewise, the proximity of this port to Istanbul would be an important factor for the merchant to bring his goods to this port. Compared to the others, this port would have sufficient opportunities in terms of security. If a barrier was built on each side of the port, it would also strengthen the defense against attacks from the sea. In order to prevent the port from being affected by external threats, a barrier had to be built on the opposite side (see Sketch 4).

Sketch 4: The Port of Mount Tekfur, Drawn by Monsieur Borel.

Source: BOA, PLK. p. , no. 32.

Plan 1: The Plan of Port of Mount Tekfur, Drawn by Monsieur Borel

Source: BOA, PLK. p. , nr. 5851.

The length of these three walls was 993 zira, and it was planned to cost approximately 8316 kise from 6.5 kuruş for each zira. For the goods and commodities produced in the region to be loaded onto the ships, it was necessary to build a few more piers on the shore, as well as a breakwater. A total of 11996 coins were needed for all this construction activity (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

Monsieur Borel recommended the establishment of a Municipal Ministry, as in European states, to meet this zoning and allocation and to avoid disruptions (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848). The Ottoman Empire would fulfill this recommendation of Monsieur Borel by establishing the Ministry of Public Works in a short time.

Thanks to this supervision, the Ottoman Empire would first be able to create the necessary budgets for the development activities and finalize the projects more easily. Otherwise, the money in Enez Harbor and Meriç River would be wasted. Thanks to the establishment of the Ministry, an independent budget would be provided that would ensure that a specific budget was created each year for the expenditures to be made on the development activities and that the expenditures would be made from there (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

Monsieur Borel, in the petition he submitted to the Majlis-i Vâlâ-yı Ahkâm-ı Adliye, states all the existing capacities of the Ottoman countries; It has tried to reveal how an advanced network should be created that directs its routes, ports and valuable investment areas to Istanbul

(BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848). According to that; If these projects are not realized, all investment moves and development projects to be started will never reach their goals due to the lack of roads and ports. All laws and regulations enacted to make these moves will not have any effect (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848). Monsieur Borel divided the zoning and settlement projects to be carried out to develop the Ottoman Empire into two, giving importance to art in the first stage and taking urgent steps on this path, and giving importance to development moves in the second stage, for which ports, new cities, roads and canals should be opened. pointed out (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

The engineer made some suggestions by preparing long lists about the zoning activities at this last stage. For example, he mentioned the necessity of an expenditure item of approximately 4757 kise coin for the zoning activities that he collected in five items: Enez Port, Meriç River, İbrice Port, Tekfur Mountain Port and Edirne Road (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 4, s. 1-2, 7 Cemaziye'l-evvel 1264/11 Nisan 1848).

One of these engineering projects, the improvement of the road from Istanbul to Edirne and regulating the traffic between the two cities, did not receive the necessary support from the Ottoman dignitaries. It was agreed that instead of this road, a new road should be built from Tekfurdagi to Edirne, which takes 22 hours and is 167000 zira long. Monsieur Borel stated that an allocation of approximately 14000 kise kurus is required for this road (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 3, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

Engineer Monsieur Borel stated that the Tekfurdağı Port to be built should extend to the skirts of Tekfurdağı in order to be wide enough to accommodate approximately 300 ships. He also stated that 11996 kise kurus were needed for the construction of the port (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 3, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

The Ottoman Empire, taking into account the information given by the engineer, concluded it was not possible to clean the Enez Port. He started to take a closer look at the idea that the money to be spent here would be better spent on the construction of the Tekfurdağı Port and feeding it in additional ways. On the other hand, it was obvious that if the Meriç River was discovered and cleaned, the benefits to be obtained from this waterway would be much greater than other projects. However, in line with the ideas put forward by the engineer, the idea of construction of Tekfurdagi Port was adopted. For this reason, it has been decided to open the Rumeli and Istanbul roads that will reach here, as well as the port. However, the commission

had some reservations about the opening of this road and making the port operable. At the beginning of these reservations, an attempt was made to operate a ferry at Tekfurdagi Port in the past, but this attempt did not yield any results, and even the cost of the ferry could not be recovered (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 2, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848).

The Ottoman Empire must have been convinced that it would take a long time for the difficulties and problems in the projects in question to be able to compensate for the investments to be made, and it ignored the great benefits that these investments could provide to the country in the future. The fact that the information given by the engineer about the aforementioned port and road constructions sometimes contradicted the expectations of the state, constituted a separate reason for this postponement (BOA, İ. M. M. , nr. 84/2408, lef 2, 24 Rebi'ül-ahir 1264/30 Mart 1848). The most important handicap of the state here is that the issues that were given prior consent while evaluating the projects are either postponed or completely discarded after a while. This inconsistency was also experienced in the issue of Tekfurdagi Port and the roads connecting this port to Rumeli and Istanbul. While examining the notebooks of the discoveries made by the state engineer, he expressed very positive opinions about the roads in question, but seemed convinced of the great benefits that the construction of these roads would bring to the country. However, when it comes to implementation, it has not been avoided to take an oppositional attitude about the construction of the roads in question.

Although the report submitted by Engineer Borel to the Majlis-i Vala was not taken into account by the Ottoman statesmen, this report will be copied to a large extent in all the development activities that will be planned to be put forward over the next century. The engineer tried to explain the fact that Tekfurdagi port could have a say in international and national trade, with the importance to be given to roads, canals and railways with completed connections to Thrace, Istanbul and Rumelia. He wanted to draw attention to a few important points in this regard:

Tekfurdagi-Muratli Road

As a result of his investigations, Engineer Borel wanted to connect Tekfurdagi to Istanbul and Edirne via Muratli. He stated that this road is approximately 22 kilometers and that there are some repair and construction activities to be carried out on 11 kilometers of the road, and an agreement was reached to pay 611567 kuruş to the contractor Minhailidi Efendi in 1893 for this. If the construction of this road was started, it was decided that the first payment would be made in December 1893. As the engineer pointed out, it was decided to build the

road and connect it to the port. However, since there was no money in the state's coffers, 61200 kurus, which was taken as a guarantee during the tender phase, was returned to the contractor as the first installment(BOA, BEO, nr. 469/35159/4, 3 Nisan 1310/15 Nisan 1894).

The difference and advantage of the Tekfurdagi-Muratlı road construction project from other projects was that the materials required for the construction were supplied in advance. Despite this, the inability to make the due payments delayed the contractor's start of construction.

Tekfurdagi-Corlu Road

Engineer Borel considered it necessary to build the Tekfurdagi-Corlu road, which is 24 km away from the second road, which could have an important place in the Ottoman trade. This road would connect Tekfurdagi Port to the inner parts of Thrace and was a candidate to be one of the busiest roads of the time. This road would greatly facilitate access to the port. For this reason, state studies were initiated by Çorlu. However, the swampy port near the city was threatening access. The Ministry of Public Works had decided to rehabilitate this place. After the discovery made for the road that was decided to be turned into a highway, it was estimated that the improvement cost would reach approximately 180000 kurus (BOA, BEO, nr. 469/35159/5, 3 Nisan 1310/15 Nisan 1894).

The purpose of starting the road construction in Çorlu, whose tender has just been completed, was to both gain usage habits and ensure the flow of revenues from the road route to the treasury.

All the port, road, canal and city construction activities explained above have come to the fore as the reflections of the report submitted by Monsiur Borel to the Parliament in 1847. Since the 1890s, the Ottoman Empire took this report back on its agenda and pressed the button for the establishment of several new ports, and a new port was built in Trakondine, especially due to the inability of the Enez Port to be operational, but the fact that this place was unsafe in terms of bandits and winds, 1844 It is seen that he worked hard to implement the Tekfurdagi port project, which was put forward by Ottoman engineers in 1847 and on which Monsieur Borel worked a lot to be built in 1847.

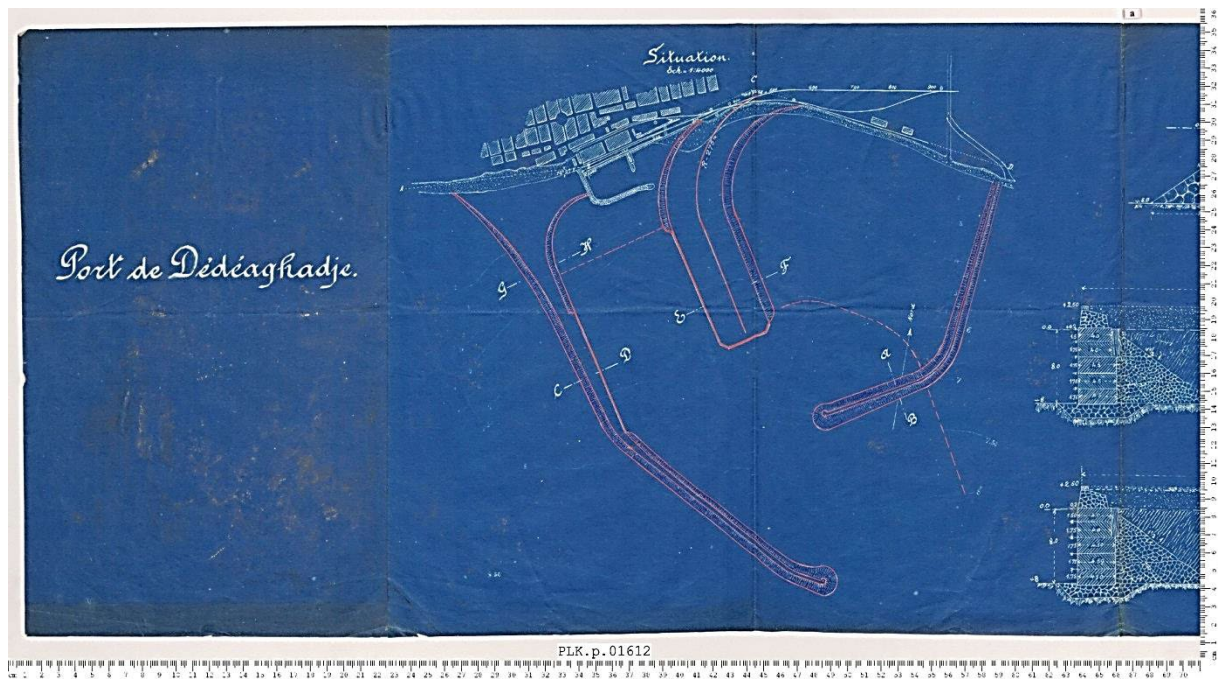
When Monsieur Borel brought this issue to the agenda in the Assembly-i Vala, he said that the biggest obstacle in front of this job was undoubtedly finding entrepreneurs to do the job. In the intervening time, the activities carried out in the region ensured that many

entrepreneurs, both domestic and foreign, were convinced that there could be a job. For this reason, one of the first applications for the construction of Tekfurdagi Port was made by Ebuziye Tevfik Asaf Bey on October 25, 1893. Tevfikbey thought that if a simendüfer line was built between Foamlu locality and Tekfurdagi, it would be possible to have trade and transportation opportunities on a line stretching from Edirne to Kırkkilise. This request was also voiced in the Parliament and after the decision to make the necessary arrangements regarding the issue, the contract and specification to be made with the tax collector Tevfik Bey were presented to the Parliament (BOA, BEO, nr. 300/22473; BOA, BEO, nr. 4050/303982).

Despite Tevfik Bey's request, no result could be obtained, and a second application was made with the signature of Attorney Cornet and his associates living in Agobiyen Inn in Galata. From this application, due to the construction of Tekfurdağı port, the construction of a railroad line from Tekfurdağı to Dedeğaça (Devletlu Ağaç) passing through Maalkara and Kırkkilise and the construction of a roadway stretching from Maalkara to Gallipoli came to the fore. For this reason, it is understood that Lawyer Cornet requested a concession for the construction of the Şümendüfer line and the road in 1887. However, on April 27, 1907, the government renewed this tender and started to receive applications for the construction of a new line from Tekfurdağı to Muratlı, from Babaeski to Kırkkilise to support the port (BOA, MV. , nr. 116/12). Korneti, who submitted a new petition on April 29, 1907, to give him the Şümendüfer line, for which the government was tendered, this time, other than the construction of a perfect port and pier in Tekfurdağı, to facilitate the dispatch of the soldiers that the Ottoman State would transfer to the Balkans, if the concession was given to him, transportation between Tekfurdağı and Kırkkilise. He claimed that he could set up a lift line to do this (BOA, BEO, 3069/230157/3).

The Ottoman Empire had been thinking for a long time whether there was a need for a port on Mount Tekfur. In order to enable this port to be built, the tender for the railroad and roadway roads in the region was brought to the agenda and an entrepreneur was sought to carry out this. However, in the applications made in this regard, the fact that the entrepreneurs focused on the construction of a railway and highway, where they could trade rather than the construction of a port, prompted the government to conduct a serious research on this issue. With a decision taken on May 23, 1911, it was stated that the port of Mount Tekfur was not more important than the other important piers on the shores of the Ottoman Empire, on the contrary, it would bring a great burden to the treasury if it was built, whereas the construction of a port in Dedeaghadjje was more valuable in this respect (see Sketch 5).

Sketch 5: Port of Dedeaghadje

Source: BOA, PLK. p. , nr. 1612/0/1.

Although the government considered the Tekfurdagi port unnecessary, it did not completely disregard it. Despite the weather opposition here, when it comes to soldiers to be sent to the Balkans, considering that ferries can dock at this port even if it is a few days a year, especially because it is one of the requirements of the Ministry of War, at least the construction of two iron piers filled with stones from the coast to the sea should be taken into account by the supervision. It was requested that the scientific examinations required for this would be sufficient to meet their needs as soon as possible (BOA, MV. , 151/43).

While the Ottoman Empire considered it sufficient to have only an iron pier in Tekfurdagi, it was warm to the construction of a new port in Ereğli on the Black Sea coast. However, he wanted the construction of this port to be done by the specifications prepared for Tekfurdagi port (BOA, MV. , 152/42).

Conclusion

For a long time, the Ottoman Empire had been making efforts to rehabilitate the Meriç River and reopen the Enez Port to trade. This effort, which was started in the 1840s, was almost shelved with a report prepared by Monsieur Borel, who was brought from France between 1847 and 1848. Thereupon, the Ottoman Empire switched from the issue of cleaning and rehabilitating the Meriç River and Enez Port to a new method, such as the operation of these

two waterways and their transformation into an international trade route through businesses. Thanks to this method, it was seen that the state announced specifications and regulations for the regulation and operation of the river by private entrepreneurs for a long time. However, Engineer Borel brought up an issue brought up by Turkish engineers in 1844, to give up the cleaning of the Meriç and Enez ports, to open a new port to be built in Tekfurdagi instead of the Enez port, which cannot be cleaned thanks to this canal, to be opened to international trade. Although the Ottoman Empire did not take kindly to this idea at first, it seems that as time went on, in line with the demands of the merchant group trading on the Meriç River and the European merchants who exchanged goods with them, it approached the idea of opening a new port in Tekfurdagi instead of Enez. However, this time, the bad situation of the treasury came into play and this situation hindered port construction activities. For this reason, the government first brought to the agenda the construction of a shipyard and roadway between Edirne-Istanbul and Tekfurdagi, and stipulated the establishment of a port in Tekfurdagi for the entrepreneur who will receive this tender. However, despite the applications made to this tender, which was launched in 1887, those who aspired to the railway and highway consciously held back from the issue of building a port in Tekfurdagi.

The Ottoman State decided that this port could not be built despite the concession conditions, and with a new decree issued in 1911, it decided to build Tekfurdagi not a commercial port, but only two iron piers that would meet the needs of the Navy for the dispatch of soldiers and ammunition.

However, as can be seen above, despite all the opposing winds, despite the perfect map of how a port should be built in Tekfurdagi, the Ottoman government will push aside Monsieur Borel's port offer and, in return for all the benefits to be gained in the future, will ensure that the ferries dock by using the state of the treasury as an excuse. It was observed that he preferred to build a pier.

References

Presidency Archives

BOA, A. MKT. , nr. 39/49, 11 Rebi'ül-ahir 1262/8 Nisan 1846.

BOA, İ. M. M. , nr. 83/2375, 84/2408.

BOA, BEO, nr. 300/22473, 3069/230157/3, 469/35159, 4050/303982.

BOA, MV. , nr. 116/12, 151/43, 152/42.

Review Works

Çoruh, H. (2022). Osmanlı Devleti'nde Nehir Islah Çalışmaları: Meriç Nehri Islahı (1840-1915). TTK yay. , Ankara.

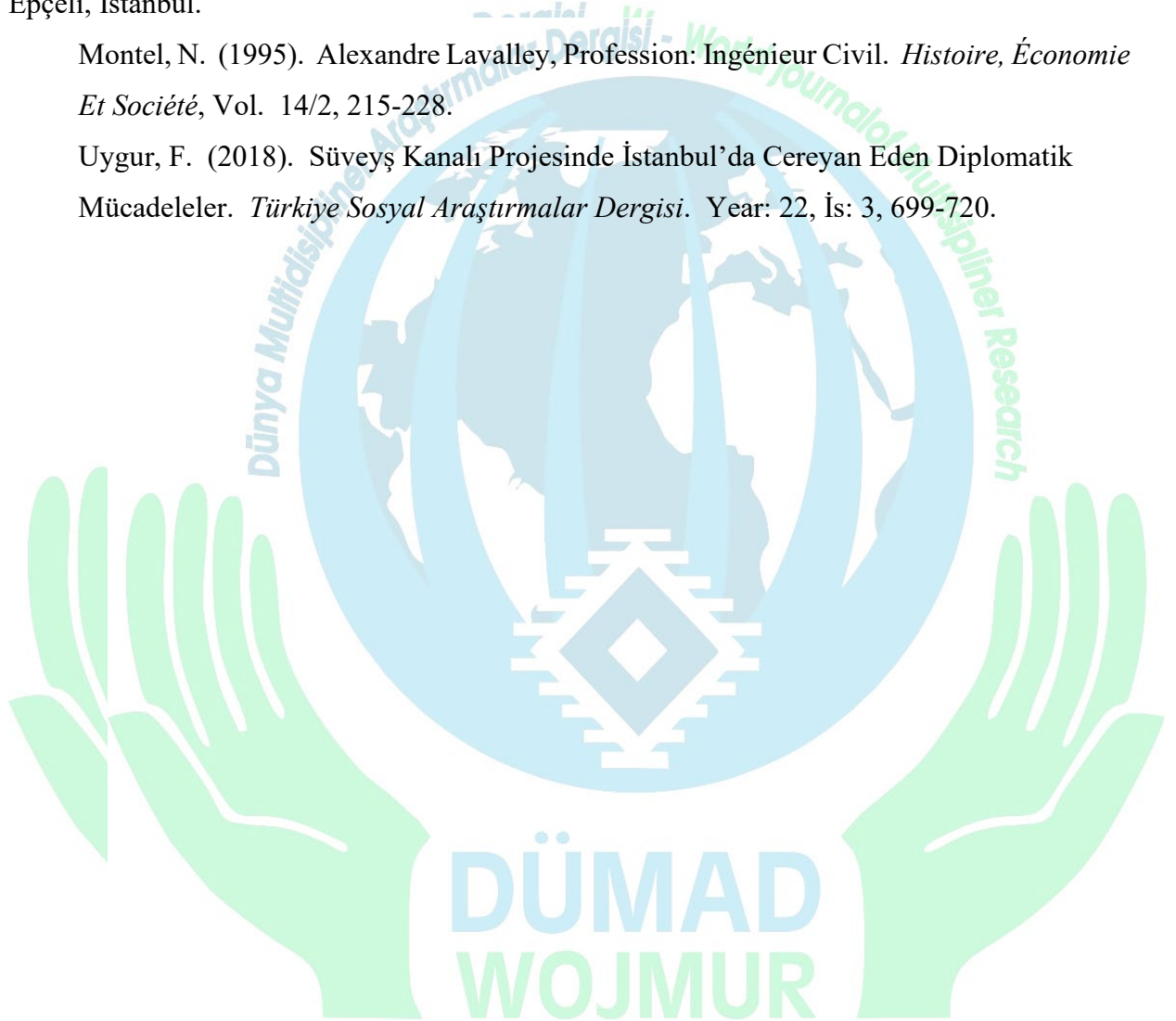
Fargue, L. (1908). *La Form Edu Lit Des Rivieres A Fond Mobile*, Paris.

Hager, W. H. (2003). Fargue, Founder of Experimental River Engineering. *Journal of Hydraulic Research*. Vol. 41/3, 227-233.

Jorga, N. (2009). *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi (1774-1912)*. Vol. 5, Trns. Nilüfer Epçeli, İstanbul.

Montel, N. (1995). Alexandre Lavalley, Profession: Ingénieur Civil. *Histoire, Économie Et Société*, Vol. 14/2, 215-228.

Uygur, F. (2018). Süveyş Kanalı Projesinde İstanbul'da Cereyan Eden Diplomatik Mücadeleler. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. Year: 22, İs: 3, 699-720.

PANDEMİ ÖNCESİ UZAKTAN EĞİTİM İLE PANDEMİ SONRASI YÜZ YÜZE EĞİTİM SÜRECİNİN KARŞILAŞTIRILMASI *

Özlem YUNUS **
Serpil KALAYCI ***
Zehra YILDIRIM ****

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 12/02/2024; Düzeltme/Revised: 17/04/2024

Kabul/Accepted: 20/04/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Cite as: Yunus, Ö., Kalaycı, S. ve Yıldırım, Z. (2024). Pandemi Öncesi Uzaktan Eğitim ile Pandemi Sonrası Yüz Yüze Eğitim Sürecinin Karşılaştırılması. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 7(1), 23-44. <https://doi.org/10.58853/dumad.1436011>

Özet

Bu çalışmanın amacı, pandemi sürecinde uzaktan eğitimde gerçekleştirilen fen bilimleri dersi ile pandemi sonrasında yüz yüze eğitim sürecindeki fen bilimleri derslerinin öğretmenler tarafından karşılaştırılıp değerlendirilmesidir. Bu çalışma ile fen bilimleri öğretmenlerinin, pandemi sürecinde uzaktan gerçekleştirilen fen bilimleri derslerinin pandemi sonrası gerçekleşen yüz yüze eğitime olan etkilerine dair görüşleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden biri olan durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcılarını, Hatay iline bağlı merkez, ilçe ve köylerinde yer alan ortaokullarda görev yapmakta olan 12 fen bilimleri öğretmenleri oluşturmaktadır. Çalışma kapsamında veriler yarı yapılandırılmış görüşmeler ile toplanmış ve içerik analizi ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen verilere göre öğretmenlerin çoğu uzaktan eğitim sürecinin teknolojik ve pedagojik alan yeterliliklerini etkilediğini bu durumun da pandemi sonrasındaki yüz yüze eğitim sürecine yansıtıldığını belirtmiştir. Ayrıca köy okullarında görev yapan öğretmenler zaman zaman internet ve bilgisayar gibi teknik sıkıntılar yaşadıklarını dolayısıyla uzaktan eğitim sürecindeki fen dersinden yeterince verim alınamamasının sonrasında gerçekleştirilen yüz yüze eğitimi olumsuz etkilediğini belirtmişlerdir. Bununla birlikte öğretmenlerin büyük bir kısmı mevcut fen bilimleri ders programının uzaktan eğitimi de kapsayacak şekilde güncellenmesi gerektiğini, uzaktan eğitim sürecindeki fen bilimleri konularına yönelik tekrar ve telafi eğitim programlarının gerçekleştirilmesi gerektiği yönünde görüş belirtmişlerdir.

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbirini gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Doktora öğrencisi, Mersin Üniversitesi, (ozlemyunus07@gmail.com, ORCID: 0000-0002-7228-3105)

*** Doç, Dr., Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, (skalayci@mku.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9613-3390)

**** Doktora öğrencisi, Mersin Üniversitesi, (zehra.fizik.1987@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-2217-1639)

Anahtar Kelimeler: Uzaktan Eğitim, Fen Bilimleri Dersi, Fen Bilimleri Öğretmenleri, Pandemi

Abstract

The aim of this study is to compare and evaluate science lessons conducted remotely during the pandemic with science lessons conducted face-to-face after the pandemic by teachers. The goal is to reveal the views of science teachers on the impact of remotely conducted science lessons during the pandemic on the face-to-face education after the pandemic. This research utilized a case study, which is one of the qualitative research methods. The participants of the study are 12 science teachers working in middle schools located in the central districts, towns, and villages connected to the province of Hatay. Data was collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis. According to the data obtained from the study, most teachers stated that the remote education process affected their technological and pedagogical competencies, which in turn affected the face-to-face education process after the pandemic. Furthermore, teachers working in village schools mentioned experiencing technical difficulties such as internet and computer issues, indicating that the lack of efficiency in remote science lessons affected the subsequent face-to-face education negatively. Additionally, a significant number of teachers expressed the opinion that the current science curriculum should be updated to include remote education, and there is a need for revision and remedial education programs focusing on science topics during the remote education process.

Keywords: Distance Education, Science Course, Science Teachers, Pandemic

Giriş

2020 yılının başlarında Çin'den diğer ülkelere yayılmaya başlayan Covid-19 hastalığı kısa sürede tüm dünyayı etkisi altına almıştır (DSÖ, 2020). Yaşamın her alanını etkileyen bu pandemi koşulları altında; sağlık, ekonomi, eğitim-öğretim, sosyal hayat ve daha birçok alanda da değişimler kaçınılmaz hale gelmiştir. İnsan hayatını koruma kaygı ve endişesiyle alınan önlemlerin en çok etkilediği alanların başında eğitim ve öğretim faaliyetleri gelmiştir (Miks ve McIlwaine, 2020). Eğitim-öğretim alanında oluşan bu olumsuzluğu gidermek için ülkeler teknolojik gelişmelere başvurmuştur (Agnolotto ve Queiroz, 2020). Türkiye'de de başta sağlık olmak üzere sosyal hayat, ekonomi, eğitim-öğretim gibi alanlarda tedbirler alınmaya başlanmıştır. Bu tedbirler kapsamında 16 Mart 2020 tarihinde bütün eğitim-öğretim kurumları kapatılmıştır. Türkiye de yaklaşık 18 milyon öğrenci ve 950 bin civarında öğretmen olduğu düşünüldüğünde, toplumun büyük kısmının bu durumdan etkilendiği ortadadır (Özdoğan ve Berkant, 2020). Diğer ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de teknolojik gelişmelerin ışığında hızla önlemler alınmaya çalışılmıştır. Önceleri eğitim-öğretim süreçleri için destekleyici bir yöntem olarak başvuru uzaktan eğitim yöntemi tek ve ana yöntem haline gelmiştir. Televizyon, telefon, bilgisayar, tablet vb. araçlar ile uzaktan eğitim süreci yürütülmeye çalışılmıştır. İçinde yaşadığımız çağda özellikle teknolojik alanda büyük gelişmeler olmuştur.

Dünyada yaşanan Covid-19 pandemisinin kötü etkilerinden kurtulmak için bu teknolojik birikim işe koşulmuş; özellikle bu süreçte eğitim-öğretim alanında yaşanan sorunlara teknolojik araçlarla çözümler bulunmaya çalışılmıştır.

Uzaktan eğitim süreci, bireylerin ihtiyaç duyduğu bilgilere erişmeyi kolaylaştırmaktadır. Dünyada bilimsel, teknolojik ve toplumsal alanlarda yaşanan değişimler, eğitim-öğretim süreçlerinde de gelişim ve değişimi temel bir ihtiyaç haline getirmiştir. Bu ihtiyaçla birlikte eğitim-öğretim kurumlarından beklenen işlevler farklılaşmış ve beklentiler artmıştır. Bu aşamada devreye giren uzaktan eğitim süreci, bireylere esnekçe ve özgürce eğitim-öğretim ihtiyaçlarını karşılayabilme fırsatı vermiştir (Kılınç, 2015). Yaygınlaşan uzaktan eğitim hizmetleri ile eğitim-öğretim hizmetleri belirli grupların güdümünden kurtulmuş ve bütün insanlığın faydalanabileceği hayat boyu öğrenme fırsatı sunmuştur (Hızal, 1983, Şakar, 1997).

Uzaktan eğitim ile ilgili literatürde farklı tanımlamalar kullanılmaktadır. Bunların birkaçı şöyle sıralanabilir;

Öğrenen ve öğretmenin fiziksel olarak birbirinden ayrı, yüz yüze eğitim yerine teknolojik araç gereçlerden yararlanılan eğitim modelidir (Johnson, 2020).

Uzaktan eğitim, öğrenen ile eğitsel kaynaklar arasında bağlantı sağlayarak gerçekleştirilen bir eğitim sistemidir. Bu sistemde herhangi bir eğitim kurumuna ihtiyaç yoktur. Yine bu sistemlere dahil olmak isteyenlerin teknolojik gelişmeleri yakından takip etmesi büyük önem taşımaktadır (CDLP, 2004).

Uzaktan eğitim, mekân ve zamandan bağımsız olduğu için oldukça geniş bir öğrenen kitlesine ulaşmayı mümkün kılmaktadır. Böyle bir eğitim şeklinin çıkış amacı öğrenene kolaylık sağlamak olduğundan, öğrenci merkezli olduğu da söylenebilir. Hatta uzaktan eğitim ile öğrenen kendi seviyesine, hızına ve şekline göre eğitimlere ulaşabilir. Tarihi süreçte eğitim-öğretim, okulda gerçekleşen faaliyetler olarak nitelendirilmekteydi. Ancak uzaktan eğitim ile ilgili bu tanım değişmiş ve yaşam boyu öğrenme mümkün hale gelmiştir. Öğrenen, yaşam boyu öğrenme fırsatı ile öğrenmede fırsat eşitliğine de kavuşmaktadır. Uzaktan eğitim; zaman, mekân, öğrenci hızı ve yaşı konularında öğrenene büyük esneklik sağlamanın yanında, öğrenene öğrenmede bağımsızlıkta sunmaktadır (Kılınç, 2015). Örgün eğitim sistemleri oluşturmak gerek öğrenen için gerekse bu süreçleri organize edenler için ekonomik olarak zor olabilmektedir (Karaçay, 2005). Ulaşım, barınacak yer, yeme-içme giderleri, eğitimin verileceği yapılar bu ekonomik zorluklara verilebilecek örnekler olabilir. Uzaktan eğitim bünyesinde bulundurduğu fırsatlarla bu ekonomik giderleri oldukça azaltmaktadır.

Uzaktan eğitim öğrenen için birçok avantaja sahip olsa da bazı durumlarda yeterince fayda sağlamayabilmektedir (Yunus, Yıldırım ve Kalaycı, 2021). Özellikle uygulama

gerektiren derslerde bu önemli bir sorun oluşturmaktadır. Yine öğrenenin karşılaştığı öğrenme güçlüğü'nün anında giderilememesi, eğitim sürecinin devam etmesini engellemektedir.

Covid-19 pandemisinin psikolojik olarak en büyük etkisi insanları yalnızlaştırması olarak gösterilmektedir. Uzaktan eğitim süreci öğrenen ve öğretenerleri fiziksel olarak bir araya getirmede için sosyalleşmeyi engellemektedir (Kurt ve Karaaziz, 2021). Uzaktan eğitim sürecini devam ettirmek, büyük ölçüde öğrenenin bireysel motivasyonuna bağlıdır. Bilişsel ve duygusal olarak bu olgunluğa erişmemiş öğrenenlerde eğitim-öğretim sürecinin devamında sorunlar ile karşılaşılma kaçınılmazdır.

Yer ve zamandan bağımsız olarak birçok öğrenene ulaşmayı hedefleyen uzaktan eğitim, kişi sayısının çok olmasından dolayı öğreticiden yeterince dönüt alamayabilir veya yeterli düzeyde öğreticiyle iletişim kuramayabilir. Yine uzaktan eğitim süreçlerine ulaşmak bazı teknolojik araçlar ve internet gibi alt yapı hizmetlerini zorunlu kılmaktadır. Ekonomik olarak bu araçlara ulaşma, aynı zamanda bu araçları kullanabilmede karşılaşılabilecek durumlar uzaktan eğitimin olumsuz yanları olarak gösterilebilir.

Eğitim-öğretim dinamik bir süreç olduğu için insanlığı etkileyen bütün değişimlerden de etkilenmektedir. Başta geleneksel yöntemler ile sürdürülen eğitim-öğretim sistemleri yeni gelişmeler ve değişimler ışığında sürekli olarak yenilenmeye ihtiyaç duymaktadır. Özellikle teknolojik gelişmelerin eğitim-öğretim sistemlerine dahil edilmesi öğrenen ve öğretener açısından daha iyi sonuçların alınmasını desteklemektedir (Antalyalı, 2004). Yine geleneksel eğitim-öğretimde yaşanan kalabalık sınıflar, öğretmen sayısının azlığı, eğitim-öğretimin sadece belirli zaman aralığında olması, fiziki mekân ve teknoloji yetersizliği gibi sorunlar uzaktan eğitim yönteminin devreye girmesi ile giderilebilir (Karaağaçlı ve Erden, 2008).

Uzaktan eğitim yönteminin kullanımı 1700'lü yıllara kadar dayanmaktadır. Bu yıllarda mektupla İngilizce öğretiminin yaygınlaşması için uzaktan eğitim yöntemi kullanılmıştır (Bledsoe, 2008). Daha sonraki süreçte radyo, teyp, televizyon gibi araçların iletişimde kullanılmasıyla uzaktan eğitimin yaygınlaşmasını bu araçlarla devam etmiştir. Özellikle 1900 yıllardan sonra üniversiteler bünyelerinde kurdukları birimlerle uzaktan eğitimi her zaman eğitim-öğretimi destekleyen bir yöntem olarak kullanmaya başlamışlardır. Bu süreçte; radyo, televizyon programları, seri kitaplar ve özel olarak düzenlenmiş araç-gereçler eğitim-öğretim sürecini destekleyen unsurlar olarak kullanılmıştır (Curabay ve Demiray, 2002; İçten, 2006;).

Pandemi süreci okullarda yüz yüze eğitime ara verilip uzaktan eğitime geçişi zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk sonucu öğretmenlerden beklenen nitelikler artmış, İletişim teknolojileri ve çevrimiçi öğrenme ortamlarını derslerine entegre etmek zorunda kalmışlardır. (Düşkün, 2020). 2019-2020 eğitim öğretim yılında başlayan uzaktan eğitim süreci 2020-2021

yılında da devam etmiş ve bu süreçte öğretmenler çevrimiçi dersler vermek zorunda kalmışlardır. Bunun yanında öğrencilerin sürekli evde kalması, arkadaş etkileşiminden uzaklaşmaları, sosyal izolasyon öğrencilerde stres ve kaygı noktalarında bazı sorunlara yol açmıştır (Fegert, Viello, Plener ve Clemens, 2020). Bunlarla birlikte 2021-2022 eğitim öğretim yılında eğitim tekrar yüz yüze başlamıştır. Bu çalışma da fen bilimleri öğretmenlerinin pandemi sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerinin tekrardan yüz yüze başlayan 2021-2022 eğitim öğretimine etkilerinin ortaya çıkarılması amacıyla gerçekleştirilmiştir. Yani pandemi sürecindeki eğitim öğretim etkinliklerinin, pandemi sonrası yüz yüze eğitime etkileri araştırılmıştır. Alan yazın incelediğinde yapılan araştırmaların daha çok pandemi sürecini yansıttığı, pandemi sonrası eğitimin bu süreçten nasıl etkilendiğine dair yeterince çalışma olmadığı görülmektedir. Bundan dolayı araştırmanın alan yazına katkı sunacağı ön görülmektedir.

Yöntem

1. Araştırmanın Modeli

Araştırmada uzman görüşü alınarak oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Araştırma kapsamında gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen verilerin derinlemesine analizinin gerçekleştirilmesi nitel araştırma yöntemlerinden olan durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması, belirli bir konu hakkında birden çok veri toplama yönteminin kullanılarak (gözlemler, görüşmeler, dokümanlar, raporlar) o konunun derinlemesine betimlenmesi ve incelenmesidir (Creswell, 2007). Durum çalışmaları disipline, amacına ve durum sayılarına göre farklı olarak sınıflandırılabilir (Merriam, 1999). Yin (1984) ise durum çalışmalarında bütüncül tek durum deseni, iç içe geçmiş tek durum deseni, bütüncül çoklu durum deseni ve iç içe geçmiş çoklu durum deseni olmak üzere 4 desenden bahseder. Bu araştırma da tek bir analiz biriminin olduğu, ilgili durumun kendine özgün durumlarının bütünsel olarak ele alındığı bütüncül tek durum deseni ile yapılandırılmıştır (Saban ve Ersoy, 2017).

2. Araştırma Grubu

Araştırma grubu, amaçlı örnekleme yöntemiyle Hatay'da görev yapan 12 öğretmen arasından seçilmiştir. Amaçlı örnekleme, daha çok nitel araştırmalarda kullanılmaktadır. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip durumların derinlemesine çalışılmasına imkân tanır (Büyüköztürk, 2012). Bu yöntemde örneklemin seçimi araştırmacının kendi evrenine, kendi bilgilerine veya çalışmanın amacına bağlıdır (Marczyk, DeMatteo ve Festinger, 2005). Bu araştırmada, birbirinden farklı temaları bulup tanımlamayı amaçlayan maksimum çeşitlilik

örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Aşağıdaki tabloda araştırmaya katılan öğretmenlere yönelik demografik bilgiler verilmiştir:

Tablo 1. Araştırmaya katılan öğretmenlere yönelik demografik özellikler

Değişken	Kategori	N	%
Cinsiyet	Kadın	7	58,3
	Erkek	5	41,6
Okul türü	Merkez	5	41,6
	İlçe merkezi	4	33,3
	Köy okulu	3	25
Yaş	20-40 yaş	6	50
	41-50 yaş	4	41,6
	51 ve üzeri	2	16,6

Bu amaçla araştırma grubunu, Hatay ili merkezde görev yapan 5 fen bilimleri öğretmeni, ilçe merkezlerinde çalışan 4 fen bilimleri öğretmeni ve köy okullarında görev yapan 3 fen bilimleri öğretmeni oluşturmaktadır. Bu öğretmenlerin 7'si kadın 5'i ise erkek öğretmenden oluşmaktadır. Araştırma grubunda yer alan öğretmenlerin görüşlerinin ifade edilmesi kapsamında etik kurallar çerçevesinde öğretmenlere Ö1, Ö2, Ö3 gibi rumuzlar verilmiştir.

3. Veri Toplama Araçları

Bu araştırma kapsamında fen öğretmenlerinin uzaktan eğitim sonrası yüz yüze eğitim ile ilgili görüşlerin ortaya çıkarılması amacıyla 13 sorudan oluşan yarı yapılandırılmış görüşme formu araştırmacılar tarafından oluşturulmuştur. Yarı yapılandırılmış görüşme soruları alan yazın tarandıktan sonra hem uzaktan eğitim süreci hem pandemi sonrası başlayan yüz yüze eğitim göz önünde bulundurularak hazırlanmıştır. Oluşan formun taslak hali eğitim fakültesinde görev yapan 1 öğretim üyesi, 2 fen bilimleri ve 1 Türkçe öğretmenin değerlendirilmesi sonucunda 5 soru çıkarılarak 8 sorudan oluşacak şekilde son hali verilmiştir. Ayrıca 1 fen bilimleri öğretmeni ile pilot görüşme gerçekleştirilerek form sorularının dil ve anlam bakımından uygunluğu test edilmiştir. Veri toplama sürecinde etik kurallar göz önünde bulundurularak gönüllülük esas alınmış ve araştırmanın içeriğine dair ön bilgilendirmenin yer aldığı katılımcı onay formu görüşmeye katılan öğretmenler tarafından imzalanmıştır. Fen bilimleri öğretmenleriyle yapılan görüşmeler yüz yüze ses kaydı alınarak gerçekleştirilmiştir. Görüşme sonucu elde edilen ses kayıtları yazıya dökülmüş ve analiz gerçekleştirilmiştir. Araştırmada yer alan sorular şunlardır:

1-) Uzaktan eğitim süreci sonrası gerçekleştirilen yüz yüze eğitim fen bilimleri dersi öğretimini nasıl etkiledi?

2-) Uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilemeyen laboratuvar uygulamaları, yüz yüze eğitim başladığında fen eğitimini nasıl etkiledi?

3-) Uzaktan eğitim sonrasında öğretmenlerin fen bilimlerine karşı duyuşsal özellikleri (tutum, ilgi, motivasyon) nasıl etkilendi?

4-) Uzaktan eğitim süreci sonrası öğretmenlerin bilişsel stratejilerinde sizce bir farklılık oldu mu? Açıklayınız.

5-) Uzaktan eğitim sürecinden sonra öğretmenlerin fen bilimleri dersinde teknolojiye yararlanma ve teknolojik araç-gereç kullanma becerilerinizde nasıl değişiklikler oldu? Açıklayınız.

6-) Uzaktan eğitim sürecinden sonra farklı ölçme ve değerlendirme araçlarına gerek duydunuz mu? Açıklayınız.

7-) Uzaktan eğitim sürecinden sonra mevcut öğretim programlarının fen bilimleri dersinde yeterliliğine bakış açınız değişti mi? Önerebileceğiniz yeni yöntemler var mıdır?

8-) Uzaktan eğitim süreci ve sonrası birlikte düşünüldüğünde uzaktan eğitimin fen derslerinde daha verimli kullanılması adına ne gibi önerilerde bulunabilirsiniz?

4. Verilerin Analizi

Veriler fen öğretmenleri ile yapılan görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur. Nitel bir araştırma yöntemi olan görüşme, araştırmacı ile görüşme yapılan kişi arasında geçen kontrollü ve amaçlı sözel iletişim biçimidir (Cohen ve Manion, 1994). Araştırmacı, görüşme yöntemini kullanarak görüşme yapılan kişinin içsel dünyasına girmeye ve olayları onun perspektifinden anlamaya ve kavramaya çalışır (Patton, 1987). Verilerin analizi içerik analizi ile yapılmıştır.

İçerik analizi, metinden çıkarılan geçerli yorumların bir dizi işlem sonucu ortaya konulduğu bir araştırma tekniğidir (Weber,1989). Katılımcılardan toplanan veriler ayrıntılı olarak incelenmiş, tümevarımsal bir yöntem izlenmiş, bu kapsamda önce kodlar sonra temalar ve alt temalar oluşturulmuştur.

Nitel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik nitel araştırmalara göre farklılık gösterir (Yıldırım ve Şimşek, 2013). Nicel araştırmalarda geçerlik ve güvenilirlik kavramları yerine nitel araştırmalarda araştırmacının inandırıcılığı, verilerin ayrıntılı olarak ele alınması ve şeffaf şekilde raporlanması söz konusudur (Krefting, 1991). Bu kapsamda bu araştırmada da her aşama

ayrıntılı şekilde açıklanmasına özen gösterilmiştir. İç güvenilirliğin sağlanması noktasında ise verilerin analizi gerçekleştirilirken kodlamayı gerçekleştiren araştırmacılar arasında iş birliği yapılmış ve ortak görüşler alınmıştır. Bu hesaplamada Miles ve Huberman (1994)'ın nitel araştırmalar için kullanılan güvenilirlik katsayısı formülü (güvenirlik = görüş birliği / (görüş birliği + görüş ayrılığı) x100) kullanılmıştır. İçsel tutarlılığı veren bu kodlamaya göre kodlayıcılar arası görüş birliğinin en az % 80 olması beklenmektedir (Miles ve Huberman, 1994; Patton, 2002). Bu kapsamda araştırmacılar tarafından toplanan veriler yazılı metinlere dönüştürüldükten sonra kodlayıcılar tarafından ayrı ayrı kodlanmış, benzer ve farklı olan kodlar da göz önünde bulundurularak Miles ve Huberman katsayısı hesaplanmış ve 87,15 olarak bulunmuştur.

Bulgular

Bu bölümde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitim sonrası yüz yüze eğitim sürecinde gerçekleştirilen eğitime ilişkin görüşlerini belirlemek üzere yöneltilen açık uçlu soru formunun ve yapılan görüşmelerin analizi yer almaktadır.

Tablo 2. Uzaktan eğitim sonrası yüz yüze eğitimin öğretmenleri nasıl etkilediğine yönelik tema ve kodlar

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Öğretmene etkisi	Olumlu etki	Dijital becerilerin gelişmesi (6)
		Bilişsel stratejilerde artış (2)
	Olumsuz etki	Farkındalık artışı (4)
		Tekrar ve pekiştirme ihtiyacı (2)
		Disiplin sağlamada zorluk (1)
		COVID Kaygısı (8)

Tablo 2 incelendiğinde fen bilimleri öğretmenlerinin çoğunluğu, pandemi sürecinde gerçekleştirilen uzaktan eğitim faaliyetlerinin pandemi sonrası gerçekleşen yüz yüze eğitimi hem olumlu hem olumsuz yönde etkilediği noktasında farklı fikirlere sahip oldukları görülmektedir. Özellikle COVID-19 salgını devam ederken okulların açılması ve yüz yüze eğitime geçilmesi öğretmenlerde hijyen ve sağlık noktasında bazı kaygıların oluşmasına yol açmıştır. Ayrıca uzaktan eğitim sürecindeki eğitimin yeterince verimli olamamasından ötürü bazı konuların öğreniminde zorluklar yaşanması, bunun sonucunda da pandemi sonrası yüz yüze eğitim yılının başlangıcında tekrar ve önceki konuların telafi gerekliliğinin ortaya çıkması da olumsuz etkilerden biri olarak gösterilmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin yaşamış

olduğu motivasyon kaybı, derslere karşı olan isteksizlik de öğrencilerin okula adaptasyonunu zorlaştırmış ve bu durum pandemi sonrası yüz yüze eğitimi olumsuz etkilemiştir. Bununla birlikte bazı fen bilimleri öğretmenleri, uzaktan eğitim sürecinin hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin bilişsel stratejilerinde olumlu değişiklikler meydana getirdiği ve dijital becerilerin gelişmesi noktasında onlara katkı sağladığını beyan etmişlerdir. Tüm fen bilimleri öğretmenleri yüz yüze eğitimin uzaktan eğitim sürecine göre çok daha faydalı olduğunu, konuların öğrenilmesi ve öğretilmesi açısından da yüz yüze eğitimin daha verimli olduğu ve bu konuda önemli farkındalık sağladıklarını belirtmişlerdir. Araştırmanın ilk sorusuna yönelik bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Fen bilimleri dersi sarmal yapıya sahip olan bir ders bu nedenle uzaktan eğitim sürecinin problemleri süreci nedeniyle yeterince irdelenemeyen ve kavranamayan bazı konular oluştu. Yüz yüze eğitime geçildikten sonra dersin devamı niteliğinde olan bu kavram ve konuların telafisi için uğraşıldı.” (Ö3)

“Öğrenciler okul ve ders ortamına adapte olmakta zorluk yaşadı, etkinliklere katılımda isteksizlik yaşandı.” (Ö8)

“Uzaktan eğitim sürecinde hem öğretmenler hem öğrenciler sürekli ekran başında kalıp, öğrenme sürecinde daha pasif oldukları için sınıf ve okul ortamının ne kadar önemli olduğu ortaya çıktı.” (Ö5)

“Öğretmenler dersleri çevrimiçi ortamlarda anlattıkları için Web 2.0 araçları ve EBA gibi platformları da kullanmak zorunda kaldılar. Bu da onların dijital yeterliliklerinin gelişmesine katkı sağladı.” (Ö12)

“Bence eğitimin en verimli hali yüz yüze olan eğitim, çünkü göz teması ve etkileşim daha fazla olduğu için öğrencilere sözlü dönütlerin dışında beden dili olarak da dönüt verilebiliyor ayrıca fen dersindeki deney ve etkinlikleri gerçekleştirme imkânımız oluyor” (Ö1)

Tablo 3. Uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilemeyen laboratuvar uygulamalarının yüz yüze eğitime etkisine yönelik tema ve kodlar

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Öğretmene etkisi	Olumsuz etki	Deney oluşturmada zorluk (3)
		Hipotez kurmada zorluk (2)
		Yalnızca temas gerektirmeyen deneylerin gerçekleştirilmesi (4)
		Yetersizlik duygusu ve stres (5)
		Zaman yönetiminde zorluk (2)
	Olumlu etki	Laboratuvar uygulamalarının önemi konusunda farkındalık (6)
		Öğrenim işlevini kolaylaştırma

	Sanal laboratuvar uygulamalarının kullanımı (2)
	Öğretimin kalıcılığında artış (2)
	Evde deney yapma imkânı (1)
Nötr etki	Okulda laboratuvar olmaması (1)

Araştırmanın ikinci sorusuna verilen öğretmen cevapları incelendiğinde, araştırmaya katılan öğretmenlerin bazıları pandemi sürecinde gerçekleştirilemeyen laboratuvar etkinliklerinin fen derslerini olumsuz etkilediğini düşündükleri görülmektedir. Ayrıca öğretmenler uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilemeyen bu uygulamaların; öğrencilerin hipotez kurmada zorlandıklarını, bazı fen konularının öğrencilerin zihinlerinde soyut ve yüzeysel kalmasına neden olduğunu belirtmişlerdir. Öğretmenlerden bazıları ise; yüz yüze eğitime geçildiğinde COVID-19 kaygısından dolayı temas etmekten çekindiklerini ve bu durumun onlarda stres yaşattığını dolayısıyla da yalnızca temas gerektirmeyen deneyler gerçekleştirmeye çalıştıklarını vurgulamışlardır. Bazı öğretmenler ise uzaktan eğitim sürecinde sanal laboratuvar uygulamalarını kullanmak zorunda kaldıklarını bunun da onların dijital yeterliliklerini geliştirdiğini söylemişlerdir. Hem öğretmenler hem öğrenciler pandemi sonrası yüz yüze eğitime geçildiğinde laboratuvar uygulamalarının yaparak ve yaşayarak öğrenmedeki önemi noktasında farkındalık kazandıklarını belirtmişlerdir. Köy okulunda görev yapan 2 öğretmen ise yüz yüze eğitim sürecinde de okullarında laboratuvar bulunmadığını, dolayısıyla da uzaktan eğitim süreci ve sonrasında da bu durumu etkilemediğini vurgulamışlardır (Tablo 3). Araştırmanın ikinci sorusuna yönelik bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Derse kaldığımız yerden sanal laboratuvar uygulamalarını kullanarak devam ettim, öğrencilerin de bu şekilde motivasyonunu sağladım.” (Ö4)

“Okulumuzda laboratuvar yok bundan dolayı benim açımdan pandemi ve sonrasında durum pek değişmedi.” (Ö7)

“Okul açıldıktan sonra deneyleri eskiye göre daha az uyguladım, hastalık bulaşma ve bulaştırma riski bana deneyler konusunda geri adım attırdı.” (Ö6)

“Fen derslerindeki laboratuvarın destekleyici yönü daha çok ortaya çıktı ve deney yapamadığım için sanal laboratuvar uygulamalarını öğrenip derslerime entegre ettim.” (Ö9)

“Evdeki malzemeleri kullanarak bazı deneyleri gösteri deneyleri olarak gerçekleştirmeye çalıştım. Böylece yüz yüze eğitime geçildiğinde her koşulda elimdeki malzemelerle deney yapabileceğimi fark ettim” (Ö10).

Tablo 4. Uzaktan eğitim sonrasında duyuşsal özelliklerinde meydana gelen değişime ilişkin tema ve kodlar

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Öğretmenlerin duyuşsal özellikleri	Olumlu etki	Teknolojiye karşı olumlu tutum (7)
		Öz yeterlilik (2)
		Özveri ve sabır (2)
	Olumsuz etki	Dijital ders materyallerine olan ilginin artması (3)
		Motivasyon artışı (2)
		Olumsuz tutum (3)
Nötr etki	Mesleki tükenmişlik	
	COVID Kaygısı (6)	
		Değişmedi (1)

Araştırmanın üçüncü sorusuna ait öğretmen görüşleri incelediğinde fen bilimleri öğretmenlerinin büyük bir kısmı uzaktan eğitim sonrası teknolojiye karşı olumlu tutum geliştirdiklerini, dijital ders içeriklerine ilgilerinin arttığını belirtmişlerdir. Bu süreçte teknolojiyi kullanarak ders yapmak zorunda kalmalarının mesleki, teknolojik ve pedagojik açıdan öz yeterliliklerinin arttığını vurgulamışlardır. Uzaktan eğitim sürecini; özverili ve sabırlı olma süreci olarak tanımlamışlardır. Bazı öğretmenler ise; sağlık başta olmak üzere birçok kaygı ve belirsizliğin olduğu bu süreçte zaman zaman yoğun stres yaşadıklarını ve bunun sonucunda olumsuz tutum geliştirdiklerini dillendirmişlerdir. Özellikle öğretmenlerin çoğunluğu eğitimin uzaktan olmasının öğrenmeyi zorlaştırdığını, öğrenmelerin soyut ve kalıcı olmamasından ötürü öğrencilerin fen derslerine olan motivasyonunun düştüğünü söylemişlerdir. Bir öğretmen ise öğrencilerin pandemi sürecinden sonra özellikle mikroskobik canlılar ve virüslere dair ilgilerinin arttığını gözlemiştir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı pandemi sürecinde bütün derslerin acil uzaktan eğitim şeklinde oluşunun öğrencilerde teknoloji bağımlılığına yol açtığını belirtmiştir. Köy okullarında görev yapan 2 fen bilimleri öğretmeni ise teknolojik yetersizlikten dolayı öğrencilerin büyük kısmının derse katılmadığını dolayısıyla da öğrencilerin duyuşsal özelliklerinde herhangi bir değişiklik olmadığını düşündüklerini söylemişlerdir (Tablo 4). Bu soruya yönelik bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Uzaktan eğitime sebep olan etkenleri düşünen ve yorumlayan öğrencilerde fen bilimlerine karşı ilginin arttığını söyleyebiliriz. Örneğin mikroskobik canlılara karşı merakın artması, sosyo bilimsel konuların tartışılması gibi.” (Ö2)

“Öğrenciler fen bilimleri dersine karşı tutumunun azaldığı söylenilebilir. Öğrencilerin derse motivasyonunun artırılması için öğretmenlerin daha çok çaba sarfetmesi gerekti.” (Ö7)

“Tablet, telefon bilgisayar oyunları kıskacında pandemi sürecini geçiren öğrencilerin sıradan bir dersi dinlemeleri pek beklenemezdi. Dolayısıyla öğretmenler, pandemi sonrasında öğrencilerin derse etkin katılımlarını sağlamada oldukça zorlandılar.” (Ö10)

Tablo 5. Uzaktan eğitim sonrası bilişsel özelliklerinde meydana gelen değişimlere ilişkin tema ve kodlar

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Öğretmenlerin bilişsel özellikleri	Olumlu etki	EBA, Youtube, Zoom gibi dijital platformların kullanımı (3)
		Öğretimde gereken çaba ve emek (1)
		Web 2.0 araçlarının kullanım becerisi (6)
		Teknoloji okur-yazarlığı (5)
		Sosyal medya okur- yazarlığı (4)
		Oyun ve strateji becerisinde artış (1)
		Alan bilgisi (Online yöntem ve teknik) (3)
		Online yüksek lisans (1)
Dijital İçerik üretme (2)		
		Harmanlanmış öğretim uygulamaları (2)

Araştırmanın dördüncü sorusuna yönelik öğretmen görüşleri incelendiğinde öğretmenlerin tamamının pandemi süreci sonrasında bilişsel özelliklerinde olumlu yönde değiştiği ve geliştiğine dair görüş bildirmişlerdir. Fen öğretmenlerine göre uzaktan eğitim sürecinde derslerin; Eba, Zoom gibi platformlar üzerinden olması, web 2.0 araçların kullanılması, oyun gibi dijital içerikler oluşturmak zorunda kalmaları öğretmenlerin bilişsel özelliklerine katkı sağladığı görülmektedir. Ayrıca iletişim ve bildirimlerin sosyal medya platformlarının kullanılarak yapılması, onların hem teknoloji hem de sosyal medya okur-yazarı olmalarını sağlamıştır (Tablo 5). Araştırmanın bu sorusuna yönelik bazı öğretmen görüşleri aşağıda belirtilmiştir:

“Otokontrolü olmayan bireylerin uzun bir süre derse maruz kalma ve bilişsel düzeyi geliştirme açısından yoksun oldukları dönem sonrasında bilişsel stratejilerinde ilerleme yerine gerileme oldu.” (Ö2)

“Öğrenciler internetin daha doğrusu teknolojinin eğitimde nasıl kullanılabileceğine dair farkındalık kazandılar.” (Ö1)

Tablo 6. Uzaktan eğitim sonrası öğretmenlerin teknolojik becerilerinde meydana getirdiği değişime yönelik tema ve kodlar

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Öğretmenlerin teknolojiye bakışı ve becerileri	Teknolojideki değişim	Teknolojik araçların kullanımının artması (7)
		Dijital içerik oluşturma (Simülasyon, animasyon) (5)
		Açık eğitim kaynakları kullanımı (Zoom, Eba, Khan Academy, Phet) (1)
		Web 2.0 araçlarının kullanımı (1)

Ders anlatım becerileri (1)
 Teknoloji okur yazarlığı (1)
 Yaşça daha büyük olan öğretmenlerin teknolojiye olan önyargılarının değişmesi (1)
 Teknolojik pedagojinin artması (1)
 Sanal lab. Uygulamaları (1)
 Teknolojiden yeterince yararlanılamaması (1)
 Teknolojiyi etkin kullanması (1)

Fen bilimleri öğretmenlerinin teknolojik becerilerinde meydana gelen değişimlerine yönelik görüşler incelendiğinde öğretmenlerin tamamı değişiklik meydana geldiği konusunda görüş belirtmişlerdir. Öğretmenlerin derslerine entegre etmek üzere dijital içerik oluşturmak zorunda kalmaları, dersleri Eba, Zoom gibi platformlar üzerinden gerçekleştirmeleri, simülasyon, animasyon hazırlamak üzere kullandıkları web 2.0 araçları, sanal laboratuvar uygulamaları öğretmenlerin teknolojik becerilerini arttırmıştır (Tablo 6). Bununla birlikte daha tecrübeli olan ve emekliliği gelmiş daha az teknolojik yaşantılara maruz kalmış öğretmenlerin de dersleri uzaktan yapmak zorunda kalması onların da teknolojiye olan bakış açılarını olumlu yönde değiştirmiştir. Ayrıca online ders anlatım becerileri gelişmiş dolayısıyla teknolojik ve pedagojik alan yeterlilikleri de artmıştır. Bu noktada hem öğretmenler gelişen teknolojinin eğitime entegre edilmesi noktasında önemli farkındalık kazanmışlardır.

Tablo 7. Uzaktan eğitim sonrasında dair kullandıkları ölçme ve değerlendirme araçlarında meydana gelen değişikliğe ilişkin tema ve kodlar

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Uzaktan eğitim sonrası kullanılan ölçme ve değerlendirme araçları	Değişme	Çeşitliliğin artması (9) Online uygulamaların entegre edilmesi (6) Web 2.0 Araçları (Kahoot, Quiziz, mentimeter, Google Form, EBA) (7) Video çekimlerinin kullanımı (1)
	Değişmeme	Geleneksel ve performans araçların birlikte kullanımı (2) Video değerlendirme ölçütleri geliştirme (2) Ölçme-değerlendirme araçlarını yeniden düzenleme (1) Basit ve kısa cevaplı soruların tercih edilmesi (1) Performans dayalı değerlendirme (1) Online bilgi yarışmaları kullanma (1) Geleneksel araçların kullanımı (3) Teknolojik sıkıntılar nedeniyle ölçmenin yapılamaması (3) 1.dönem değerlendirme notların tekrar kullanılması (1)

Fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitim sonrasında kullandıkları ölçme ve değerlendirme araçlarında meydana gelen değişimlere yönelik görüşleri incelendiğinde, çoğunluğu değişiklik olduğu ve çeşitliliğin arttığı yönünde görüş bildirmişlerdir. Öğretmenlerin büyük bir kısmı Kahoot, Quiziz, Mentimeter gibi web 2.0 araçları kullandıklarını belirtmiş, bir kısmı da öğrencilerin değerlendirilmesi kapsamında video çekimleri gerçekleştirmelerini

istediğini söylemişlerdir (Tablo 7). Geleneksel ve performans ölçme değerlendirme araçlarıyla birlikte online ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanarak bu konuda çeşitliliğin arttığını söylemişlerdir. Bazı öğretmenler ise; bu konuda herhangi bir değişiklik yapmadıklarını, pandemi sonrası yüz yüze eğitim sürecinde de geleneksel (basit ve kısa cevaplı, çoktan seçmeli, boşluk doldurmalı) ölçme ve değerlendirme araçlarını kullanmaya devam ettiklerini vurgulamışlardır. Bu konudaki bazı öğretmen görüşler şu şekildedir:

“Online süreçte de ölçme ve değerlendirme sürecinde 1.dönem aldıkları notların tekrarlarını girdiğimiz için başka ölçme değerlendirme yapmama gerek kalmadı.” (Ö,9).

“Yöntem ve teknikler stabil ve tek düze olmadığından öğrencilere ve sınıf ortamına göre değişiklik gösterebilen bazen o anda uygulanıp bir başka yöntemle devam ettirilen yöntemler ve teknikler olmaktadır.” (Ö,10).

Tablo 8. Fen bilimleri öğretmenlerinin mevcut olan fen programının yeterliliğine dair görüşleri ve sorunlara yönelik çözüm önerileri

Ana Temalar	Alt tema	Kodlar
Mevcut fen bilimleri dersi programının yeterliliği ve sorunlara yönelik çözüm önerileri	Yetersiz	Teknoloji entegrasyonu (9) Daha esnek ve yenilikçi olması (6) Güncel olması (2) Bireysel farkların dikkate alınması (1) Doğa eğitiminin eklenmesi (2) Uzay eğitiminin eklenmesi (1) Uzaktan eğitime yönelik olarak güncellenmesi (4) Hibrit (Karma) olması (4) Eba gibi platformların kalıcı olarak kullanılması (3) Öğretmenlere dijital içerik oluşturma konusunda eğitim verilmesi (5) Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci denetleme mekanizmasının olması (2)
	Yeterli	Oyun ve yaşam temelli etkinlikler eklenmesi (4) Sanal laboratuvar uygulamaları hizmet öncesi eğitime eklenmesi (1) Konu alanları video, slayt ile zenginleştirilmesi (1) Ters-Yüz sınıfların olması (1) Ders kitaplarında örnek soruların artırılması (1) Ünite sonundaki soruların artırılması (1) Uzaktan eğitimin kalıcı olmaması (1)

Fen bilimleri öğretmenlerinin mevcut fen programının yeterliliğine dair görüşleri değerlendirildiğinde hemen hemen hepsi değişip güncellenmesi noktasında ortak görüş beyan etmişlerdir. 9 fen bilimleri öğretmeni mevcut olan programa teknolojinin entegre edilmesi gerektiğini vurgulamış bazı öğretmenler ise hibrit yani hem karma hem uzaktan eğitim sürecinin müfredata uyarlanması gerektiğini vurgulamışlardır (Tablo 8). Bununla birlikte

bireysel farklılıkların daha çok dikkate alınması, uzay ve doğa ile ilgili daha somut ve etkinlik temelli konular eklenmesi, EBA gibi platformların kullanımının kalıcı olması gerektiğine dair görüş belirtmişlerdir. Ders kitaplarındaki soruların artırılması, sanal laboratuvar uygulamalarına yönelik hizmetçi ve hizmet sonrası eğitim gerekliliği de öğretmenlerin önerilerinden biridir. Ayrıca başka bir fen bilimleri öğretmeni de uzaktan eğitimin kalıcı olmaması nedeniyle değişiklik yapılmasına gerek olmadığı noktasında görüş bildirmiştir. Bu soruya yönelik bazı öğretmen görüşleri aşağıda verilmiştir:

“Fen dersi müfredatı öğrencinin ortaokul seviyesi yanında günlük hayat ve lise öğretimi düşünülerek hazırlanmalı.” (Ö7)

“Uzaktan eğitim süreci ve sonrası birlikte düşünüldüğünde uzaktan eğitimin fen derslerinde daha verimli kullanılması adına konu tekrar dersleri ya da öğrencilerin eğlenebileceği oyun temelli, yarışma temelli dersler ek ders olarak uzaktan eğitim süreci ile yapılabilir.” (Ö2)

“Hibrit eğitime geçilmeli ve uzaktan eğitim süreci müfredata entegre edilerek kalıcı hale getirilmeli.” (Ö5)

Fen bilimleri Öğretmen ve öğretmen adaylarına yönelik Sanal laboratuvar uygulamaları ve Web 2.0 araçları ile ilgili eğitimler verilmeli.” (Ö9)

“Bence müfredat yeterli, çünkü uzaktan eğitim süreci pandemiden dolayı olan bir süreçti mevcut koşullar düşünüldüğünde yüz yüze eğitim için bu müfredatın yeterli olduğunu ve değişikliğe gerek olmadığını düşünüyorum.” (Ö12)

Sonuç

Dünya genelinde yaşanan Covid-19 pandemisi birçok alanda değişimleri zorunlu hale getirmiştir. Bu alanların başında eğitim-öğretim hizmetleri gelmektedir. Uzaktan eğitim süreci ile devam edilmiş bu süreç daha sonraki yüz yüze eğitimin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır. Türkiye’de salgın hastalık ile ilgili bütün önlemler alınmaya çalışılmış ve hemen uzaktan eğitime geçilmiştir. Kısmen pandemi ile mücadele etmeyi öğrenen bütün ülkelerle birlikte Türkiye’de de önlemler çerçevesinde olabildiğince normalleşme adımları atılmıştır. Uzaktan eğitimin ardından örgün eğitime geçildiğinde bazı farklılıklar ile karşılaşmıştır. Bunların kimisi eğitim-öğretimi olumlu yönde etkilerken, kimisi ise bu süreci olumsuz yönde etkilemiştir. Söz konusu çalışmamızda uzaktan eğitim sürecinden sonraki yüz yüze eğitimde karşılaşılan durumlar öğretmen ve öğrenciler açısından değerlendirilmiştir. Çalışma kapsamında fen bilimleri öğretmenlerine ilk olarak uzaktan eğitimin pandemi sonrası yüz yüze

eğitimi nasıl etkilediği sorusu yöneltilmiştir. Fen bilimleri öğretmenleri öğretmene etkisini hem olumlu yönde hem de olumsuz yönde olduğunu belirtmişlerdir. Olumlu yönde etkilediğini ifade eden katılımcılarda öne çıkan kodlar; dijital becerilerin gelişmesi, bilişsel stratejilerde ve farkındalıkta artış şeklindedir. Çokyaman ve Ünal (2020) çalışmalarında, pandemi sürecinin öğretmenleri olumlu, öğrencileri ise olumsuz etkilediğini belirtmektedirler. Covid-19 kaygısı, tekrar ve pekiştirme ihtiyacı ve disiplin sağlamada zorluk fen bilimleri öğretmenlerinin yaşadığı olumsuz kodlar olarak ön plana çıkmaktadır. Mevcut eğitim programlarımızın sarmal yapısından dolayı, uzaktan eğitim sürecinde iyi öğrenilemeyen konuların öncelikte tekrar edilmesi veya kısaca özetlenmesi gerektiği sorunu alan yazında yapılan çalışmada belirtilmiştir (Tümkan ve Tümkan, 2020). Fen bilimleri öğretmenleri uzaktan eğitimden yüz yüze eğitime geçiş sürecinde yaşananları öğrenciler açısından da değerlendirmiş ve genellikle uzaktan eğitimin öğrencileri olumsuz etkilediği belirtilmiştir. Adapte olmada zorluk, isteksizlik, motivasyon kaybı gibi kodlar frekansı en yüksek durumlar olarak öğretmenler tarafından değerlendirilmiştir. Öğretmenlerin yaptığı bu değerlendirmeler Sintema (2020) tarafından yapılan çalışma sonuçları ile desteklenmektedir. Sintema (2020) tarafından gerçekleştirilen çalışmada öğrencilerin uzaktan eğitim süreci ile motivasyonlarında ve performanslarında azalma olduğu belirtilmiştir. Uzaktan eğitimden sonra yüz yüze eğitime geçildiğinde bu süreç öğrenciler açısından devam etmiştir. Yine bu sürecin öğrencilerin bilişsel becerilerini arttırdığını ve dijital becerilerde gelişme olduğunu belirten öğretmenler de mevcuttur. Araştırma kapsamında, fen bilimleri öğretmenlerine uzaktan eğitim sürecinde gerçekleştirilemeyen laboratuvar uygulamalarının yüz yüze eğitime etkisi sorulmuştur. Bu sürecin öğretmenleri daha çok olumsuz etkilediği görülmüştür. Yüz yüze eğitime geçildiğinde; öğretmenlerin deney oluşturmada zorlandıkları, yetersizlik duygusuna ve strese kapıldıkları, Covid-19 kaygısından dolayı yalnızca temas gerektirmeyen deneyleri yapmaya çalıştıkları öne çıkan kodlar arasındadır. Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerinden uzak kalan öğretmenler kaygıya ve strese kapılmıştır. Özellikle laboratuvar uygulamalarının yapılamaması da sürece eklenince öğretmenlerde yetersizlik duygusuna neden olmuştur (Bakioğlu ve Çevik, 2020). Ancak öğrencilerin ise yüz yüze eğitime karşı ilgilerinin arttığı, deneylere olan heyecanın arttığı ve kalıcı öğrenmelerin desteklendiği varılan ortak kodlar olarak belirlenmiştir. Araştırmada merak edilen ve cevabı araştırılan bir başka soru da uzaktan eğitim süreci sonrası öğretmen ve öğrencilerin duyuşsal özelliklerindeki değişim ile ilgili olmuştur. Öğretmenlerin teknolojiye karşı olumlu tutum geliştirdikleri, ancak bununla birlikte Covid-19 kaygısında da büyük bir artış olduğu tespit edilmiştir. Öğrenciler açısından değerlendirme yapan öğretmenlerin bu geçiş sürecinden sonra derslere olan ilginin arttığını özellikle mikroskobik canlılara olan ilginin

arttığını- vurgularken; olumsuz yönden değişimin olduğunu belirten öğretmenler ise öğrencilerin teknoloji bağımlılığının arttığını, derslere olan ilginin azaldığını ve motivasyonun düştüğünü belirtmiştir. Uzaktan eğitim süreci sonrası öğretmen ve öğrencilerin bilişsel özelliklerinde bir değişim olup olmadığı araştırmanın başka bir sorusu olarak belirlenmiştir. Öğretmen görüşleri incelendiğinde; öğretmenlerin bu süreçten olumlu etkilendiği ve bilişsel özelliklerinde artış olduğu şeklinde tespit edilmiştir. Özellikle teknoloji okur yazarlığın artması, sosyal medya okur yazarlığının artması, Web 2.0 araçlarının kullanım becerisinin artması ve alan becerisinin online olarak zenginleştiği en çok vurgulanan kodlar olarak tespit edilmiştir. Uzaktan eğitim ile ilgili yapılan birçok akademik çalışmada da öğretmenlerin; Web 2.0 uygulamaları, dijital dokümanlar ve eğitim ile ilgili internet ağlarını kullanmayı öğrenmeye çalıştıkları ve derslerinde aktif kullandıkları görülmektedir (Bakioğlu ve Çevik, 2020; Basilaia ve Kvavadze, 2020; Mulenga ve Marban, 2020; Roy, 2020). Öğrenciler açısından da değerlendirme yapan öğretmenler; öğrencilerin de bilgisayar ve teknolojiyi kullanma becerisinin arttığını, bilgiye ulaşma becerisinin arttığı ve bireysel öğrenme hızına göre öğrenmenin gerçekleştiği vurgulanmıştır. Başaran vd. (2020) çalışmalarında, uzaktan eğitimde iyi hazırlanmış öğretim materyallerinin ve ders içeriklerinin bireysel öğrenmeleri destekleyeceği vurgulanmıştır. Bu olumlu görüşlerin yanı sıra, öğrencilerde teknoloji bağımlılığının arttığı, sosyal medyanın bilinçsiz kullanıldığı ve öğrenmelerin bilgi düzeyinde kaldığını tespit ettikleri görülmektedir. Literatürde yapılan araştırmalarda da uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerde bu tür sorunlar olduğu belirtilmiştir (Çakın ve Külekçi Akyavuz,2020; Erkoca, 2021).

Bir başka soruda Covid-19 pandemi süreci ile mücadelede etmede en büyük yardımcımız olan teknolojik gelişmelerin bu süreçte öğretmen ve öğrencilerin teknolojik gelişmelerini nasıl etkilediği araştırılmıştır. Öğretmenlerin ve öğrencilerin teknolojik beceriler açısından genellikle olumlu etkilendiği görüşleri ön plana çıkmıştır. Öğretmenlerin; Web 2.0 araçlarını kullanımının arttığı, sanal laboratuvar uygulamalarını kullanımının arttığı, teknoloji okur yazarlığı etkinleştiği, teknolojik araçların kullanımının artması ve teknolojiye karşı ön yargıların kırılması öne çıkan kodlardan olmuştur. Alanyazında pandemi süreci ile ilgili yapılan çalışmalarda öğretmenlerin birçok teknolojik materyali kullanmak zorunda kaldığı ve bu durumun öğretmenleri olumlu yönde etkiledikleri görülmektedir (Burke ve Dempsey, 2020; Mulenga ve Marban, 2020; UNESCO, 2020). Yine öğrenciler açısından değerlendirme yapan öğretmenlerin gözlemleri arasında; ödevlerin ve projelerin online hazırlanması, teknolojik araçların kullanımının artması, teknolojinin eğitsel olarak kullanımı konusunda farkındalık oluşması, resim düzenleme, video renklendirme gibi becerilerin gelişmesi, sosyal medyaya ve oyunlara olan ilginin artması yer almaktadır.

Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin karşılaştığı sorunlarda biri de öğrencilere uygulanan ölçme ve değerlendirme araçlarının yeterince işlevsel olmamasıdır. Uzaktan eğitim sürecinde bununla baş etmeye çalışan öğretmenler kimi zaman farklı araçlara ihtiyaç duymuşlardır. Nayır ve Sarı (2020) çalışmalarında, uzaktan eğitimde ölçme ve değerlendirme sürecinde büyük sorunlar yaşandığına vurgu yapmışlardır. Hatta ilerleyen zamanlarda eğitim-öğretimin sistem olarak kendini güncellemesi gerektiği ve mevcut uygulamaların yeterli olmadığı da aynı çalışmada belirtilmiştir. Tekrar yüz yüze eğitime geçildiğinde ise bu sürecin nasıl devam ettirildiği çalışma çerçevesinde öğretmenlere sorulmuştur. Öğretmenlerin çoğu online Web 2.0 araçlarını işe koştuklarını belirtmiştir. Ölçme ve değerlendirmede çeşitliğin arttığını da belirten öğretmenler, online uygulamaları bu sürece entegre etmişlerdir. Bunun yanı sıra bazı öğretmenlerin geleneksel uygulamalar devam ettiği ve teknolojik sıkıntılardan dolayı ölçmeyi yapamadığı da tespit edilmiştir. Araştırmanın son sorusu olarak da, uzaktan eğitim sürecini deneyimleyen ve devamında gerçekleşen yüz yüze eğitime geçen fen bilimleri öğretmenlerinin fen bilimleri programının yeterliliğine dair görüşleri ve önerileri olarak belirlenmiştir. Öğretmenlerin genel görüşleri mevcut programın yeterli olmadığı ve daha esnek ve yenilikçi programların uygulanması gerektiği yönündedir. Yine mevcut programlara teknolojik entegrasyonun yapılması gerektiği ve öğretmenlere bu konularda hizmet içi eğitim verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Huber ve Helm (2020) çalışmalarında, eğitim-öğretim kurumlarının öğretmenlerin teknolojik yeterliliklerini geliştirmek için mesleki gelişim ve uygulama yöntemleri bulmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bundan sonraki süreçlerde eğitim-öğretim süreçlerinde, mevcut programlara entegre edilmiş uzaktan eğitimin kullanıldığı hibrit (karma) yönteminin kullanılması gerektiği de ayrıca vurgulanmıştır. Nayır ve Sarı (2020)'de çalışmalarında hibrit yöntemin kullanılabilir olduğundan söz etmiştir. Böylece eğitim-öğretim programları, 21. yy gelişim ve dönüşümüne daha kolay uyum sağlamış olacaktır. Mevcut programların yeterli olduğunu düşünen öğretmenler ise; ders kitaplarındaki örnek soruların ve ünite sonu soruların artması gerektiğini, oyun ve yaşam temelli etkinliklerin programa eklenmesi gerektiğini belirtmiştir. Uzaktan eğitim süreci ile ilgili yapılan birçok akademik çalışmada yaşanan bu olumsuz süreçlerin fırsata dönüştürülebileceği yönündedir (Daniel, 2020; Sarı ve Nayır, 2020). Daniyel (2020) çalışmasında, uzaktan eğitim süreci; eğitim-öğretim sisteminin adaletli, kapsayıcı ve sürdürülebilir olması için yeniden düzenlenmesi için oluşan fırsata dikkat çekmiştir. Ve yine aynı çalışma kapsamında bu değişimlerin gerek yükseköğretimde gerekse diğer eğitim-öğretim kademelerinde teknolojiye dayalı yeni yöntem-tekniklerin gelişmesini destekleyeceği de vurgulanmıştır.

Öneriler

Bu araştırmada ortaokulda görevli 12 fen bilimleri öğretmeni ile yapılan yarı yapılandırılmış görüşmelerden oluşmaktadır. Benzer çalışmaların daha geniş gruplu fen bilimleri öğretmenleriyle yapılması veya farklı branşlardaki öğretmenlere yönelik yapılması, öğretmenlere uzaktan eğitim süreci ile ilgili hizmet içi eğitimler verilmesi önerilmektedir. Ayrıca uzaktan eğitim sürecinin üniversitelerde yer alan mevcut programlara daha çok teknolojinin entegre edilmesi ile hibrit programlar şeklinde güncellemeler yapılabilir. Geliştirilen güncel programlar ile ilgili öğrencilerin bilgilendirilebileceği online platformlar oluşturulabilir. Eğitim-öğretim kurumlarında teknolojik alt yapıyı güçlendirilmesi ve öğretmen ile öğrencilere teknolojik araç-gereçler konusunda destek olunması gerektiği düşünülebilir. Söz konusu çalışma yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılan bir nitel araştırma yöntemi gerçekleştirilmiştir. Farklı yöntem ve teknikler kullanılarak öğretmen ve öğrencilerin uzaktan eğitim süreci sonrası yaşadıkları durumlara çok yönlü bir şekilde inceleme fırsatı doğurabilir.

Kaynakça

Agnoletto, R. & Queiroz, V. C. (2020). COVID-19 and the challenges in education. *The Centro de Estudos Sociedade e Tecnologia (CEST)*, 5, 2.

Antalyalı, Ö. L. (2004). *Uzaktan eğitim algısı ve yöneylem araştırması dersinin uzaktan eğitim ile verilebilirliği*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Yüksek Lisans Tezi.

Bakioğlu, B. & Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>

Basilaia, G. & Kvavadze, D. (2020). Transition to online education in schools during a SARS-CoV-2 coronavirus (COVID-19) pandemic in Georgia. *Pedagogical Research*, 5(4), 1-9.

Başaran, M., Doğan, E., Karaoğlu, E. & Şahin, E. (2020). Koronavirüs (Covid-19) pandemi sürecinin getirisi olan uzaktan eğitimin etkililiği üzerine bir çalışma. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 5(2),368-397.

Bledsoe, C. A. (2008). *Distance education financial expenditures in north Carolina community colleges*. Unpublished Doctorate's Thesis. Greensboro: The University of North Carolina.

Burke, J. & Dempsey, M. (2020). *COVID-19 Practice in primaryschools in Ireland report*. National University of Ireland Maynooth, Ireland. <https://www.into.ie/app/uploads/2020/04/COVID-19-Practice-in-Primary-Schools-Report1.pdf>

Büyüköztürk, Ş. (2012). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.

CDLP. (2004). *Adult learning activities: What is distance learning?* 16 Ekim 2022 tarihinde <http://www.cdlonline.org/index.cfm?fuseaction=whatis> adresinden erişildi.,

Cohen, L. & Manion, L. (1994). *Research methods in education*. London: Routledge.

Curabay, Ş. & Demiray, E. (2002). '20. Kuruluş Yılında Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi ve Açıköğretim Fakültesi Eğitim Televizyonu (ETV), Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları; 721.

Creswell, J. W. (2007). *Qualitative inquiry & research design choosing among five approaches*. Sage Publications.

Çakın, M. & Külekçi Akyavuz, E. (2020). Covid-19 süreci ve eğitime yansımaları: Öğretmen görüşlerinin incelenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(2), 165-186

Çokyaman, M. & Ünal, M. (2020). Öğrenci ve öğretmenlerin covid-19 salgını dönemindeki uzaktan eğitim algısı: bir metafor analizi. *OPUS uluslararası toplum araştırmaları dergisi*, 18 (yönetim ve organizasyon özel sayısı), 1684-1715.

Daniel, S. J. (2020). Education and the COVID-19 pandemic. *Prospects*, 1–6. *Advance online publication*. <https://doi.org/10.1007/s11125-020-09464-3>

Dünya Sağlık Örgütü [DSÖ] (2020). *WHO director-general's opening remarks at the media briefing on COVID-19*. <https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-sopening-remarks-at-the-media-briefing-on-COVID-19>.

Düşkün, Y. (2020). Koronavirüs koşullarında öğretmenlik. <https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/16/koronavirus-kosullarinda-ogretmenlik/> Adresinden 17.06.2020 tarihinde alındı.

Erkoca, M. C. (2021). Uzaktan eğitim sürecinde öğrenci ilgisi. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 148-163.

Fegert, J. M., Vitiello, B., Plener, P. L. & Clemens, V. J. C., (2020). Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *Child and Adolescent Psychiatry and Mental Health*, 14(1), 11.

Hızal, A. (1983). Uzaktan öğretim süreçleri ve yazılı gereçler "Eğitim teknolojisi açısından yaklaşım". *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi*, 1983.

Huber, S. G. & Helm, C. (2020). COVID-19 and schooling: evaluation, assessment and accountability in times of crises—reacting quickly to explore key issues for policy, practice and research with the school barometer. *Educ Asse Eval Acc.* 32, 237-270. <https://doi.org/10.1007/s11092-020-09322-y>

İçten, T. (2006). *Uzaktan eğitim öğrencileri için web tabanlı çevrimiçi sınav sistemi uygulaması geliştirilmesi*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Johnson, A. (2020). *Online teaching with ZOOM: A guide for teaching and learning with video conference platforms*.

Karaağaçlı, M. & Erden, O. (2008). İnternet destekli uzaktan eğitimde dokuz aşamalı öğretim durumunun tasarımı, *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 1(2), 21-29.

Karaçay, T. (2005). Yarının okulu için öğretmen. *Eğitimde Yüksek Öğretmen Okulları Deneyimi Sempozyumu 23-25 Haziran 2005*.

Kılınç, M. (2015). *Uzaktan Eğitim Uygulamalarının Etkililiği Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi*, İnönü Üniversitesi, Malatya.

Krefting, L. (1991). Rigor in qualitative research: the assessment of trustworthiness. *The American Journal of Occupational Therapy*, 45(3), 214-222.

Marczyk, G., DeMatteo, D. & Festinger, D. (2005). *Essentials of research design and methodology*. John Wiley & Sons: New Jersey.

MEB, (2020). *Bakan Selçuk, koronavirüs'e karşı eğitim alanında alınan tedbirleri açıkladı*. Web: <https://www.meb.gov.tr/bakan-selcuk-koronaviruse-karsi-egitim-alanindaalanan-tedbirleriacikladi/haber/20497/> adresinden erişilmiştir.

Merriam, S. B. (2009). *Qualitative research: A guide to design and implementation*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Miks, J. & McIlwaine, J. (2020). *Keeping the world's children learning through COVID-19. Research report, UNICEF*. https://www.un_cef.org/coronav_rus/keep_ng-worlds-ch_ldrenlearn_ng-through-cov_d-19.

Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded Sourcebook*. (2nd ed). Thousand Oaks, CA: Sage.

Mulenga, E. M. & Marban, J. M. (2020). Is COVID-19 the gateway for digital learning in mathematics education? *Contemporary Educational Technology*, 12(2), ep269. <https://doi.org/10.30935/cedtech/7949>.

Özdoğan, A. & Berkant, H. (2020). Covid-19 pandemi dönemindeki uzaktan eğitime ilişkin paydaş görüşlerinin incelenmesi. *Milli Eğitim Dergisi* ("Salgın Sürecinde Türkiye'de ve Dünyada Eğitim" konulu özel sayı), 49(1), 13-43. DOI: 10.37669/milliegitim.788118

Patton, Q. M. (2002). *Qualitative research and evaluation methods* (3rd Ed.). London: Sage Publications, Inc.

Patton, Q. M. (1987). *How to use qualitative methods in evaluation*. Newsbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Roy, D. (2020). *Trying to home school because of coronavirus? Here are 5 tips to help your child learn.* <https://theconversation.com/trying-to-homeschool-because-of-coronavirus-hereare-5-tips-to-help-your-child-learn-133773>.

Kurt, S. & Karaaziz, M. (2021). Covid-19 Pandemisinin Psikososyal Alandaki Etkileri . *YDÜ Mimarlık Fakültesi Dergisi*, 3 (2), 81-91.

Saban, A. & Ersoy, A. (2017). *Eğitimde nitel araştırma desenleri*. Ankara: Anı Yayıncılık

Sarı, T. & Nayır, F. (2020). Pandemi dönemi eğitim: sorunlar ve fırsatlar. *Turkish Studies*, 15(4), 959-975. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44335>

Sintema, E. J. (2020). Effect of COVID-19 on the performance of grade 12 students: implications for STEM education. *EURASIA Journal of Mathematics, Science and Technology Education*, 16(7), 1-6.

Şakar, A. N. (1997). *Anadolu Üniversitesi Uzaktan Öğretimde Bilgi Sistemi*. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. [UNESCO], (2020). *How to keep Engaged Remotely with Your Students in the Context of the COVID-19 Crisis: Tips for Teachers.* <https://en.unesco.org/news/resources-parents-and-teachers-motivating-supportingchildren-during-remote-learning>.

Tümkan, F. & Tümkan, Ş. (2020). Pandemi döneminde eğitime verilen zorunlu aranın ilkokullardaki eğitim açısından yarattığı değişimin etkilerinin değerlendirilmesi, *Turkish Studies*, 15(4), 1163-1184.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri* (6. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yin, R. (1984). *Case study research: design and methods*. (3. Basım). California: Sage Publications.

Yunus, Ö., Yıldırım, Z. & Kalaycı, S. (2021). Uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi: Fen bilimleri öğretmenlerinin görüşleri. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 477-494.

Weber, R.P. (1989) *Basic Content Analysis*, Sage, London.

TARIM VE GIDA ÜRÜNLERİNİN REKABET ÜSTÜNLÜĞÜNÜN AKÜ İNDEKSİ İLE ÖLÇÜLMESİ: ÖZBEKİSTAN ÖRNEĞİ*

Güçgeldi BASHIMOV*

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 16/11/2022; Düzeltme/Revised: 09/04/2024

Kabul/Accepted: 29/04/2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atıf/Cite as: Güçgeldi, B. (2024). Tarım ve Gıda Ürünlerinin Rekabet Üstünlüğünün Akü İndeksi ile Ölçülmesi: Özbekistan Örneği. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 7(1), 45-61. <https://doi.org/10.58853/dumad.1205931>

Özet

Tarım, birçok gelişmekte olan ülke için önemli bir ekonomik sektördür. Tarım sektörü günümüzde Özbekistan ekonomisinin de temel taşlarından birini oluşturmaktadır. Tarım sektörünün istihdama, dış ticarete ve milli gelire olan katkıları ülke ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Tarımsal üretimin Özbekistan'ın GSYH'sındaki payı %25 ve ülkedeki toplam işgücünün %23'ne istihdam oluşturmaktadır. Özbekistan sahip olduğu toprak ve iklim özellikleri ile çok geniş bir tarımsal üretim potansiyeline sahiptir.

Tarım sektörü küresel ticarete önemli katkı sağlamaktadır. Bu nedenle son dönemlerde uluslararası tarım ürünleri ticaretine yönelik ilgi önemli ölçüde artmıştır. Ekonomik küreselleşme ile birlikte dünya tarım ürünleri ihraç pazarında rekabet her geçen gün artmaktadır. Bu nedenle ülkelerin dünya tarım ürünleri ticaretinde rekabet edebilirlik düzeyini konu alan çalışmaların sayısında da artış görülmektedir. Bu çalışmada Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Çalışmada Armonize Sistem (HS) sınıflandırmasına göre 1-24 fasıllar arasında yer alan tarım ve gıda ürünleri analize dâhil edilmiştir. Çalışma 2002-2020 yıllarını kapsamakta olup, veriler Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Bu çalışmada yöntem olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre Özbekistan canlı ağaçlar ve diğer bitkiler, yenilebilir meyveler, yenilebilir sebzeler, değirmencilik ürünleri ve lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar fasıl grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Yıllara göre AKÜ indeks değerleri incelendiğinde Özbekistan'ın rekabet avantajının istikrarlı bir eğilim sergilemediği anlaşılmaktadır. Dünya tarım ürünleri ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğün artırılması için tarımsal üretimde verimlilik ve kalitenin iyileştirilmesi için politikaların geliştirilmesi gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dış Ticaret, Gıda, Özbekistan, Rekabet, Tarım Sektörü

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

* Dr., Bağımsız Araştırmacı, (e-posta: guyc55@gmail.com, ORCID ID: 0000-0003-3944-5499).

Abstract

Agriculture is an important economic sector for many developing countries. Today the agricultural sector is one of the main sectors of the economy of Uzbekistan. The contribution of the agricultural sector to employment, foreign trade and national income is of great importance for the country's economy. The share of agricultural production in Uzbekistan's GDP is 25% and it employs 23% of the country's total labour force. Uzbekistan has a very large agricultural production potential with its soil and climate characteristics.

The agricultural sector makes a significant contribution to world trade. For this reason, interest in international trade of agricultural products has increased significantly in recent years. In the context of economic globalization, competition in the global agricultural export market is increasing day by day. For this reason, the number of studies devoted to the study of the level of competitiveness of countries in world agricultural trade has increased significantly. This study assesses the comparative advantage of agricultural food products of Uzbekistan on the world market. According to the Harmonized System (HS) classification, chapters 1-24 are included in the analysis. The study covers the period from 2002 to 2020 and the data is obtained from the International Trade Centre database. In this study, the revealed comparative advantage (RCA) index was used. According to the results, Uzbekistan has a comparative advantage in living trees and other plants, edible fruits, edible vegetables, products of the milling industry and lac, gums, resins and other vegetable saps and extracts. When the values of the RCA index are considered by years, it becomes clear that the competitive advantage of Uzbekistan does not have a stable trend. In order to increase comparative advantages in the world agricultural products trade, it is necessary to develop policies to increase the productivity and quality of agricultural production.

Keywords: Foreign Trade, Food, Uzbekistan, Competition, Agricultural Sector

Giriş

Piyasa ekonomisine geçiş sürecinde diğer Orta Asya ülkelerinde olduğu gibi Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri dış ticaretinde de önemli değişiklikler meydana gelmiştir. 1991 yılından itibaren piyasa ekonomisine geçişin ardından tarımsal üretimin ve ticaretin serbestleştirilmesine yönelik bir dizi ekonomik reformlar hayata geçirilmiş, bunun sonucunda tarımsal üretim ve ihracat kademeli olarak gelişme göstermiştir. Son 20 yılda tarımsal ihracat on kattan fazla bir artış göstermiş ve günümüzde 1,5 milyar dolara ulaşmıştır. Özbekistan sahip olduğu toprak ve iklim özellikleri, nispeten düşük maliyetli işgücü kaynakları ve Çin, Rusya gibi büyük pazarlara olan yakın konumu ile tarım ve gıda ürünleri ihracatında daha rekabetçi hale gelebilecek bir potansiyele sahiptir.

Son otuz yılda yaşanan hızlı kentleşme ve gelir düzeyindeki artış taze meyve ve sebzeler ile hayvansal kökenli gıdalar gibi yüksek katma değerli tarım ürünlerine olan talebin artmasına neden olmuştur. Küreselleşme ile birlikte uluslararası ticaretin kısmen serbestleşmesi sonucu tarım ve gıda ürünlerinin ticareti muazzam bir şekilde artış göstermiş ve dünya tarım ürünleri pazarı giderek daha rekabetçi bir hale gelmiştir. Bugün küresel ekonomide yaşanan rekabet tüm ülkeler açısından önem arz eden bir olgu konumundadır (Karaaslan ve Tuncer, 2010). Özellikle

Çin, Hindistan gibi Asya'daki düşük maliyet imkânına sahip üretici ülkeler karşısında rekabet daha da zorlayıcı olmaktadır. Bu nedenle uluslararası ticaretten fayda sağlamak için öncelikle tarım sektörünün karşılaştırmalı üstünlüğünün anlaşılması oldukça önem arz etmektedir. Karşılaştırmalı üstünlüğün anlaşılması, politika değişikliklerinin etkilerini belirlemede ve ekonomik refahı tanımlamada yardımcı olacaktır (Ahmad vd., 2021). Bu bağlamda hangi ürünlerin dış pazarlarda önemli bir rekabet avantajına sahip olduğunun belirlenmesi Özbekistan ekonomisi açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel amacı Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğünü dış ticaret verileri bağlamında analiz etmek ve ihracat performansını iyileştirmek için hangi uygulamaların yapılması gerektiğini belirlemektir.

Literatürde Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğüne yönelik çalışmalar yok denecek kadar azdır. Dolayısıyla bu araştırmanın, Özbekistan'ın tarım ve gıda dış ticaretine odaklanan çalışmalardaki boşluğu doldurarak mevcut literatüre katkıda bulunması beklenmektedir. Çalışmanın giriş bölümünden sonraki bölümde literatürdeki bazı çalışmalar özet halinde sunulmaktadır. Bunu materyal ve yöntem bölümü takip etmektedir. Araştırmanın sonuçları dördüncü bölümde sunulmuştur. Son bölümde ise araştırma bulguları genel hatlarıyla değerlendirilmiştir.

1. Literatür İncelemesi

Son zamanlarda araştırmacılar arasında ülkelerin veya bölgelerin tarımsal ürünlerin küresel pazardaki performansının ve rekabet düzeyinin araştırılmasına yönelik artan bir ilgi olduğu gözlemlenmektedir. Bu çalışmaların çoğunda Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu çalışmalardan bazıları ile ilgili bilgiler Tablo 1'de özet halinde sunulmaktadır.

Tablo 1. Tarım ve gıda ürünlerinin rekabet gücünü inceleyen çalışmalar

Yazar(lar)	Ülke	Yöntem	Konu	Sonuç
Rusali (2012)	Romanya	Lafay indeksi	AB'ye katılım öncesi ve sonrasında Romanya'nın tarım ve gıda ürünleri ihracatındaki karşılaştırmalı üstünlüğü değerlendirilmiştir.	Yapılan analiz sonucunda Romanya'nın tarım ve gıda ürünlerinin ihracatında sahip olduğu karşılaştırmalı üstünlüğünde düşüş olduğu saptanmıştır.
Jambor ve Hubbard (2013)	Macaristan	Açıklanmış Simetrik Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi	AB üyeliği sonrasında Macaristan'ın tarım ve gıda ürünlerindeki karşılaştırmalı	Analiz sonucunda Macaristan'ın AB'ye katılımından sonra tarım ve gıda ürünlerindeki karşılaştırmalı

			üstünlüğü analiz edilmiştir.	üstünlüğünün zayıfladığı ve 2004 yılından sonra pek çok üründe karşılaştırmalı üstünlüğünü kaybettiği belirlenmiştir.
Bashimov (2016)	Rusya	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi.	Rusya'nın tarım ürünleri ihracatında rekabet gücü analiz edilmiştir.	Sonuç olarak Rusya'nın balıklar ve diğer deniz ürünleri, hububat, hayvansal ve bitkisel yağlar, kakao ve tütün mamullerinde rekabet gücüne sahip olduğu bulunmuştur.
Sarıca (2016)	Türkiye	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük indeksi, Açıklanmış Rekabet Üstünlüğü indeksi, Nispi Ticari Avantaj indeksi ve Nispi İhracat Avantajı indeksi.	Türkiye'nin tarım ve gıda ürünlerinin rekabetçilik düzeyi araştırılmıştır.	Hesaplamalar sonucunda Türkiye'nin 11 tarım ve gıda ürün grubunda rekabet gücüne sahip olduğu belirlenmiştir. Geçen zaman diliminde ülkenin bazı ürün gruplarındaki rekabet gücünü kaybettiği belirlenmiştir.
Fojtková (2018)	Çin	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi.	Çin'in tarım ve gıda ürünlerindeki ihracat rekabet gücü incelenmiştir.	Araştırma sonucunda Çin'in 24 fasıldan 4'de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.
Lucasenco ve Ceban (2020)	Moldova	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi.	Moldova'nın tarım ve gıda ürünlerinin AB pazarında karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir.	Analiz sonucunda Moldova'nın AB pazarında 24 fasıldan 8'de karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.
Mizik vd. (2020)	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkeleri	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi.	ASEAN ülkelerinin tarım ve gıda ürünlerinde rekabet gücü analiz edilmiştir.	Sonuç olarak, ASEAN ülkeleri arasında Myanmar, Laos ve Filipinler'in daha yüksek rekabet gücüne sahip olduğu tespit edilmiştir.
Bahta (2021)	Güney Afrika	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi, Lafay indeksi, İhracat Çeşitlendirme indeksi.	Güney Afrika'nın tarım ve gıda ürünlerinin rekabet gücü ve bunu etkileyen faktörleri belirlemeye yönelik araştırma yapılmıştır.	Elde edilen bulgulara göre Güney Afrika tütün ve ham deri mamullerinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, yaş meyve ve sebze, kahve ihracatında karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.
Kadakoğlu vd. (2022)	Türkiye	ETS modeli, Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler indeksi.	Türkiye'nin ceviz üretiminin projeksiyonu tahmin edilmiş ve rekabet gücü analiz edilmiştir.	Araştırma sonucunda Türkiye'nin özellikle son yıllarda ceviz ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.

Çakan ve Turhan (2023)	Türkiye	Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük indeksi, Vollrath İndeksleri	Türkiye'nin nohut ticaretindeki karşılaştırmalı üstünlüğü incelenmiştir.	Sonuç olarak, Türkiye'nin nohut ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirlenmiştir.
------------------------	---------	--	--	--

2. Materyal ve Yöntem

Araştırmada Armonize Mal Tanımı ve Kodlama Sistemi dikkate alınmıştır. Armonize Sistem (HS) sınıflandırması içerisinde yer alan tarım ürünleri, tarımsal hammaddeler ve gıda maddeleri olarak ele alınmıştır. Çalışmada kullanılan tarım ve gıda ürünlerine ait fasıllar HS 2 haneli sınıflandırmaya göre şu şekildedir:

Tarımsal hammaddeler: HS 01 (Canlı hayvanlar), HS 02 (Etler ve yenilen sakatat), HS 03 (Balıklar ve diğer deniz ürünleri), HS 04 (Süt ve süt ürünleri), HS 05 (Diğer hayvansal menşeli ürünler), HS 06 (Canlı ağaçlar ve diğer bitkiler), HS 07 (Yenilebilir sebzeler), HS 08 (Yenilebilir meyveler), HS 09 (Kahve ve çay), HS 10 (Hububat), HS 11 (Değirmencilik ürünleri), HS 12 (Yağlı tohum ve yağlı meyveler), HS 13 (Lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülusalalar), HS 14 (Örölmeye elverişli bitkisel maddeler) ve HS 15 (Hayvansal ve bitkisel katı ve sıvı yağlar).

Gıda maddeleri: HS 16 (Et ve deniz ürünlerinin müstahzarları), HS 17 (Şeker ve şeker mamulleri), HS 18 (Kakao ve kakao müstahzarları), HS 19 (Esasımı hububat, un, nişasta veya süt teşkil eden müstahzarlar), HS 20 (Sebzeler, meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar), HS 21 (Yenilen çeşitli gıda müstahzarları), HS 22 (Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke) ve HS 23 (Gıda sanayiinin kalıntı ve döküntüleri, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler) ve HS 24 (Tütün ve tütün mamulleri).

Araştırmada kullanılan tarım ve gıda ürünlerinin ticaretine ilişkin veriler Özbekistan Cumhuriyeti İstatistik Komitesi ve Uluslararası Ticaret Merkezi'nin veri tabanından derlenmiştir. Araştırma 2002-2020 dönemini kapsamaktadır. Analizde kullanılan ihracat ve ithalat verileri Dolar cinsinden ifade edilmiştir. Araştırmada konu ile ilgili uluslararası kurum ve kuruluşların raporları, istatistiksel materyalleri ve süreli yayınlar yardımcı kaynaklar olarak kullanılmıştır.

Bir ülke veya bölgenin ihraç ettiği belirli bir ürünlerdeki karşılaştırmalı üstünlüğünün belirlenmesine yönelik araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu çalışmada yöntem olarak Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmıştır. AKÜ indeksi ilk olarak Liesner tarafından tanıtılmış ve Bela Balassa tarafından geliştirilmiştir (Balassa, 1965). Bu indeks belirli bir ürünün ihracatının ülkenin toplam ihracatı içindeki payını, aynı ürünün toplam dünya ihracatı içindeki payı arasındaki orandır. Balassa indeksi D.

Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlük kavramına dayanmaktadır. Söz konusu indeks ulusların belirli ürünlerde ticaret açısından birbirlerine göre nasıl performans gösterdiğini ifade etmektedir (Batra ve Khan, 2005). AKÜ indeksi, belirli bir ülkenin zayıf ve güçlü ihracat sektörlerini ortaya çıkarmaya yardımcı olmakta ve ticaret politikası için çıkarımlar sağlamaktadır. AKÜ indeksi literatürde pek çok araştırmacılar tarafından yaygın olarak kullanılmaktadır (Bashimov, 2015; Goyal ve Vajid, 2017; Ahmad vd., 2021; Bayav ve Çetinbaş, 2021; Kadakoğlu vd., 2022). İndeks ticaret sonrası verilere dayanmakta olup ticaret sonrası rekabet gücünün nasıl geliştiğini göstermektedir. AKÜ indeksi matematiksel olarak Eşitlik 1'deki gibi ifade edilmektedir:

$$AKÜ_{ij} = \frac{\left(\frac{X_{ij}}{X_{it}}\right)}{\left(\frac{X_{wj}}{X_{wt}}\right)} \quad (1)$$

Burada, $AKÜ_{ij}$ 'i' ülkesinin 'j' sektörü için açıklanmış karşılaştırmalı üstünlük indeksini, X_{ij} 'i' ülkesinin 'j' sektörü için ihracat değerini, X_{it} 'i' ülkesinin toplam ihracat değerini, X_{wj} dünya 'j' sektörü ihracat değerini ve X_{wt} dünya toplam ihracat değerini ifade etmektedir. AKÜ indeksi 0 ile

$+\infty$ aralığında bir değer almaktadır. Eğer $AKÜ > 1$ ise, i ülkesinin j ürününde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. $AKÜ < 1$ ise, i ülkesinin j ürününde karşılaştırmalı üstünlüğü bulunmamaktadır. Bu indeks değeri ne kadar büyük ise, karşılaştırmalı üstünlük de o kadar yüksektir (Amighini, 2005). Hinloopen ve Marrewijk'e göre AKÜ indeksi dört kategoride sınıflandırılabilir. Buna göre; $0 < AKÜ \leq 1$ ise ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığı, $1 < AKÜ \leq 2$ ise zayıf karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, $2 < AKÜ \leq 4$ ise orta düzeyde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, $4 < AKÜ$ ise güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu belirtilmektedir (Hinloopen ve Marrewijk, 2001).

3. Araştırma Bulguları

3.1. Özbekistan'ın tarım sektörü ve tarımsal ürünler ticareti

Tarım sektörü Özbekistan ekonomisinde kilit rol oynamaktadır. Tarım sektörü başta gıda güvenliğinin sağlanmasında, kırsal alanlarda istihdam ve nüfusun genel refahının sağlanmasında hayati bir rol oynayarak ulusal ekonominin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Bu sektör GSYH'nın %25'ini oluştururken, işgücünün de yaklaşık %23'ü tarım sektöründe

istihdam edilmektedir (Dünya Bankası, 2022). Bu veriler tarım sektörünün hala Özbekistan ekonomisinin bel kemiği olduğunu ve nüfusun büyük bir bölümü için önemli bir geçim kaynağı olduğunu göstermektedir.

Sovyetler Birliği döneminde Özbekistan'da monokültür olarak pamuk yetiştirilmiştir. Ülke bağımsızlığını kazandıktan sonra gıdada kendi kendine yeterlilik politikası izlenmiş ve başta buğday olmak üzere, arpa, mısır, meyve ve sebze üretimine ağırlık verilmiştir. Bunun sonucunda pamuk ekili alanlar azalırken, hububat, meyve ve sebze üretim alanları giderek artış göstermiştir. 2020 yılında ülke genelinde 3,3 milyon hektarlık alanda tarımsal üretim gerçekleştirilmiş (Sultanov vd., 2021) ve tarım arazilerinin yaklaşık %70'inde pamuk ile buğday tarımı yapılmaktadır (Hasanov ve Ahrorov, 2013). Tarım sektörüne yönelik uygulanan reformlar sonucu tarımsal üretim değeri incelenen dönem boyunca sürekli artmış ve 2020 yılında bir önceki yıla göre %3 oranında büyüme kaydetmiştir. 2020 yılında tarımsal üretim değeri 15 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Tarımsal üretimin % 49,5'i bitkisel üretim ve %50,5'i hayvansal üretimden oluşmaktadır (Uzstat, 2021).

Özbekistan'da tarımsal üretim bölgelere göre değerlendirildiğinde Semerkant, Andican, Taşkent, Kaşkaderya, Buhara ve Fergana bölgeleri başta gelmektedir. Söz konusu bölgeler toplam tarımsal üretimin %60'ını oluşturmaktadır. Ülkenin Andican, Fergana ve Sirderya bölgelerinde bitkisel üretim yaygın iken, Nevai, Cizzak ve Kaşkaderya bölgelerinde ise hayvansal üretim daha yaygın durumdadır (Uzstat, 2021).

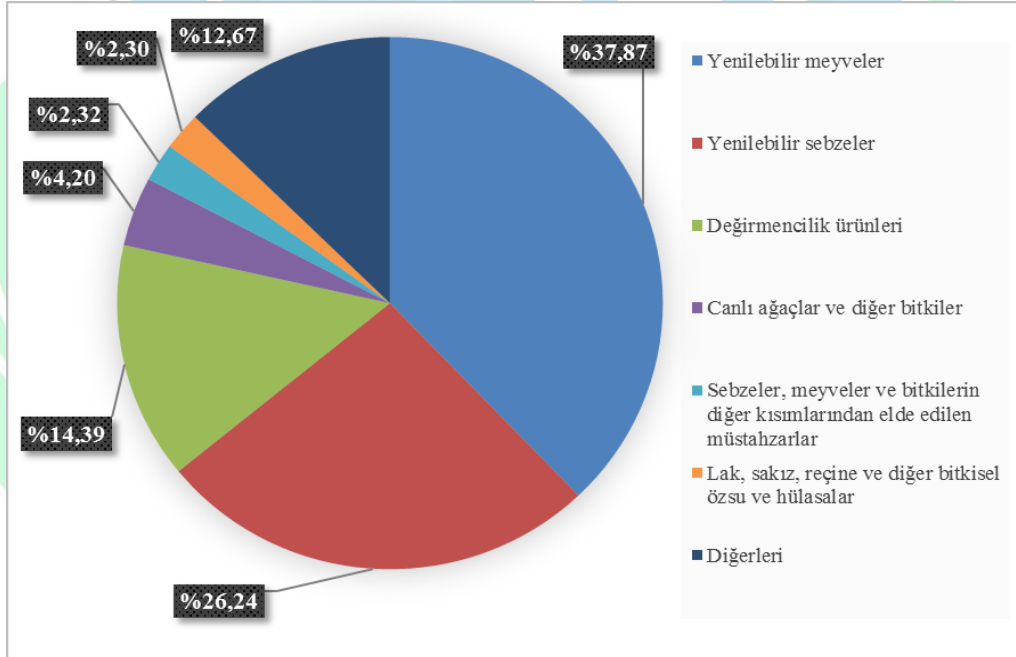
Özbekistan coğrafi konumu gereği Yeni İpek Yolu projesinin güzergâhı üzerinde yer alması nedeniyle jeopolitik ve jeostratejik bir öneme sahip ülkedir (Budulgan, 2020). Bu durum ülkenin tarım ve gıda ürünlerini daha geniş pazarlara ulaştırma imkânı sunmaktadır. Son 20 yılda Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri dış ticaret dinamiklerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Dış ticaret, özellikle ihracatın gelişimi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyüme için önemli faktörlerden biridir. Tarım sektörü ülkenin ihracat potansiyelini artırmaya yönelik önemli katkılar sunmaktadır (Anorboeva, 2022). Özbekistan daha çok ham işlenmemiş tarım ürünlerini düşük fiyatlardan ihraç etmektedir. 2020 yılında ihraç edilen tarım ve gıda ürünleri ihracatı 1,5 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2000-2020 yıllarında ihraç edilen tarım ve gıda ürünleri 7 kat artış göstermiştir. Tarım ve gıda ürünleri ihracatı toplam ihracatın %9'unu oluşturmaktadır (Uzstat, 2021). Bu olumlu gelişmelere rağmen halen ülkenin tarım ve gıda ihracatının mevcut kapasitenin çok altında olduğu söylenebilir. Örneğin, ülke genelinde üretilen 20 milyon ton meyve ve sebzelerin sadece %8'i dış satıma konu olmaktadır (Rustamova, 2022).

Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatının ülkelere göre dağılımı incelendiğinde başta Rusya, Çin, Kazakistan ve Kırgızistan olmak üzere bölge ülkelerinin ağırlıkta olduğu

görülmektedir. Örneğin, 2020 yılında taze meyve ve sebze ihracatının %68'i Rusya, Kazakistan ve Kırgızistan'a gerçekleştirilmiştir (Anorboeva, 2022). Bununla birlikte; Orta Doğu ülkelerine (Türkiye, İran, Irak), Güney ve Güneydoğu Asya ülkelerine (Afganistan, Pakistan, Hindistan), Avrupa ülkelerine (Polonya, Almanya, İtalya) az da olsa ihracat gerçekleştirilmektedir. Son yıllarda özellikle Avrupa ülkelerine yönelik ihracatta olumlu eğilimler olduğu söylenebilir (Sirojiddinov, 2019).

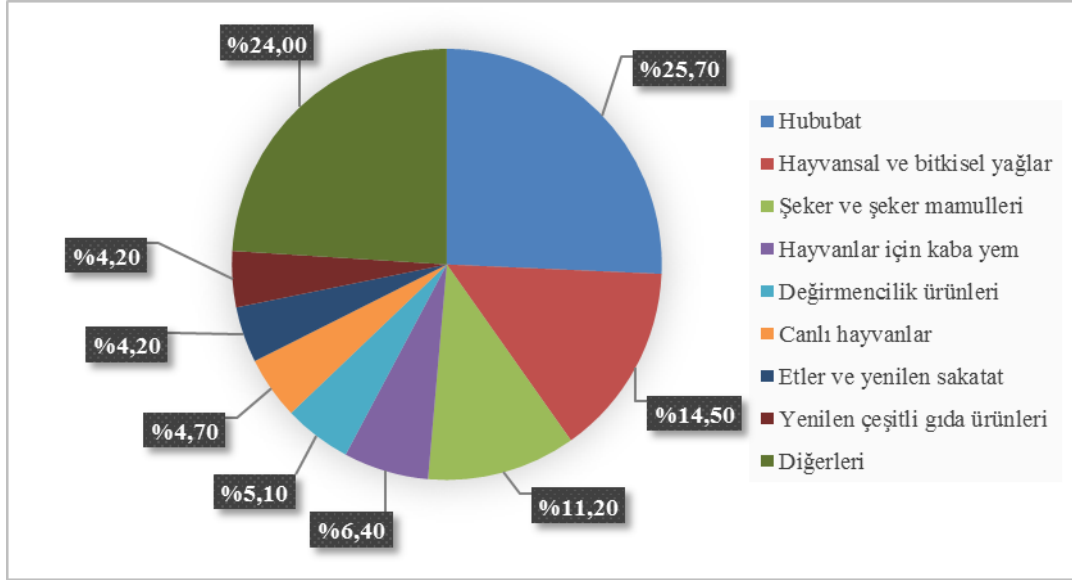
Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatının yapısı incelendiğinde ürün bazında çeşitlendirmeyi sağlayamadığı söylenebilir. Nitekim ihraç edilen toplam tarım ve gıda ürünlerinin %81'ini dört ürün grubu oluşturmaktadır. Bunlar; yenilebilir meyveler (HS 08), yenilebilir sebzeler (HS 07), değirmencilik ürünleri (HS 11) ve canlı ağaçlar ve diğer bitkiler (HS 06) (Şekil 1). Tarım ve gıda ürünlerinin satışından elde edilen döviz gelirlerinin büyük bir bölümü özellikle meyve ve sebzelerin satışından elde edilmektedir. 2020 yılında yaklaşık 1,5 milyon ton meyve ve sebze ihracatı gerçekleştirilmiştir (Urdushev vd., 2021). Bununla birlikte, son 20 yılda yenilebilir meyve ve sebzeler ile birlikte hububat, yağlı tohum ve yağlı meyveler, meşrubat ve içecekler ihracatında önemli sayılabilecek artışlar yaşanmıştır.

Şekil 1. Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatının ürün bileşimi (2020)

2020 yılında tarım ve gıda ürünlerinin ithalatı 2,3 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Özbekistan'da tarım ve gıda ürünleri ithalatı ihracattan fazla gerçekleşmiştir. Bu nedenle ülkenin tarım ve gıda ürünlerinde ticaret açığı bulunmaktadır. Özbekistan'ın en çok ithalat yaptığı ülkeler arasında Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleri (Rusya, Kazakistan, Ukrayna), Avrupa Birliği ülkeleri (Almanya, Avusturya, Macaristan), Güneydoğu Asya ülkeleri (Malezya, Endonezya) yer almaktadır. Özbekistan'da ithalatın ürün bileşimine

bakıldığında daha çok canlı hayvanlar, hububat, hayvansal ve bitkisel yağlar, şeker, hayvanlar için hazırlanmış kaba yemler gibi ürünleri ithal etmektedir. BDT pazarından ağırlıklı olarak hayvansal ve bitkisel yağlar, hububat ve değirmencilik ürünleri ithal edilirken, Avrupa pazarından canlı hayvan ithal edilmektedir. İthalat ürün bazında incelendiğinde hububat ilk sırada yer almaktadır. Bunu sırasıyla hayvansal ve bitkisel yağlar ve şeker ve şeker mamulleri takip etmektedir (Şekil 2).

Şekil 2. Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ithalatının ürün bileşimi (2020)

3.2. Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğü

Farklı ülkeler farklı doğal kaynaklara sahip olabilmekte ve bu durum ülkelerin bazı ürünlerde karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmasını sağlamaktadır. Özbekistan da sahip olduğu toprak ve iklim koşulları ile tarımsal ürünlerin üretimi açısından geniş bir potansiyele sahiptir. Bu bölümde Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğü analiz edilmiştir. Analizde Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler (AKÜ) indeksi kullanılmış olup, analiz 2002-2020 dönemini kapsamaktadır. Çalışmada kullanılan ihracat verileri tarımsal hammadde ve gıda ürünlerine ilişkin 24 ürün grubunu içermektedir. Yapılan hesaplamalar sonucu elde edilen bulgular Tablo 2'de sunulmaktadır. Elde edilen sonuçlara göre Özbekistan 6 tarımsal ürün grubunda karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Bunlar; diğer hayvansal menşeli ürünler (HS 05), canlı ağaçlar ve diğer bitkiler yenilebilir (HS 06), sebze (HS 07), yenilebilir meyve (HS 08), değirmencilik ürünleri (HS 11) ve lak, sakız, reçine ve diğer bitkisel özsu ve hülasalar (HS 13) ürün gruplarıdır. Özbekistan söz konusu ürün gruplarından 4'ünde (HS 07, HS 08, HS 11 ve HS 13) çok güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, bir ürün grubunda (HS 06) orta düzeyde ve bir ürün grubunda (HS 05) ise zayıf bir karşılaştırmalı üstünlüğe

sahiptir. 2020 yılında değirmencilik ürünleri en yüksek AKÜ değerine sahipken (AKÜ=12.59), bunu yenilebilir sebzeler ve diğer ürünler takip etmektedir.

HS 05 ürün grubunda 2002-2019 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlük söz konusu değil iken, 2020 yılında karşılaştırmalı üstünlük elde edilmiştir. Aynı şekilde HS 06 ürün grubunun ihracatında 2019 yılına kadar dezavantajlı durum hâkim iken, 2019 yılından itibaren avantajlı duruma geçilmiştir. HS 07 ve HS 08 ürün gruplarında dönem başında zayıf bir karşılaştırmalı üstünlük hakim iken, ilerleyen yıllarda her iki ürün grubunun karşılaştırmalı üstünlüğü dalgalı bir trend sergilemiş olsa da genel olarak artış göstermiştir. Bashimov (2017) tarafından yapılan çalışmada da Özbekistan'ın yaş meyve ve sebze ihracatında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, ancak hesaplanan AKÜ değerinin dalgalı bir eğilim sergilediği vurgulanmıştır. Özbekistan'ın karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu bir diğer ürün grubu değirmencilik ürünleridir (HS 11). HS 11 ürün grubunda dönem başında karşılaştırmalı dezavantaj söz konusu iken, ilerleyen yıllarda karşılaştırmalı üstünlük elde edilmiş ve 2020 yılında AKÜ indeksi en yüksek değer olan 12,59'a ulaşmıştır. HS 13 ürün grubunda da dönem başında karşılaştırmalı dezavantaj hâkim olsa da 2010 yılından itibaren karşılaştırmalı üstünlük elde edilmiştir. Son beş yıldır söz konusu ürün grubunun ihracatında yüksek karşılaştırmalı üstünlük söz konusudur.

Tablo 2 incelendiğinde Özbekistan örülmeye elverişli bitkisel maddeler (HS 14) ürün grubunda dönem başında yüksek bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahipken, 2018 yılından itibaren bu ürün grubunda dezavantajlı konuma düşmüştür. Aynı şekilde, HS 20 (Sebzeler, meyveler ve bitkilerin diğer kısımlarından elde edilen müstahzarlar) ürün grubunda 2002-2005 yılları arasında karşılaştırmalı üstünlük söz konusu iken, 2006 yılından itibaren bu ürün grubundaki rekabet avantajını kaybetmiştir. Karşılaştırmalı dezavantaj özellikle etler ve yenilen sakatat, balıklar ve diğer deniz ürünleri, süt ve süt ürünleri, et ve deniz ürünlerinin müstahzarları, çeşitli yenilen gıdalar ve meşrubat ihracatında daha da belirginleşmektedir. Bu ürünlerin AKÜ indeks değerleri sıfıra yakın ve en düşük değerlerdir.

Bugün Özbekistan başta meyve ve sebze olmak üzere yüksek katma değerli tarım ve gıda ürünlerinin üretimi ve ihracatında önemli bir oyuncu olma potansiyeline sahiptir. Ancak, elde edilen bulgular incelendiğinde Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatında istenilen başarıyı yakaladığı söylenemez. Özbekistan'ın tarımsal üretim ve ihracatında istenilen performansa ulaşamamasının pek çok nedeni bulunmaktadır. Tarım sektöründe küçük geçimlik tarım işletmelerinin hâkim olması, kırsal alanlardan kente yönelik artan göçler, tarım sektörüne yönelik yatırımların yetersiz olması önemli sorunlar arasında yer almaktadır (Baykuzieva, 2020). Özellikle kırsal yerleşim alanlarından kente yönelik yaşanan göç nedeniyle kırsal

kesimde erkek nüfusun hızla azalması sonucu kırsal bölgelerde kadınlaşma ve işgücü kıtlığı yaşanmaktadır. Sonuç olarak, kırsal kesimdeki ücret oranları artmış, bu da yüksek üretim maliyetlerine ve çiftçiliğin daha az çekici olmasına yol açmıştır.

Özbekistan'da tarım sektörünün daha rekabetçi ve sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulması için uygulanacak politikaların temel olarak tarımsal üretimde verimliliği artırmaya, üretim maliyetini düşürmeye, finansal destekleri artırmaya ve paydaşlar arasındaki işbirliği geliştirmeye odaklanması gerekmektedir. Tarımsal üretim hacmindeki artış, tarım alanları genişletilerek veya verim artırılarak sağlanabilir. Ancak, tarım alanlarının sınırlı olması ve artırılamayacağı için üretim artışının sağlanabilmesi için verimin artırılması üzerine odaklanılmalıdır. Üretimde verim artışı ile birlikte ürün kalitesinin de artırılması rekabet gücü açısından önem arz eden bir husustur. Son zamanlarda dünya tarım ve gıda ürünleri pazarında rekabet üstünlüğünün sağlanmasında fiyat dışı unsurlar (kalite, marka, reklam vb.) giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Bu bağlamda verim ve kalitenin artırılmasına yönelik bitki ve hayvan ıslah çalışmaları desteklenmelidir. Ayrıca, tarım işletmelerinin mekanizasyon düzeyinin artırılması ile tarımda verimlilik artırılabilir, işgücü maliyetinde tasarruf sağlanarak işletmelerin karlılığı artırılabilir (Sultanov vd., 2021; Liao vd., 2022). Tarım sektörünün rekabet gücünü artırmak için iyi tarım uygulamaları, kümelenme gibi gelişmiş entegre tarım sistemlerinin üreticilere tanıtılması, üreticilerin girişimcilik becerilerinin geliştirilmesi, tarımda makine ve ekipman kullanımının benimsenmesine yönelik devlet destekli eğitim ve yayım hizmetlerinin hayata geçirilmesi büyük bir önem arz etmektedir (Anorboeva, 2022).

Dış pazarlarda rekabet avantajı açısından önemli bir diğer husus da ihracatın hem ürün hem de ülke bazında çeşitlendirilmesidir. İhraç pazarlarının coğrafi anlamda çeşitlendirilmesi ve ihracatta ürün yelpazesinin daha da genişletilmesi tarım sektörünün ihracat rekabet gücüne olumlu katkı sağlayacaktır. Nitekim yapılan bilimsel araştırmalar ihracat pazarının çeşitlendirilmesinin özellikle gelişmekte olan ülke ekonomileri için faydalı olduğunu ortaya koymaktadır (Matthee vd., 2016). Bu bağlamda, ihracatta pazar ile ilgili ve diğer riskleri önemli ölçüde azaltan ihracat coğrafyasının genişletilmesi büyük önem arz etmektedir (Sirojiddinov, 2019). Ancak, yeni pazarlar bulmak gelişmekte olan ülkeler için temel zorluklardan biri olup yeni pazarlara ulaşmak için kapsamlı bir program geliştirmek gerekmektedir (Mamadjanova, 2017). Mevcut durumda Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünleri ihracatının bölgedeki bir kaç ülkeye yoğunlaştığı görülmektedir. Bu durum ülkenin ihracatında belirgin kayıpların yaşanmasına neden olabilmektedir. Özbekistan'ın AB ülkeleri, Japonya, Güney Kore gibi gelişmiş pazarlara yönelik ihracat potansiyeli olan çeşitli tarım ürünleri bulunmaktadır. Özellikle taze ve kuru meyveler, taze sebze, hayvansal menşeli ürünler söz konusu ülkelerde

yüksek talep görmektedir. Ancak, söz konusu gelişmiş ülke pazarlarına yönelik ihracatta bir dizi zorluklar bulunmaktadır. Özbekistan’da üretilen tarımsal ürünlerin büyük bir kısmının uluslararası kalite standartlarının gerekliliklerini karşılayamaması, ihracata yönelik sertifika alma sürecinin oldukça maliyetli olması, nakliye maliyetlerinin yüksek olması tarım ürünleri ihracatının rekabet gücünü olumsuz etkileyen önemli etmenlerdir (Umarkhodjaeva ve Sadriddinova, 2019). Söz konusu sorunların giderilmesi için ilgili kurumlar tarafından önlemler alınmaz ise Özbekistan’ın tarım ve gıda ürünleri pazarındaki karşılaştırmalı üstünlüğü sekteye uğrayabilir.

Tablo 2. Özbekistan'ın tarım ve gıda ürünlerine ait AKÜ indeks değerleri

Ürün	HS 01	HS 02	HS 03	HS 04	HS 05	HS 06	HS 07	HS 08	HS 09	HS 10	HS 11	HS 12	HS 13	HS 14	HS 15	HS 16	HS 17	HS 18	HS 19	HS 20	HS 21	HS 22	HS 23	HS 24
2002	0,03	0,01	0,00	0,03	0,36	0,20	1,83	1,81	0,11	0,03	0,30	0,37	0,15	14,82	0,04	0,01	0,43	0,01	0,08	1,78	0,28	0,67	0,73	0,78
2003	0,03	0,09	0,00	0,09	0,20	0,09	1,85	0,90	0,08	0,05	2,25	0,39	0,06	25,05	0,04	0,01	0,05	0,03	0,22	1,51	0,11	0,17	0,39	0,67
2004	0,03	0,10	0,00	0,02	0,15	0,08	1,40	1,16	0,08	2,27	5,51	0,53	0,01	25,53	0,12	0,01	0,17	0,02	0,08	1,58	0,02	0,12	0,37	0,64
2005	0,04	0,03	0,01	0,02	0,16	0,06	2,19	1,78	0,07	0,84	7,03	0,68	0,10	40,17	0,61	0,02	0,08	0,02	0,11	1,33	0,02	0,17	0,23	0,93
2006	0,03	0,01	0,02	0,03	0,40	0,05	4,75	9,56	0,10	0,75	5,81	1,49	0,16	43,19	0,70	0,04	0,05	0,03	0,04	0,87	0,02	0,22	0,10	1,13
2007	0,03	0,00	0,03	0,04	0,22	0,05	7,42	10,08	0,09	0,41	3,12	1,00	0,10	45,17	0,31	0,01	0,01	0,01	0,01	0,74	0,01	0,17	0,00	0,86
2008	0,04	0,00	0,04	0,01	0,36	0,06	2,75	5,64	0,08	0,01	3,70	0,50	0,15	23,72	0,06	0,00	0,01	0,00	0,01	0,67	0,00	0,12	0,00	0,71
2009	0,05	0,00	0,03	0,01	0,21	0,06	3,37	6,58	0,09	0,21	1,23	0,70	0,66	20,02	0,05	0,00	0,00	0,00	0,01	0,41	0,00	0,05	0,00	0,62
2010	0,08	0,00	0,04	0,02	0,33	0,14	6,47	11,90	0,16	0,46	0,44	0,59	1,05	18,88	0,02	0,00	0,04	0,00	0,03	0,72	0,01	0,18	0,00	1,05
2011	0,13	0,00	0,01	0,02	0,38	0,16	8,72	19,13	0,14	0,21	0,02	0,45	1,19	10,35	0,00	0,00	0,03	0,00	0,02	0,68	0,01	0,19	0,00	0,89
2012	0,20	0,00	0,00	0,01	0,56	0,20	4,65	7,50	0,17	0,35	0,00	0,59	0,77	4,08	0,00	0,00	0,05	0,00	0,04	0,71	0,01	0,30	0,00	0,75
2013	0,13	0,00	0,00	0,01	0,49	0,17	9,11	11,17	0,21	0,32	0,04	0,72	1,01	0,26	0,00	0,00	0,05	0,00	0,03	0,76	0,01	0,23	0,00	0,53
2014	0,11	0,01	0,00	0,01	0,41	0,16	11,54	12,47	0,24	0,72	0,03	0,42	1,17	0,37	0,01	0,01	0,05	0,02	0,03	0,59	0,00	0,17	0,06	0,39
2015	0,16	0,01	0,00	0,02	0,58	0,18	9,52	8,56	0,14	0,54	0,08	0,69	3,09	3,49	0,01	0,01	0,04	0,02	0,04	0,36	0,00	0,16	0,04	0,40
2016	0,10	0,00	0,01	0,04	0,71	0,27	3,44	4,34	0,18	0,55	0,40	0,34	4,41	15,89	0,01	0,00	0,06	0,07	0,05	0,43	0,00	0,14	0,05	0,25
2017	0,15	0,00	0,02	0,27	0,71	0,13	4,18	4,93	0,19	0,71	3,52	0,25	4,41	3,57	0,01	0,00	0,16	0,16	0,10	0,66	0,01	0,22	0,07	0,25
2018	0,15	0,00	0,01	0,18	0,72	0,28	5,90	6,07	0,32	0,25	4,83	0,44	4,03	0,58	0,03	0,00	0,16	0,17	0,09	0,65	0,01	0,15	0,08	0,27
2019	0,11	0,00	0,00	0,10	0,58	2,30	6,90	5,34	1,79	0,26	5,56	0,30	4,52	0,41	0,19	0,00	0,13	0,15	0,09	0,80	0,03	0,11	0,20	0,41
2020	0,28	0,00	0,01	0,10	1,42	3,31	6,05	4,99	0,33	0,15	12,59	0,32	5,10	0,28	0,35	0,01	0,15	0,11	0,12	0,64	0,04	0,17	0,37	0,29

Kaynak: Yazar tarafından hesaplanmıştır

Sonuç

Analiz sonuçlarına göre Özbekistan 24 tarım ve gıda ürün grubundan 6'sında karşılaştırmalı üstünlüğe sahip iken, 18'inde karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Özbekistan özellikle ekonomik değeri nispeten yüksek olan yaş meyve, sebze ve değirmencilik ürünlerinde güçlü bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahiptir. Dolayısıyla tarımsal gıda ihracatında dış pazarlarda rekabet avantajı olan yaş meyve ve sebze mahsullerinin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak, incelenen dönemde söz konusu ürünlerin AKÜ indeks değerleri dalgalı bir eğilim sergilemektedir. Aynı zamanda 2020 yılında yüksek AKÜ indeks değerlerine sahip bazı ürün gruplarının bundan on yıl öncesine kıyasla rekabetçilik derecesinde önemli düzeyde düşüşler olduğu görülmekte ve bu durum ülke ekonomisi açısından endişe verici bir durumdur. Son on yılda özellikle yenilebilir meyveler, yenilebilir sebzeler ve örülmeye elverişli bitkisel maddelerin rekabet gücünde ciddi düşüşler kaydedilmiştir. Bununla birlikte, Özbekistan'ın meyvecilik, sebzecilik, hububat, hayvancılık gibi bazı alt sektörlerde önemli üretim ve büyüme potansiyeline sahip olduğu söylenebilir.

Özbekistan'ın uluslararası rekabet gücü, üretim ve ticaret maliyetlerini etkileyen çok çeşitli yapısal ve çevresel faktörlerden büyük ölçüde etkilenmektedir. Özbekistan'ın ihracatı ve rekabet gücünü artırmak için, özellikle ülkenin karşılaştırmalı avantajlara sahip olduğu malların üretimine, yerel tarım ve gıda değer zincirlerine yönelik yatırımların acilen genişletilmesi gerekmektedir. Ürün kalitesinin iyileştirilmesi ve üretim maliyetlerinin düşürülmesi için üretim süreçlerinin yenilenmesi, dış pazarın ihtiyaçlarına cevap verebilecek ürünlerin üretiminin teşvik edilmesi, ürünlerin kalite ve ayırt edici özelliklerinin iyileştirilmesi, hasat sonrası kayıpların azaltılması ve ürün işleme süreçlerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca, ihraç edilen ürünler ile ihraç pazarlar çeşitlendirilerek tarımsal ihracat hem miktar hem de değer bazında önemli düzeyde artırılabilir. Tarım ve gıda ürünleri ihracatının artırılması dış ticaret açığının azaltılmasına, döviz rezervlerinin artırılmasına ve ulusal ekonominin güçlenmesine yardımcı olacaktır. Güçlü bir tarım sektörü, daha fazla üretim, daha fazla ihracat, daha yüksek gelir ve daha yüksek refah anlamına gelmektedir.

Kaynakça

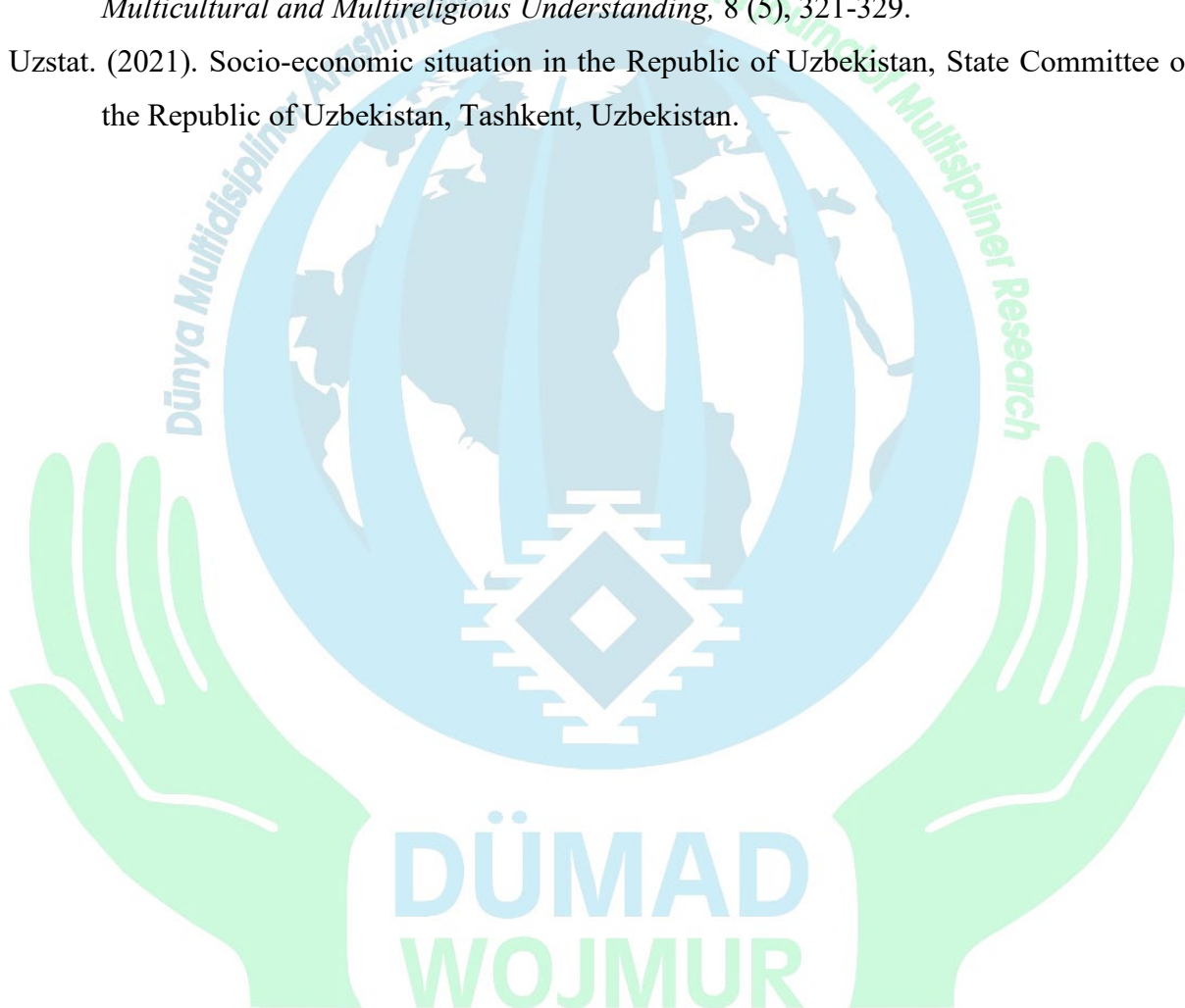
Ahmad, B., Anwar, M., Badar, H., Mehdi, M. ve Tanveer, F. (2021). Analyzing export competitiveness of major fruits and vegetables of Pakistan: an application of revealed comparative advantage indices. *Pakistan Journal of Agricultural Sciences*, 58 (2), 719-730.

- Amighini, A. (2005). China in the international fragmentation of production: evidence from the ICT industry. *The European Journal of Comparative Economics*, 2 (2), 203-219.
- Anorboeva, B. D. (2022). Economic and statistical analysis of fruit and vegetable exports in the Republic of Uzbekistan. *International Journal of Economic and Business Review*, 10 (5), 28-30.
- Bahta, Y.T. (2021). Competitiveness of South Africa's agri-food commodities. *AIMS Agriculture and Food*, 6 (4), 945-968.
- Balassa, B. (1965), Trade liberalisation and "revealed" comparative advantage. *The Manchester School*, 33 (2), 99-123.
- Bashimov, G. (2015). Özbekistan pamuk sektörünün rekabet gücünün belirlenmesi. *Türk Tarım ve Doğa Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 99-104.
- Bashimov, G. (2016). Rusya'nın tarım ürünlerinde karşılaştırmalı üstünlüğü. *İktisadi Yenilik Dergisi*, 3 (2), 19-26.
- Bashimov, G. (2017). Orta Asya ülkelerinde yaş meyve ve sebze sektörünün dış ticaret yapısının analizi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (13), 189-204.
- Batra, A. ve Khan, Z. (2005). Revealed comparative advantage: an analysis for India and China. *ICRIER Working Paper*, No. 168, New Delhi.
- Bayav, A. ve Çetinbaş, M. (2021). Peach production and foreign trade of Turkey: current situation, forecasting and analysis of competitiveness. *ANADOLU Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 31 (2), 212-225.
- Baykuzieva, G. A. (2020). Problems of development of fruit and vegetable industry in Fergana region and their solutions. *International Scientific Journal Theoretical & Applied Science*, 10 (90), 78-82.
- Budulgan, S.A. (2020). Özbekistan'ın jeopolitik önemi. *Asya Araştırmaları Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (4), 167-184.
- Çakan, V.A. ve Turhan, Ş. (2023). Türkiye'nin nohut dış ticaretinde karşılaştırmalı üstünlüğünün analizi. *KSÜ Tarım ve Doğa Dergisi*, 26 (2), 377-384.
- Dünya Bankası. (2022). World Development Indicators, www.wdi.worldbank.org (Erişim Tarihi: 09.09.2020)
- Fojtková, L. (2018). China's trade competitiveness in the area of agricultural products after the implementation of the World Trade Organization commitments. *Agric. Econ.- Czech*, 64, 379-388.
- Goyal, K.A. ve Vajid, A. (2017). Revealed comparative advantage of India's rice export with selected countries (a case study). *Pacific Business Review International*, 9 (9), 51-56.

- Hasanov, Sh. ve Ahrorov, F. (2013). Uzbekistan's agriculture-status quo, challenges and policy suggestions. *Natural Resource Use in Central Asia: Institutional challenges and the contribution of capacity building*, (Ed.:Ahmed, M.N. ve Pawlowski, I.), Giessen.
- Hinloopen, J. ve Van Marrewijk, C. (2001). On the empirical distribution of the Balassa index. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 137 (1), 1-35.
- Jambor, A. ve Hubbard, L.J. (2013). Changing product structure and comparative advantage: the case of Hungarian agri-food trade. *Journal of Economics*, 61 (8), 846-860.
- Kadakoğlu, B., Bayav, A. ve Karlı, B. (2022). Türkiye'de ceviz üretim projeksiyonu ve rekabet gücü analizi. *Meyve Bilimi*, 9 (1), 8-15
- Karaaslan, A. ve Tuncer, G. (2010). Uluslararası rekabet gücünün artırılmasında temel devlet politikaları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (26), 23-45.
- Liao, W., Zeng, F. ve Chanieabate, M. (2022). Mechanization of small-scale agriculture in China: lessons for enhancing smallholder access to agricultural machinery. *Sustainability*, 14, 1-21.
- Lucasenco, E. ve Ceban, A. (2020). Assessment of competitiveness of Moldovan agri-food products at the regional level, In: *Agrarian Economy and Rural Development - Realities and Perspectives for Romania*. International Symposium. Bucharest, Romania, 224-229.
- Mamadjanova, T. (2017). Uzbekistan's agricultural export competitiveness in Russia, *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 5 (5), 327-335.
- Matthee, M., Idsardi, E. ve Krugell, W. (2016). Can South Africa sustain and diversify its exports? *South Africa Journal of Economic and Management Sciences*, 19 (2), 249-263.
- Mizik, T., Szerletics, A. ve Jambor, A. (2020). Agri-food export competitiveness of the ASEAN countries. *Sustainability*, 12 (23), 1-15.
- Rusali, M. A. (2012). Assessments and dynamics of trade specialization of agri-food products empiric evidences from Romania. *Problems of Management in the 21th Century*, 4, 57-62.
- Rustamova, D.D. (2022). Opportunities to increase product export power through development of fruit and vegetable industry in Uzbekistan. *Eurasian Journal of Research, Development and Innovation*, 8, 24-29.
- Sarıca, D. (2016). Türk tarım sektörünün rekabet gücü, XII. Ulusal Tarım Ekonomisi Kongresi, 25-27 Mayıs, Isparta, Türkiye, 1343-1350.
- Sirojiddinov, K. (2019). Developing the food orientation of agricultural production and the need to develop agromarketing. *ISJ Theoretical & Applied Science*, 11 (79), 268-272.

- Sultanov, B., Amirov, L., Askarova, M., Rakhmankulova, B. ve Tosheva, M. (2021). Agriculture of the Republic of Uzbekistan after the peak of the pandemic. *Web of Conferences*, 244, 1-7.
- Umarkhodjaeva, M.G. ve Sadriddinova, N.Z. (2019). Export potential development and export diversification of fruit and vegetable products in Uzbekistan`s economy. *International Journal of Research in Management & Business Studies*, 6 (1), 35-37.
- Urdushev, K., Yunusov, K. ve Eshankulov, S. (2021). Analysis of the current state of the economy of fruit and vegetable clusters in Uzbekistan. *International Journal of Multicultural and Multireligious Understanding*, 8 (5), 321-329.
- Uzstat. (2021). Socio-economic situation in the Republic of Uzbekistan, State Committee of the Republic of Uzbekistan, Tashkent, Uzbekistan.

“İHSAN SÜREYYA SIRMA KİTABI PERVARİ'DEN PARİS'E” ADLI ESERDEN HAREKETLE İHSAN SÜREYYA SIRMA'NIN ÇOCUKLUĞU ÜZERİNE BİR İNCELEME *

Ertuğrul GÜNDOĞDU **

Makale Bilgisi/Article Info

Geliş/Received: 19/04/2024; Düzeltme/Revised: 26/06/2024

Kabul/Accepted: 27/06/2024

Derleme Makalesi / Review Article

Atıf/Cite as: Gündoğdu, E. (2024). “İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e” Adlı Eserden Hareketle İhsan Süreyya Sırma'nın Çocukluğu Üzerine Bir İnceleme. *DÜMAD (Dünya Multidisipliner Araştırmalar Dergisi)*, 7(1), 62-72.
<https://doi.org/10.58853/dumad.1470812>

Özet

Çocuk ve çocukluk kavramı bilim dallarına göre çeşitli açılardan değerlendirilmekte, tanımlanmaktadır. Günümüzdeki yaygın tanımıyla çocuk; ruhî, bedenî ve sosyal yönlerden erginliğe ulaşmamış insandır. Çocuk gelişim dönemleri bebeklik, ilk çocukluk, ikinci çocukluk ve ergenlik olmak üzere dörde ayrılır. Ergenlik dönemi (12- 18 yaş) nin bitimi ile çocukluk evresinin bittiği kabul edilmektedir. Çocukluk yılları hayat döngüsünün tabii ve değişmez aşamalarından biridir. Her ne kadar çocukluk yaşantısı ve çocuk yetiştirme uğraşı dönem dönem farklılıklar gösterse de milletlerin nesillerin devamı gayesiyle çocuklarını yetiştirme gibi bir sorumluluğu vardır. Bu sorumluluğun paydaşlarından olan ebeveynler, aileler çocuklarını yetiştirirken yerel değerler başta olmak üzere evrensel değerlerden de faydalanır. Çocukluk yaşantısının bir ömür boyunca kişiyi çepeçevre sardığı, kişinin duyuş ve düşünüş biçiminde başat rol oynadığı bilinmektedir. Bu çalışmada İhsan Süreyya Sırma'nın nasıl bir çocukluk evresi geçirdiği, bu çocukluk evresinde onu etkileyen kişiler ve yaşantılar, şifahi kültürü nasıl kazandığı incelenmiştir. Çalışma tarama modelindedir. Veriler belgesel tarama tekniği kullanılarak toplanmıştır. Çalışmada Adnan Demircan'ın İhsan Süreyya Sırma ile nehir söyleşilerinden oluşan ve Beyan Yayınları tarafından yayımlanan “*İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e*” kitabı esas alınmıştır. İlgili eserde İhsan Süreyya Sırma'nın okul öncesi dönemden başlayarak 2018 yılına kadarki hayatı anlatılmaktadır. Çalışmamın kapsamı gereği İhsan Süreyya Sırma'nın hayatındaki okul öncesi dönem ile ortaokul yılları arasındaki dönem ele alınmıştır.

* Bu araştırma sürecinde; TR Dizin 2020 kuralları kapsamında “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesinde” yer alan tüm kurallara uyulmuş ve yönergenin ikinci bölümünde yer alan “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemlerden” hiçbiri gerçekleştirilmemiştir. Bu araştırma “Etik Kurul İzni” gerektirmeyen bir çalışmadır.

** Öğretmen, Millî Eğitim Bakanlığı, (ertugrul55@hotmail.com, ORCID: 0009-0002-3137-2387)

Anahtar Kelimeler: İhsan Süreyya Sırma, Çocuk, Çocukluk Evresi

Abstract

"The concept of child and childhood is evaluated and defined from various perspectives by branches of science. With the common definition today, a child is an individual who has not reached maturity in terms of mental, physical, and social aspects. The stages of child development are divided into infancy, early childhood, middle childhood, and adolescence. The end of adolescence period (12-18 years old) is accepted as the end of childhood phase. Childhood years are one of the natural and unchangeable stages of the life cycle. Although the experience of childhood and the endeavor of child rearing may vary from time to time, nations have the responsibility to raise their children with the aim of continuing the generations. Parents, as stakeholders of this responsibility, utilize universal values along with local values while raising their children. It is known that childhood experiences surround a person throughout their lifetime and play a dominant role in their feelings and thinking patterns. This study will examine the childhood period of İhsan Süreyya Sırma, the individuals and experiences that influenced him during this childhood period, and how he acquired his oral culture. The study follows a review model. Data were collected using documentary screening technique. The book "İhsan Süreyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e," consisting of biographical interview between İhsan Süreyya Sırma and Adnan Demircan, published by Beyan Yayınları, was used as the basis for the study. In the relevant work, İhsan Süreyya Sırma's life from preschool period to 2018 is narrated. Within the scope of my study, the period between İhsan Süreyya Sırma's preschool years and middle school years will be discussed.

Keywords: İhsan Süreyya Sırma, Child, Childhood Stage

Giriş

Çocuk ve çocukluk kavramı üzerinde bir açıklama yapılabilmesi için bu kavramların ele alındığı toplum yapısının göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çocukluk hakkında yapılan evrensel tanımlarda bile yaşanan toplumun normları dikkate alınmadığı takdirde gerçekçi bir açıklama sunulamamaktadır (Gökçearslan Çifci, 2012). Çocukluk yalnızca biyolojik değil onun ötesinde sosyal, kültürel, psikolojik, akademik ve ekonomik faktörlerle doğrudan ilintili, insan yaşamının başlangıcına tekabül eden önemli bir dönemi ve dönemecidir (Yavuzer, 2010). Sosyal bilimlerde çalışan önemli kuramcılar da bu döneme ayrı bir anlam yüklemiş ve hatta sorunların ve durumların temelindeki etken dinamiklerden biri olarak çocukluğa ve o döneme ait deneyimlere işaret etmişlerdir. Çocuk ve çocukluk kavramları ele alınırken bilimsel, askeri, ekonomik, ceza hukuku, toplumsal, dini yönler belirleyici olmuş ve bu kriterler üzerinden tanımlamalara gidilmiştir. Çocuk kavramı, "bir toplumda yetişkinlerle aynı ölçüde tam ekonomik ve hukuksal statü kazanamamış birisi" anlamında kullanılır. Çocuk, olgunlaşmamış insan yavrusu ve yetişkin olmayan yurttaş olarak tanımlanmıştır. Zihinsel gelişim evreleri olarak bakıldığında ise ilk on iki ay ile on beş yaş evresi çocukluk dönemi

olarak kabul edilmektedir. Çocukluk kavramı, bir insan ömrünün ilk dönemlerine rastlayan, çocuğun tek başına yaşamını devam ettirecek yeterliliğe ve imkana sahip olmadığı ve büyüklere bağımlılığı gerektiren bir dönemi ifade etmektedir (Gökçearsan Çıfci, 2012: 3). Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde ise çocuk, erken yaşta reşit olma durumu hariç on sekiz yaşına kadar olan her insanı kapsamaktadır (Şirin, 2011: 21).

Çocukluk dönemi yaşantılarının kişinin yaşantısına etkisi psikoloji disiplininin bir çalışma alanını oluşturmaktadır (Ateş, 2021). Erik Erikson'a, Sigmund Freud'a, Jean Piaget'e göre çocukluk dönemleri farklı yaş evrelerine ayrılmaktadır. Ancak bu kuramcılar çocukluk yaşantısının kimliğin ve kişiliğin oluşmasında önemli bir evre olduğu konusunda uzlaşmaktadırlar. Richter ve arkadaşları tarafından yapılan bir araştırmaya göre çocukluk dönemindeki tehdit duygusuna dair yaşanmışlığın duygusal ihmale uğrama, değersiz hissetme, utanma, boyun eğme ile bağlantılı olabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Daniel Goleman, anne-baba davranışına dikkat çekmiş ve duygusal zekâsı yüksek anne- baba tarafından yetiştirilen çocukların daha avantajlı olduklarına dair çok sayıda araştırma sonucuna ulaşmıştır (Ateş ve Hızlı Sayar, 2022).

Çocukluk evresinin insanın ileri yaşları üzerinde etkisinin pek fazla olduğu gerçeği yadsınamaz. Bu bağlamda çocukluk yaşantısı ön plana çıkmaktadır. Doğan Cüceloğlu "*İnsanın anavatanı çocukluğudur.*" ifadesiyle çocukluk yaşantısının önemini vurgulamaktadır. Farklı dönemlerde yaşanan çocukluk yaşantılarının birey üzerindeki olumlu ve olumsuz etkilerinin bilinmesi ele alınan konu hakkında daha öz bilgiler sunmaktadır. Bir kişiyi veya kişiliği ele alırken onun çocukluğu göz önünde bulundurularak onun hangi kaynaklardan ne şekilde beslendiği tespit edilmelidir. Günümüzde bilhassa ilahiyat camiasının yakından tanıdığı velût bir yazar ve akademisyen İhsan Süreyya Sırma'nın çocukluğu ele alınmıştır. İhsan Süreyya Sırma, Nisan 1943'te Siirt ilinin Pervari ilçesinde dünyaya gelmiştir. Kendisinden önceki kardeşi birkaç ay yaşayıp vefat edince yeni doğan bebeğe "Bu bize Allah'ın ihsanıdır." düşüncesiyle İhsan adı verilir. Babası nüfus dairesine kaydettirmeye gittiği zaman da Kaymakam Bey "Bir de buna Süreyya ilave edelim." diyerek İhsan Süreyya adı konur (Demircan, 2018: 36). Üçü erkek, ikisi kız beş kardeşi vardır. İlkokulu Pervari'de, ortaokulu ve lise eğitimini Siirt'te (Siirt Lisesi) tamamlamıştır. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazanmış ve buradan 1966 yılında mezun olmuştur. 1967 yılında kazandığı bursla Fransa'ya gitmiştir. Paris'te 1973 yılında "Sultan Abdülhamid Dönemi'nde Şeyhülislâmlık Müessesesi" çalışmasıyla doktorasını tamamlamıştır. Fransız arşivlerinde o zamana kadar kimsenin bulamadığı belgelere ulaşmıştır. Doktora sonrası yurda dönmüş ve Erzurum İmam Hatip Lisesi'nde göreve başlamıştır. Üniversitede görev yapmak istediğinde çeşitli zorluk ve

engellemelerle karşılaşmıştır. Verdiği m¼cadelenin neticesinde 1974 yılında Atat¼rk niversitesi İşlâmî İlimler Fak¼ltesi'ne asistan doktor unvanıyla intisap etmiştir (Ağırman, 2020). Doçentlik tezi "Sultan Abd¼lhamid D¼neminde Yemen İşyanlarının Dinî Sebepleri"dir. Sırasıyla Atat¼rk niversitesi, Sakarya Üniversitesi, Viyana İşlâm Üniversitesi, İstanbul Üniversitesi, Siirt niversitesi'nde İşlâm Tarihi alanında çalışmıştır (Kanarya, 2020). İhsan S¼reyya Sırma çok y¼nl¼ bir hocadır. Yazar, şair ve seyyahtır. 38 kitabı ve 200'¼ aşkın makalesi vardır. *Muhammed Hamidullah'tan Makaleler* adlı çevirisi ile 1986 T¼rkiye Yazarlar Birliği Çeviri d¼l¼n¼ kazanmıştır. Çok sayıda ulusal ve uluslararası akademik toplantılara katılmıştır. Radyo ve televizyon programları yapmıştır. Anadolu'nun çeşitli yerlerine konferans için gitmiştir. Gezmeyi çok seven İhsan S¼reyya Sırma, gezip g¼rd¼đ¼ yerleri gezinin hemen sonrasında kaleme almıştır. B¼ylece 6 adet seyahat kitabına imzasını atmıştır. Arapça, Farsça, Fransızca ve İngilizce bilmektedir (Demircan, 2018).

1.İhsan S¼reyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e Hakkında

İhsan S¼reyya Sırma Kitabı Pervari'den Paris'e adlı eser bir nehir s¼yleři t¼r¼ndedir. Eser, Prof. Dr. Adnan Demircan'ın İhsan S¼reyya Sırma'yla yaptığı s¼yleřilerden oluşmaktadır. Adnan Demircan, İhsan S¼reyya Hoca'nın Atat¼rk niversitesi İlahiyat Fak¼ltesi'nden öğrencisidir. 1983- 1984 yılında İhsan S¼reyya Hoca'dan İşlâm Tarihi dersi almaya başlamasıyla önceden adını duyduğu hocayı yakından tanıma fırsatı bulur. Bu tarihten sonra Adnan Demircan'ın "Beni hayata hazırlayan hocam" dediği İhsan S¼reyya Sırma ile aralarında devam edegelen muhabbet teřekk¼l etmeye başlar (Demircan, 2018).

Eserin ortaya çıkışında Necdet Subaşı'nın da payı vardır. Necdet Subaşı, kendisinin de hocası olan İhsan S¼reyya Sırma ile bir nehir s¼yleři yapılması gerektiğini Adnan Demircan'a s¼yler. Adnan Demircan'ı bu çalışma için teşvik eder. Akabinde Adnan Demircan konuyu hocasına açar ve 29 Haziran 2017'de ilk s¼yleři yapılır. S¼yleřiler muhtelif tarihlerde devam eder. Gerekli çalışmaların ardından eser, 543 sayfa olarak Nisan 2018'de Beyan Yayınları tarafından yayımlanır (Demircan, 2020).

Kitap; Sunuş, Allah'ın İhsanı, Kronolojik Hayat Hik¼yesi, Çalışmaları isimli ana b¼l¼mlerden oluşmaktadır. Sunuş b¼l¼m¼nden Adnan Demircan'ın yazısı mevcuttur. Adnan Demircan yazısında İhsan S¼reyya Sırma'yla tanışmasından ve hocasının hususiyetlerinden s¼z eder. Adnan Demircan, hocasının bilinen konuları g¼ncel gelişmelerle bağlantı kurarak öğrencilere sunduğunu, derslerinde zaman hususunda çok titiz olduğunu belirtir. İhsan S¼reyya Hoca'nın Arapça, Farsça, Fransızca, İngilizce bildiğini; bu y¼n¼yle öğrencilerine örnek

olduğunu söylemiştir. İhsan Süreyya Hoca derslerinde zaman zaman yabancı dilde şiir okuyarak edebiyat ve dil zevkini öğrencilerine tattırmıştır.

İhsan Süreyya Sırma'nın hayatının tüm yönleriyle anlatıldığı bölüm Allah'ın İhsanı kısmıdır. Bu bölüm 115 başlıktan ve 510 sayfadan oluşmaktadır. Burada İhsan Süreyya Sırma'nın çocukluğu, yetişkinliği, özel hayatı, akademik hayatı, çalışmaları, dönemin sosyal ve siyasal durumu hakkında bilgiler bulunmaktadır. İhsan Süreyya Sırma hocası Muhammed Hamidullah'ı anlattığı başlığa diğer bölümlere nazaran geniş yer vermiş ve hocasını on dokuz sayfada anlatmıştır. Bahsedilen bölümde birçok âlim, edebiyatçı, tarihçi, siyasetçi ismi geçmektedir. Bu bakımdan eğitim, tarih, edebiyat alanında çarpıcı ve yazıya geçirilmese unutulma ihtimali olan birçok anekdot mevcuttur. Kronolojik hayat hikâyesi bölümünde İhsan Süreyya Sırma'nın hayatı 33 farklı tarihle anlatılmıştır. Çalışmaları bölümünde ise 35 kitabının ismine, çeviri eserlerine ve makalelerine yayımlanma yılına göre yer verilmiştir.

2. Doğup Yetiştiği Topraklar

İhsan Süreyya Sırma'nın ailesi "Hocaoğulları" anlamına gelen Kürtçe "Mâl Mela" olarak anılan bir sülaleye mensuptur. Dedesi Mela Abdurrezzak, Pervari Merkez Camii'nde görev yapmış bir hocadır. Mela Abdurrezzak'ın Arapça kaleme aldığı 52 hutbeden oluşan bir kitabı vardır. Dedesinin vefatından sonra imamlık vazifesini büyük amcası Mela Salih üstlenir. İhsan Süreyya Sırma, ilk dinî eğitimini anne ve babasından alır. Evlerinde Müslüman hava egemendir. İhsan Süreyya, anne ve babasının kavgasına şahit olmadığını ifade etmiştir. Meselelerini karşılıklı anlayışla çözümlen mutlu bir ailede büyümüştür (Demircan, 2018).

İhsan Süreyya Sırma'nın çocukluğu devrin şartları gereği medrese usulü eğitimin gizli gizli yapılmaya çalışıldığı döneme denk gelir (Saruhan, 2011). İhsan Süreyya Sırma; mümkün mertebe derslere katılır, hocaların sohbetini dinlemekten zevk alır. Ve hocalarının rahatça konuşamasalar da hâl diliyle çevrelerine örnek olduğunu belirtmiştir.

İhsan Süreyya Sırma, zorlu bir coğrafyada çocukluğunu geçirir. Pervari'ye elektrik İhsan Süreyya Sırma'nın Fransa'ya gittiği 1968 yılında gelir. Araba yolunun olmadığı ancak katırlarla ulaşımın sağlandığı günleri görür. Siirt ile Pervari arasındaki 100 km'lik yol iki günde kat edilir. Pervari'den Siirt'e katırlarla topluca gidilir, ihtiyaçlar alınır, tekrar yola revan olunur. Şartlar insanları her ne kadar zorlasa da insanlar çözümlen yollarını bulmaktadır. O tarihlerde Pervari kendi ürettikleri ile geçinen bir ilçedir. Pervari halkı, ekilen buğdayla evlerinin ekmek ihtiyaçını karşılar, bolca güzel meyve yetiştirirlerdi. Pervari yaylalarına gelen göçerlerin yaptıkları peynirle meyveleri değiş tokuş ederler. Pervari'nin kahir ekseriyeti bütün bir kış ekmek, peynir ve yazın kurutulmuş meyvelerle geçirir (Demircan, 20218).

İhsan Süreyya Sırma, farklı aidiyetlerin bir arada hoşgörüyüyle yaşamasına şahitlik eder. Kilis ile Siirt arasında bir Ermeni köyü vardır. Bu köydeki Ermeniler, İhsan Süreyya Sırmaların evine rahatlıkla geliş gidiş yaparlar. Onlar için “Bizim Hristiyanlar” tabirini kullanırlar. Dedesi “Bunlar Ehl-i kitaptır, bunları öldürmek doğru değil.” diyerek Ermenilere yardımcı olur. Bazı aileler de Ermenilerin göç edeceği zaman “Ben bununla evliyim.” diyerek içlerindeki mazlum kişilere sahip çıkar. Bahsi geçen Ermenilerden kimisi Müslüman olur (Demircan, 2018: 42-43).

3. Babası ve İhsan Süreyya Sırma

İhsan Süreyya Sırma, babasının isminin Türkiye’de tek olduğu kanaatindedir. Dedesi Mela Abdurrezzak, İmam Gazali’ye muhabbet besler. İmam Gazali’ye atfen oğluna Gazali adını verir (Saruhan, 2011).

Gazali Sırma, dinî tahsil yapamamıştır. Pervari’de ilkokulu bitirir. O dönemde ilkokul 3 yıldır. Pervari’de ilkokul düzeyinin üstünde bir eğitim kurumu olmadığı için tahsilini devam ettiremez. Ancak kendini geliştirir. Pervari ve Beşiri (Siirt) ilçelerinde köy kâtibi ve daha sonraları tahrirat kâtibi olarak çalışır. Babası ilkokul mezunu bir memur olmasına karşın üniversitelileri beğenmez. İhsan Süreyya’ya “Yahu, bir arzuhâl yazmasını bilmiyor bu üniversite mezunları” diyerek şikayetini belirtir. Kaymakamlık kâtibiyken bazı kaymakamların resmi yazışmalardaki eksikliğini görür. Gazali Sırma, işinde titiz olduğu gibi giyim kuşamına da ihtimam gösterir. Elbiseleri ütülüdür, gömlek giyer, kravat takar. Gazali Sırma hem İhsan Süreyya’ya hem de gençlere kravat takmadıkları için kızar. Gazali Sırma, iyi bir kitap okuyucusudur. Gazete abonesidir, evlerine gelen günlük gazeteyi mutlaka okur (Demircan, 2018: 32).

4. Tahsilini Devam Ettirme Mücadelesi

İhsan Süreyya Sırma, ilkokul yıllarından itibaren adeta kendisine bir eğitim koçluğu yapmıştır. Hep bir üst eğitim kurumuna gitmeyi istemiş ve bu uğurda çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Ancak o yılmadan yoluna devam etmiştir. Pervari’nin ilk lisesi, ilk üniversitelisi, ilk ilahiyatçısı olması hasebiyle de ilerleyen yıllarda çevresine örnek olacaktır (Güler, 2020; Dündar, 2020). Bu başlıkta İhsan Süreyya Sırma’nın ilk ve ortaokul dönemlerinde yaşadığı zorluklara ve onun bu zorluklarla nasıl başa çıktığına temas edilmiştir.

İlkokul beşinci sınıftayken okula müfettiş gelir. İlkokulu bitirince sınavlara katılmasını, kazandığı takdirde Ergani’de ücretsiz okuyabileceğini söyler. Müfettiş, okul müdürüne sınav tarihini takip etmesini ve İhsan Süreyya’ya söylemesini ister. Aradan zaman geçer ancak öğretmen sınav tarihini söylemez. İhsan Süreyya, öğretmene sınav tarihini sorduğunda “Oğlum,

imtiħanı biz yapacaktık, fakat baban küçük olduğun için seni dışarı göndermek istemediğinden sana söylemedik.” deyince İhsan Süreyya, babasının yanına giderek okumak istediğini, eğer okula göndermezse kaçaçağını söyler. Böylesi bir mukavemetle karşılaşan baba aile meclisini toplar, onların fikrini alır. Sabah olunca da başka bir köydeki şeyh Esad Efendi’nin tavsiyelerine başvurmak üzere sabah erkenden yola çıkarlar. Baba oğul yaya olarak bir buçuk saat kadar yol giderler. şeyh Esad Efendi’ye babası meseleyi anlatır, şeyh Efendi düşünür ve dini inancı bakımından sarsıntı yaşamayacağına kanaat getirdiğinden olacak ki “Bu okullara gidenler dinsiz oluyor, ama bu gitsin.” deyince İhsan Süreyya sevincinden şeyh Efendi’nin elini öper. Ortaokula gitmesi için artık önünde bir engel kalmaz. Ergani’deki sınava giremediğinden ortaokul için Siirt’e gider. Siirt Ortaokulu’na kayıt olmak istediğinde ise kayıt tarihinin sona erdiği kendisine söylenir. Bu yıl kayıt olamayacağını ancak seneye okula başlayabileceğini duyduğunda ağlar. Oğlunun ağlamasına dayanamayan babası okul müdürünün yanına gider. Müdür ailenin tanıdığı bir kişidir. Müdürün kolaylık sağlamasıyla İhsan Süreyya yıl kaybetmeden okuluna başlar. Ortaokulun ilk iki yılında akrabalarının yanında kalır. Sonraki senelerde yurdun açılmasıyla yurda geçer (Demircan, 2018: 49-51).

Çalışmanın çerçevesi her ne kadar İhsan Süreyya Sırma’nın çocukluk yıllarıyla sınırlı olsa da burada üniversiteye başlamasında yaşadığı bir olay yukarıda bahsi geçen yaşantıyla paralellik arz ettiğinden ele alınmıştır: İhsan Süreyya Sırma, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’ne gitmek istediğinde ailesinin tepkisiyle karşılaşır. Ailenin bir kısmı ilahiyatın para kazanılacak bir yer olmadığını düşünürken bir kısmı da “hepimiz hocayız” anlayışıyla İhsan Süreyya’nın ilahiyat eğitimine sıcak bakmaz. Ve hatta babasının görev yeri olan Beşiri Özel İdare’inde memurluk yapmaya başlar, lakin bu memurluk sadece bir gün sürer. Kaymakam mesai bitiminde babasının yanına giderek “Bu çocuğu gönder, okusun” diyerek babasını ikna eder. Ertesi gün kaymakamın makam aracıyla Beşiri tren istasyonuna gider. Trenle Ankara’ya varır. Üniversite açıldıktan yirmi gün sonra olsa da fakültesine kavuşmanın sevincini yaşar (Demircan, 2018: 81; Demircan, 2020).

5. Yabancı Dile Merak

İhsan Süreyya Sırma, Kürtçe konuşulan bir bölgede doğar ve büyür. Türkçeyle ilkokula başlayınca tanışır. Bu tanışma haliyle zorlu geçer. Çünkü okulda konuşulanları anlayamaz ve anlamlandıramadığı için de bir ay ağlar (Demircan, 2018; Ortakçı, 2017).

Ortaokul birinci sınıfta Türkçe öğretmeni İhsan Süreyya’yı yaz tatiline çıkmadan yanına çağırır. Ve ona Mahmut Makal’ın *Bizim Köy* kitabını verir. İhsan Süreyya’ya bu kitabı sesli sesli okumasını tembih eder. Böylece Türkçesinin düzeleceğini, telaffuz hatalarını gidereceğini

söyler. İhsan Süreyya, hocasının dediğini yapar ve okumasını geliştirir. Artık bu dönemden sonra sınıfın başarılı öğrencileri arasında boy gösterir (Demircan,2018).

İhsan Süreyya, ortaokul birinci sınıftan itibaren İngilizce dersini sever. Dersi sevmesinin sebebi de ilginçtir. Bu dile sadece kendisi değil, bütün sınıf da yabancıdır. İhsan Süreyya, bütünüyle yabancı olduğu İngilizceye ayrı bir ilgi gösterir ve İngilizce dersinde sınıfın en iyi öğrencisidir. Ortaokul birinci sınıftan ikinci sınıfa geçtiği sene (1956-1957) köylerine Prof. Hüttheroth gelir. Bu zat, Cizre- Pervari yaylaları arasında koçerler üzerine doktora çalışması yapmaktadır. İhsan Süreyya Sırma Prof. Hüttheroth'dan birkaç kelime olsun İngilizce öğrenebilmek için ona işlerinde yardım eder. Aradan otuz yıl geçer. İstanbul'da düzenlenen bir kongreye Prof. Hüttheroth da katılır. Ancak profesör İhsan Süreyya'yı tanımamaktadır. Hüttheroth, İhsan Süreyya'ya bir vesile ile nereli olduğunu sorar. İhsan Süreyya, Siirt Pervarili olduğunu söyleyince ona Pervari hakkında birtakım sorular yöneltir. Muhaverenin sonunu İhsan Süreyya'dan dinleyelim:

Dedim ki “Pervari’de nerede kaldın?” “Hükümet Konağında Kaymakam bana bir oda vermişti, orada kalıyordum.” dedi. O zaman Pervari’de evlerde su yoktu, bir çeşme vardı. Herkes suyunu ordan taşıyordu. Dedim ki “Sana sürahiyle su taşıyan bir küçük çocuk vardı, onu hatırlıyor musun?” “Yoksa sen miydin?” dedi. “Evet, bendim.” dedim. Kalktı, bana sarıldı ve çok memnun olduğunu söyledi.” (Demircan, 2018: 66-67)

İhsan Süreyya'nın dile olan merakı ona ilahiyat fakültesinin kapısını aralar. Aslında tıp tahsili almayı, Pervari'ye dönüp hastalarını tedavi etmeyi aklından geçirir. Lâkin Tıp Fakültesi'ne yerleşemez. Elindeki üniversite tanıtım broşüründe İlahiyat Fakültesini görür. Fakülte hakkında bilgi almak için fakülte sekreterine gider ve burada ne okutulduğunu sorar. Sekreter Hanım, “Evladım ne okutulmaz ki? Arapça, Farsça, İngilizce, Osmanlıca...” cevabını alınca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne kaydolar (Demircan, 2018: 75).

6. Bir Sevgili: Kitap

İhsan Süreyya Sırma küçüklüğünden itibaren kitap almayı, okumayı sever. Kitaba bir sevgili nazarıyla bakar. “Ara sıra onu koklamak lazım, sevmek lazım, okşamak lazım. Yaprakları arasında dolaşmak lazım.” ifadeleriyle kitaba olan düşkünlüğünü dile getirir (Demircan, 2018: 328; Ortakçı, 2017).

Pervari'de uzun kış gecelerinde bir araya toplanılır, kadınlar el işleriyle meşgul olurken erkekler pür dikkat masal anlatan İlyas'ı dinlerler. İlyas ağabeyin tek özelliği çok güzel masallar anlatması değildir. O aynı zamanda Pervari'de kitap okuyan sınırlı sayıdaki kişiden biridir. Ne

yazık ki İlyas ağabeyin elinde fazlaca kitap yoktur. Ancak olanları ilkokul çağında olan İhsan Süreyya'ya okuması için verir. İlkokul döneminde İlyas ağabeyle olan kitap alışverişi ortaokul döneminde de sürer. Ortaokulun yaz tatillerinde köye geldiğinde İlyas ağabey, İhsan Süreyya'ya Kerime Nadir, Esat Mahmut Karakurt, Ömer Seyfettin gibi isimlerin kitaplarını verir (Demircan, 2018).

İhsan Süreyya Sırma, her fırsatta babasının ilkokul mezunu olmasına karşın kültür seviyesi yüksek bir zat olduğuna işaret eder. Babası *Cumhuriyet* gazetesine abonedir. Gazali Sırma, eve gelen gazeteyi satır satır okur. İhsan Süreyya da gazetede yer alan *Alageyik* tefrikasını elinden düşürmez. Böylece İhsan Süreyya'da bir gazete kültürü oluşur. Üniversitenin ilk aylarına dek Cumhuriyet gazetesi satın alır. Üniversite kütüphanesine bütün gazetelerin günlük geldiğini fark edince gazete satın almaz, kütüphaneden istifade eder (Demircan, 2018).

7. Tabiatla İç İçe Olma

Çocukluğunda çok hareketli olan İhsan Süreyya Sırma, dağları, ağaçları, nehirleri çok sevmektedir. Pervari'nin dağlarını, hangi kuşun hangi kayada yuva yaptığını deyim yerindeyse avucunun içi gibi bilir. Çevresine karşı meraklı olup cesaret sahibidir (İstek, 2020). Evlerinin bahçesinde annesiyle ağaç diker, meyve ve sebze yetiştirir. Kendisinin özenle ilgilendiği bir de elma ağacı vardır. Diğer kardeşleri bu işlerden pek hoşlanmasalar da o büyük bir zevk alır.

Doğup yetiştigi bölge Botan Çayı'na yakın bir mevkidedir. Küçüklüğünden itibaren Botan Çayı'nda yüzmeyi öğrenir, fırsat buldukça yüzer. Pervari'ye özgü Roja ro (Nehir Günü) Bayramı düzenlenir. Bayramın bir de mutat yarışması vardır. Botan Çayı'nın bir yakasından diğer yakasına başlarına bağlanan kibriti ıslatmadan götürüp ateşi yakan yarışın galibi olur. Lise çağlarında olan İhsan Süreyya, iki kere şampiyon olur (Demircan, 2018).

Sonuç

İhsan Süreyya Sırma, doğup yetiştigi topraklarda şifahi kültürden beslenmiştir. Farklı yapılara ait çeşitli birimlerden istifade etmiştir. İhsan Süreyya Sırma'nın çocukluk yaşantısının etkilerinin ileri yaşlarında da etkili olduğu sonucuna aşağıdaki örneklerle ulaşılmıştır:

İhsan Süreyya Sırma, zorlu hayat şartlarının hâkim olduğu bir dönemde çocukluğunu yaşamıştır. Kendisi huzurlu bir ailede mutlu bir çocukluk evresi geçirmiştir. Çocukluk dönemini özlemle anar. İlk dinî eğitimini ailesinden almış, İslâmî geleneğin yaşantısı içerisinde büyümüştür. İhsan Süreyya Sırma'nın çocukluğunda kazandığı birçok davranışı ileri yaşlarda da geliştirerek devam ettirdiği görülmektedir.

İlkokuldan ortaokula geçiş aşamasındayken verdiği eğitim mücadelesini hep devam ettirmiştir. Üniversite ikinci sınıftayken yurt dışında okumanın hayallerini kurmuş, bu hedefi

doğrultusunda İngilizce ve Arapça kurslarına gitmiştir. Kaldığı yurttan İranlı arkadaşlarından Farsça öğrenmiş, Paris'e gidince İranlı doktora arkadaşlarıyla Farsça pratik yapmıştır. Fransa'ya gittiğinde Fransızca'yı bilmemektedir. Yoğun bir çalışma evresinin sonunda Fransızca'yı öğrenmiştir.

Babası Gazali Sırma'nın gazete okumasıyla gazeteye aşına olan İhsan Süreyya Sırma, üniversite döneminde de gazete satın almıştır. Küçüklüğünden itibaren kitap okumayı seven İhsan Süreyya Sırma'nın iyi bir kitap koleksiyonu vardır. Üniversiteye başladığında İngilizce Hocası Miss Gordon, İhsan Süreyya'ya hafta sonları belirli bir ücret karşılığında arabasını yıkamasını teklif eder. İhsan Süreyya, hocasının arabasının temiz olduğunu ve sadece kendisine yardımcı olmak için böyle davrandığını bilmektedir. İhsan Süreyya, buradan kazandığı parayla hemen sahaflara giderek ihtiyacı olan kitapları almıştır. Gittiği şehirlerdeki ilk uğrak yerlerinden biri kitapçılardır. Her çalıştığı kurumdan ayrılırken oranın kütüphanesine kitaplarını bağışlamıştır. Sadece Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne 3000- 4000 civarında kitabını bağışlamıştır. İhsan Süreyya Sırma'nın kitap okunan bir evde yetişmesi Yavuz Bülent Bâkiler'in çocukluğuyla benzerlik gösterir. Yavuz Bülent Bâkiler'in babası evde gazete ve kitap okumuş ve oğluna da sesli sesli kitap okutturmuştur. Böylece Yavuz Bülent Bâkiler, küçük yaşlardan itibaren gazeteye, dergiye ve kitaba aşına olmuştur (Bâkiler, 2021).

İhsan Süreyya Sırma, küçüklüğünden itibaren hocaları dinlemeyi, hocaların sohbet halkalarında bulunmayı sevmektedir. Ona göre bir âlimi dinlemek ibadettir. Bugün dahi bir âlimin geldiğini duysa onu dinlemeye gideceğini belirtmiştir. Nitekim İhsan Süreyya Sırma, yetişmesinde büyük emeği olan Muhammed Hamidullah'ın sohbetlerinden istifade etmiştir. Paris yıllarında haftada iki kez sohbetine katılmış, bunları hiç ihmâl etmemiştir (Demircan, 2018). İhsan Süreyya Sırma'nın sohbet ortamlarıyla tanışması Nurullah Genç ile paralellik göstermektedir. Nurullah Genç, uzun kış gecelerinde Horasan ilçesinin Pinaduz köyündeki köy odasında saatler süren edebî, tarihî, dinî içerikli sohbetleri dinleyerek büyümüştür (Genç, 2021).

Tabiatla iç içe olarak büyüyen İhsan Süreyya Sırma, seyahati çok sevmektedir. Avrupa ülkeleri, Arap ülkeleri, İran, Malezya, Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Sudan, Mısır, Çin, Amerika gibi ülkeleri gezip görmüştür. İçerisinde hep yeni yerlere gitme hevesi vardır. Güney Amerika'ya gidip timsahlarla seyahat etmeyi ister. Türki Cumhuriyetlerini, Semerkant'ı, Buhara'yı, Rusya'yı merak etmektedir (İstek, 2020).

Kaynakça

Ağırman, M., (2020). Çok Aziz ve Muhterem Hocam Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma'ya. *E- Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 2(27), 113-115.

Ateş, B. ve Hızlı Sayar, F. G., (2023). Çocukluk Dönemi Duygusal Yaşantısı ve Duygusal Zekâ Kavramı. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 229-250.

Ateş, B., (2021). *Çocukluk Dönemi Duygusal Yaşantı Geçmişinin Yetişkin Dönemi Stresi ile İlişkisi*. Yüksek Lisans Tezi, Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bâkiler, Y.B., (2021). *Vay Başıma Gelenler*. İstanbul: Yakın Plan Yayınları.

Gökçearslan Çıfci, E., (2012). *Çocukluk Tarihi*. Atatürk Üniversitesi İnsan Davranışı ve Sosyal Çevre I Ders Kitabı.

Demircan, A., (2018). *İhsan Süreyya Sırma Kitabı: Pervari'den Paris'e*. İstanbul: Beyan Yayınları.

Demircan, A., (2020). Hocam İhsan Süreyya Sırma. *E- Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2(27), 129- 134.

Dündar, M., (2020). İhsan Süreyya Sırma'nın Eğitim Anlayışı. *E- Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2(27), 1-23.

Genç, N., (2021). *Omuzlarımda Dünya*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Güler, Ü., (2020). İhsan Süreyya Sırma Kitabı: Pervari'den Paris'e, Söyleşi: Prof. Dr. Adnan Demircan, (İstanbul: Beyan Yayınları 2018), 543 Sayfa. *E- Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2(27), 139-141.

İstek, E., (2020). "Tarihçi Seyyah" İhsan Süreyya Sırma. *E- Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2(27), 77-91.

Kanarya, B., (2020). Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma ile Röportaj. *E- Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 2(27), 92-99.

Ortakçı, H., (2017). *Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma Hocamız ile Röportaj*, [http:// Prof. Dr. İhsan Süreyya Sırma Hocamız ile Röportaj ~ İslam Tarihi \(islamtarihi.net\)](http://Prof.Dr.İhsanSüreyyaSırmaHocamızileRöportaj~İslamTarihi(islamtarihi.net)). Erişim Tarihi: 01.02.2024

Saruhan, E., (2011). Müslümanların derdi kalmadı. Müslümanların derdi kalmadı - Yeni Şafak (yenisafak.com). Erişim Tarihi: 01.02.2024.

Şirin, M.R., (2011). *BM Çocuk Hakları Sözleşmesi Kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Yavuzer, H., (2010). *Çocuk Psikolojisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.